Open Monumentendag

PROGRAMMA ANTWERPEN — 10 september 2017

Voorwoord

Traditiegetrouw bestaat het gros van de locaties dat meedoet aan de jaarlijkse Open Monumentendag uit gebouwen. Op 10 september willen we in Antwerpen een stapje verder gaan door uw aandacht te vragen voor de open ruimte, de drager voor die gebouwen.

Parken, pleinen en plantsoenen structureren de omgeving en geven de stad ademruimte. Doorheen de eeuwen hebben ze steeds een grote invloed gehad op de organisatie van het stedelijk functioneren. Ze vormen de spil van het politiek, sociaal, cultureel en economisch leven van de stad. Het zijn de locaties bij uitstek voor het houden van markten, manifestaties, festiviteiten of herdenkingen.

De aandacht in het programma van de Open Monumentendag voor het openbaar domein vindt in deze brochure zijn weerslag. Inleidende teksten gaan in op het ontstaan van deze parken en pleinen. U kan de evolutie volgen van organisch gegroeide marktplaatsen over regelmatig aangelegde pleinen tot stedelijke parken. Waar aanvankelijk het accent lag op de functionele benadering van de open ruimte krijgt doorheen de geschiedenis het esthetische aspect steeds meer aandacht.

De stedelijke open ruimte is onlosmakelijk verbonden met de omringende bebouwing. Ze is er de drager van en wordt er door gedefinieerd. In deze brochure hebben we beide elementen samengebracht in acht clusters, elk met een eigen sfeer en een eigen boeiende geschiedenis. In interviews wordt ingegaan op de omgang met de historische onderlaag bij het beheer of de heraanleg van onze parken en pleinen.

Ik wens u op 10 september veel plezier bij het bezoeken van de opengestelde monumenten en de randactiviteiten die daaraan gekoppeld zijn. Hopelijk kan u ook dit jaar weer nieuwe parels van ons uitzonderlijk rijk patrimonium ontdekken.

ROB VAN DE VELDE
Schepen voor stadsontwikkeling, groen en onroerend erfgoed

Inhoud

Legende

- vooraf inschrijven
- activiteit
- toegankelijk voor rolstoelgebruikers
- leuk voor kinderen

Voorwoord 3

Inleiding 8

5 tips voor een fijne dag 12

QUARTIER LATIN 14
Inleiding 16
Overzichtskaart 18
01. hetpaleis 21
02. Rubenshuis 25
Infopunt 27
03. Paleis op de Meir 29
04. Toneelhuis (Bourla) 31
05. Den Botaniek 35
06. Elzenveld 37
07. MaagdenhuisMuseum 39

HENDRIK CONSCIENCEPLEIN 40
Inleiding 42
Overzichtskaart 46
08. KU Leuven, Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen Flanders Business School 49
09. Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience – Nottebohmzaal 53
10. Sint-Carolus Borromeuskerk 57
11. De Hofkamer 61

STATIONSBUURT 64
Inleiding 66
Overzichtskaart 70
Wandeling: op stap rond de ‘Middenstatie’ 73
12. Opera Antwerpen 75
13. Koninklijk Atheneum Antwerpen 79
14. Architectenwoning Jos Goeyvaerts 83
15. Station Antwerpen-Centraal 87
16. Theesalon 91
17. Bibliotheek Permeke 93

STADSPARK 96
Inleiding 98
Overzichtskaart 100
18. Stadspark 103
19. Christus Geboortekerk 105
20. Synagoge Romi Goldmuntz 109
21. Keizersbastion 113
22. Bunker 117

INTERVIEW Bart Van Gassen — Dok Zuid: de stad is zwanger van een prachtig en doordacht park 120

VICTOR JACOBSLEI 126
Inleiding 128
Overzichtskaart 131
23. Sint-Hubertuskerk 133
24. Woning Minneke Poes 135
25. Woning Toen 137
26. Woonzorgcentrum Sint Maria – Zorgbedrijf Antwerpen 139
27. Kunsthal Extra City – voormalige wasserij Goossens 141

TE BOELAER- EN BOEKENBERGPARK 144
Inleiding 146
Overzichtskaart 150
Wandeling Deurne-Zuid: de kunst van het wonen 152
Wandeling langs de highlights van het Boekenbergpark 152
Wandeling: ik wil àlles zien! 153
28. Chinese pagode 155
29. Natuurhistorisch Museum Boekenberg 157
30. Art deco woning 159
31. Renaat Braem Huis 161
32. Sint-Jozefkerk 165

33. Architectenwoning Hubert Semal 167
34. Architectenwoning Lode Wouters 169
35. Woning Eduard Van Steenbergen 171
36. Architectenwoning Barentsen 173
37. Woning Léon Stynen 175
38. Woning Jul De Roover 177
39. Eclectische woning 179
Infostand inventarisatie bouwkundig erfgoed Deurne 180
40. Lodewijk Van Montfortkerk 181

BURGEMEESTER JOZEF NOLFPLEIN 182
Inleiding 184
Overzichtskaart 187
Op en rond het Burgemeester Jozef Nolfplein 188
Tentoonstelling MXPO 2017 uit het fotoalbum van Bomma Merxem 189
41. Sint-Bartholomeuskerk 191
42. Pastorie Sint-Bartholomeus 195
43. Districtshuis Merksem 197

GROEN LINT 200
Inleiding 202
Overzichtskaart 204
Wandeling van Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk tot Fort 8 205
44. Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk 207
45. Kasteel Broydenborgh 209
46. Paviljoen belvedère 211
47. Fort 8 213

INTERVIEW Patrick Dictus en Frie Wils — Den Brandt: misschien wel het mooiste park van het land 216

HET SCHOONSTE GEBOUW 222
Inleiding 223
48. Architectenwoning Walter Van den Broeck 225
49. Brouwerij De Koninck 227
50. De Roma 229
51. De Grote Robijn 231
52. Pakhuis ’t Glorie 233

Ontdek de verborgen kapellen van Antwerpen via de Antwerp Museum App 234
Kapel De Dames (Instituut Dames van het Christelijk Onderwijs) 234
Sint-Barbaragodshuis (Instituut Dames van het Christelijk Onderwijs) 236
Ignatiuskapel Universiteit Antwerpen 236
Begijnhofkerk en Begijnhof Antwerpen 236
Keizerskapel 237

Boeiende monumenten in de binnenstad en erbuiten 238
Achter de schermen van het Vleeshuis 238
Het Brouwershuis: een goed bewaard geheim? 238
Atelierflat Jozef Peeters 239
Instituut Dames van het Christelijk Onderwijs 239
Op den Buiten in het hart van de Koekenstad 239
AMUZ 240
Tentoonstelling: een Lutherse lente in Antwerpen 240
Van Huygh tot huidige 241
Grote Open Monumenten Rommelmarkt 241
Familiezoektocht in het Groen Kwartier 241
Ciné National 241
Filmhuis Klappei 242
Kruidentuin en flora op het Sint-Fredeganduskerkhof 242
Heemkring Berchem — Zoldermuseum Schaliënhoeve 242

Erfgoeddag in Antwerpen 243

Op de hoogte blijven van het Antwerps onroerend erfgoednieuws? 243

Verklarende woordenlijst 244

Literatuurlijst 246

Colofon 248

* woorden met een asterisk vind je terug in de verklarende woordenlijst op pagina 244

Inleiding

De markten

De meeste pleinen in de binnenstad zijn ontstaan als marktplaats. De benamingen Eiermarkt, Oude Koornmarkt en Veemarkt verwijzen dan ook naar de vroegere handelsactiviteiten. De open ruimten waren vaak restruimten na de opening en verkaveling van de aanpalende straten, wat verklaart waarom ze vaak klein en onregelmatig van vorm zijn. Vele markten, en zeker de oudste, zorgden voor de lokale voedselbevoorrading. Ze behielden die functie tot een heel eind in de 19de eeuw.

De Grote Markt was meer dan een handelsplaats. In 1220 wordt het plein voor het eerst als forum vermeld. Aanvankelijk waren het gemeenschapsgronden met een ruraal karakter. Geleidelijk werden ze bebouwd en verschenen er gemeenschapsvoorzieningen zoals een schepenhuis*. Het plein speelde eeuwenlang een cruciale rol in het openbare, politieke en economische leven van Antwerpen. Antwerpenaren kwamen er naar de markt, luisterden er naar ordonnanties en vredesverdragen of kwamen er kijken naar terechtstellingen, eedafleggingen, toernooien en mysteriespelen*.

Twee keer per jaar waren er ook jaarmarkten. Handelaars van overal kwamen hier samen om hun waren aan de man te brengen. Jaarmarkten lagen aan de basis van de Antwerpse commerciële opgang. Ze hebben minder sporen nagelaten in het stedelijk landschap dan de lokale markten. Vaak vonden de activiteiten plaats in tijdelijk gehuurde panden. Ook op en rond het Groenkerkhof, nu de Groenplaats, waren standplaatsen van de jaarmarkt. De huidige Handschoen- en Lijnwaadmarkt, aanvankelijk eveneens kerkhofgronden, werden ook als marktplaats gebruikt.

Verkaveling tijdens de Gouden Eeuw*

Door de bevolkingstoename werden de raam- en bleekhoven, boomgaarden, schuttershoven en tuinen binnen de omwalling door speculanten verkaveld. De verkavelingen gebeurden meestal ongeordend, zonder vooropgezet stedenbouwkundig plan en met het oog op zo'n groot mogelijke winst.

Gilbert Van Schoonbeke, de voornaamste grondspeculant, had een andere aanpak. Hij zorgde steeds voor een goede bereikbaarheid en een commerciële of industriële voorziening als middelpunt voor de nieuwe wijk. Vervolgens werd het gebied zo efficiënt mogelijk verkaveld. Om tegemoet te komen aan de groeiende vraag naar broodgraan legde Van Schoonbeke in 1552 de Brabantse Koornmarkt aan, de huidige Graanmarkt. Op het plein bouwde hij een verkoophal voor de tapijthandelaars, een voor de stad belangrijke handelstak die tot dan niet over een eigen gebouw beschikte. Het tapissierspand stond waar nu de Bourlaschouwburg staat. Op gelijkaardige manier legde hij de Stadswaag en de Vrijdagmarkt aan.

Paleispleinen

In de 17de en 18de eeuw ontstond een ander soort pleinen, de zogenaamde 'paleispleinen'. Ze werden aangelegd om de grootsheid van een gebouw te benadrukken en plaats te bieden aan ceremonies en parades. Dergelijke monumentale pleinen kwamen in Antwerpen tot de negentiende eeuw niet voor. Door de Val van Antwerpen* in 1585 liep het inwonersaantal sterk terug en was het klimaat niet gunstig voor het opstarten van grote urbanisatieprojecten.

Enkel de jezuïeten verwezenlijken een project met stedenbouwkundige impact. Te midden van de organisch gegroeide middeleeuwse steegjes realiseerden zij hun kerk en kloostergebouwen rond een rechthoekig pleintje met openbaar karakter, het huidige Hendrik Conscienceplein. Tijdens het contrareformatorische elan van de vroege 17de eeuw bezaten de jezuïeten de macht en de middelen voor deze ingreep.

Open ruimte in de 19de eeuw

Sinds het einde van de 16de eeuw waren er in Antwerpen nauwelijks stedelijke open ruimten. Het gebrek aan groen, monumentale pleinen en promenades was ook de Franse prefect Charles Fortuné d'Herbouville opgevallen. François Verly maakte daarom een plan voor de verfraaiing van de stad door het rechttrekken en verbreden van straten en de aanleg van pleinen. Van het hele project werd enkel de Groenplaats gerealiseerd. Nadat begraafplaatsen binnen de steden in 1784 door Jozef II waren verboden, werd beslist het kerkhof om te vormen tot publieke wandeling. De kerkhofmuur werd afgebrokens en in 1804 werden er 121 lindebomen aangeplant. De Groenplaats was het eerste beboomde plein van de stad.

Snel volgden er andere initiatieven om meer groen in de stad te brengen. In 1809 werd de Warande, het huidige Koning Albertpark, in Franse geometrische stijl aangelegd. Gezien de ligging buiten de omwalling had het park weinig bezoekers en kreeg het al snel een slechte reputatie. Op het talud van de omwalling werd in 1844 een landschappelijk wandeltracé aangelegd naar een ontwerp van Emmanuel Van Cuyck. Vanwege het grote succes kwam er in 1853 een uitbreiding op de zijlijnen van de lunet* van Herentals, een voorwerk van de Spaanse omwalling uit 1818.

Met de afbraak van de omwalling in de jaren 1860 zou de 'Promenade de Longchamps', zoals de wandeling werd genoemd, verdwijnen. Van de stadsuitbreiding werd echter gebruik gemaakt om het groentekort op te lossen. Op de plaats van de omwalling werden boulevards aangelegd en beplant met twee dubbele bomenrijen. De lunet van Herentals werd in 1867 naar een ontwerp van de Duitse landschapsarchitect Keilig omgevormd tot stadspark. In 1877 werd de Warande naar een ontwerp van Emile Bruno heraangelegd in landschappelijke stijl. Bestaande en nieuwe pleinen werden aangelegd als squares. Deze plantsoenen waren een eenvoudige en goedkope manier om groen in de stad te brengen.. In 1875 werd de huidige Franklin Rooseveltplaats aangelegd als square en kreeg de benaming de Geuzenhofkes. In 1877 volgde het nabijgelegen De Coninckplein. Twee jaar later werden de bomen voor de nationale bank gekapt en vervangen door een plantsoen met standbeeld.

De parken in de stadsrand

In de 16de eeuw kochten rijke stedelingen hoeves en uitgestrekte gronden op het platteland. De hoeve verpachtte ze en voor zichzelf bouwde ze een meestal door water omsloten woning met moes- en siertuin. In de daarop volgende eeuwen werd de bebouwing aangepast en uitgebreid.

Door de snelle bevolkingsgroei in een aantal Antwerpse randgemeenten werden deze lusthoven één na één verkaveld. Gemeentebesturen werden aangemoedigd om kasteeldomeinen aan te kopen en er openbare groenzones van te maken. Tussen 1911 en 1934 werd een recordaantal zones opengesteld. Het Nachtegalenpark, Boekenbergpark, Te Boelaerpark en Veltwijckpark zijn enkele voorbeelden van groenzones die teruggaan op hoven van plaisantie*.

Groen onder druk

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen stedelijke groenruimtes steeds meer onder druk te staan. Binnen de heersende vooruitgangsgedachte werd groen steevast als ondergeschikt beschouwd ten opzichte van het toenemend verkeer en de oprichting van publieke infrastructuren. In de stad sneuvelen her en der plantsoenen, straatbomen en stukken van parken voor de aanleg van parkeerplaatsen en de verbreding van straten. Vanaf 1948 werd een bomenrij op de boulevard verwijderd om plaats te maken voor parkeerplaatsen. In de jaren 1950 werden de plantsoenen en de monumenten op de middenbanen verwijderd voor een vlottere verkeersdoorstroming. Vele andere squares ondergingen hetzelfde lot. In de rand van het Middelheimpark werd een ziekenhuis gebouwd en in een deel van park Den Brandt verrees een appartementsgebouw. Het zijn enkele van de vele voorbeelden.

Reactie

De Koninklijke Vereniging voor Natuur en Stedenschoon speelde een belangrijke rol in de strijd voor het behoud van stedelijk groen. Zij verzette zich onder andere hevig tegen het verdwijnen van de Geuzenhofkes. Hun acties kenden in de jaren 1960 navolging bij allerlei buurt- en actiegroepen. Zo ijverde de Vrije Actiegroep Antwerpen in de zomer van 1968 voor het verkeersvrij maken van het Hendrik Conscienceplein. Tijdens één van de manifestaties stapelden kunstenaars Panemarenko en Hugo Heyrman ijsblokken aan de toegang tot het plein. Ze smolten aan elkaar zodat het plein een tijdlang was afgesloten voor het verkeer. Korte tijd later besliste het stadsbestuur om van het Hendrik Conscienceplein het eerste autovrije plein in het stadscentrum te maken.

De fortengordel

Omdat een integrale verdediging van België niet langer haalbaar was werd er in 1859 voor gekozen om Antwerpen uit te bouwen tot nationale terugvalbasis. De defensie, getekend door Alexis Brialmont, zou bestaan uit een omwalling en een verderop gelegen fortengordel. Door het groter geworden bereik van het geschut bleken de forten te dicht bij de stad te liggen. In 1906 besliste men de omwalling te demilitariseren en de fortengordel te moderniseren. Het zou echter nog tot de aanleg van de Antwerpse Ring in de jaren 1960 duren vooraleer de omwalling volledig werd gesloopt. Een aantal relicten, omgevormd tot parken, bleven bewaard: de Mastvest, Brilschans, Wolvenberg, het Villegaspark en het Halfmaantje in het Nachtegalenpark. De Brialmontforten bleven tot 1971 militair domein, Fort 4 zelfs tot 2000. Fort I was in 1959 al afgebroken. De overige forten zijn tot vandaag redelijk intact gebleven. Ze liggen als groene eilanden rondom de stad.

5 tips voor een fijne dag

Open Monumentendag is binnenkijken op meer dan 60 locaties

1 Zo veel keuze, maar hoe begin ik er aan?

STAP 1: Bekijk eerst het *volledige programma* en kies jouw favoriete locaties uit.

STAP 2: Duid jouw *favorieten* op de plannetjes aan en stippel een route uit.

WIST JE DAT...

- alle locaties **gratis** te bezoeken zijn?
- er voor sommige locaties **vooraf ingeschreven moet worden**? Hou er ook rekening mee dat je 10 minuten voor aanvang van de rondleiding aanwezig bent.
- **niet alle gebouwen open zijn van 10 tot 18 uur**? De openingsuren vind je in deze brochure per locatie terug.
- de **locaties niet vlak naast elkaar** liggen? Voorzie voldoende tijd om van de ene naar de andere locatie te gaan.

2 Hoe kan ik mij vooraf inschrijven om een privéwoning te bezoeken?

Het Antwerpse programma omvat heel wat interessante erfgoedlocaties, gaande van privéwoningen tot grote monumenten. Een aantal gebouwen kunnen maar een beperkt aantal bezoekers ontvangen en daarom moet je je hier vooraf voor inschrijven. Je herkent deze locaties aan het potloodje. Inschrijven kan **vanaf maandag 28 augustus** door te bellen naar het **contact center 03 22 11 333**. Je kan per persoon en per locatie *maximaal 2 plaatsen* reserveren. Bij de inschrijving geef je jouw naam, telefoonnummer, de locatie en het tijdstip van de rondleiding door. Mocht er iets veranderen, dan contacteren we je.

Hoop je toch nog een vrije plaats te bemachtigen op 10 september? Naar jaarlijkse traditie zijn de meeste inschrijvingen de dag zelf volzet.

Aan de locaties hangt een affiche waarop je kan zien of er nog vrije plaatsen zijn. Laat aan de Open Monumentdagmedewerker van deze locatie , te herkennen aan de Open Monumentendagbadge, weten dat jij de vrije plaats wilt innemen en hij/zij schrijft je in. Indien er geen vrije plaatsen meer zijn, kan je een locatie in de buurt bezoeken.

WIST JE DAT...

- alle locaties hun deuren **vrijwillig** openen? De eigenaars zijn geen professioneel ontvangstteam, maar erfgoedliefhebbers die voor jou de tijd willen nemen om hun woning te tonen. Wees dan ook respectvol.
- aan de privéwoningen **schoenhoesjes** worden uitgedeeld? Gelieve deze aan te trekken.
- om de andere bezoekers en eigenaars niet te storen, je **niet meer binnen mag als je te laat** bent? Vertrek zeker op tijd en plan je bezoek realistisch.

3 Wanneer kan ik mij inschrijven?

Voor de rondleidingen in de gebouwen die maar een beperkt aantal bezoekers kunnen ontvangen kan je reserveren **vanaf maandag 28 augustus**. Voor alle andere rondleidingen kan je vanaf 1 augustus reserveren. Voor de meeste locaties kan je inschrijven via het contact center 03 22 111, bereikbaar van maandag tot vrijdag tussen 9 en 17 uur.

4 Hoe herken ik de deelnemende gebouwen?

Aan de meeste opengestelde locaties staat een Open Monumentendagvlag. Dat is een blauwe vlag met een gele tekening. Bij de locaties waar je vooraf voor moet inschrijven staat geen vlag. Daar hangt een affiche.

5 Hoe verplaats ik mij?

Wil je locaties bezoeken die niet op wandelafstand van elkaar liggen? Kijk dan vooraf op **www.delijn.be**. Hier kan je opzoeken welke bus of tram je best kunt nemen. Raadpleeg **slimnaarantwerpen.be** om een overzicht te krijgen van parkings en hoe je de stad vlot kan bereiken.

Quartier Latin

ANTWERPEN

Quartier Latin

Komedieplaats

Omstreeks 1550 werd op aanraden van Gilbert Van Schoonbeke beslist om op de terreinen van de schutters een pand op te richten voor de tapijthandelaren. Deze voor Antwerpen belangrijke handelstak beschikte tot dan niet over een eigen verkoopshal. Niet zonder protest verlieten de schutters in 1551 hun terreinen.

Het tapissierspand kon al in 1553 in gebruik genomen worden. Het was een bakstenen gebouw voorzien van vier puntgevels. Binnenin bevonden zich langs weerszijden van de middenbeuk hoge winkelruimtes. Op verzoek van de tapijthandelaren werd ook een gemeenschappelijke kamer ingericht om grote tapijten tentoon te stellen. In de tweede helft van de 17de eeuw verloor de tapijthandel aan belang en in 1710 kregen de aalmoezeniers de toelating om in een deel van het pand een schouwburg onder te brengen. De opbrengsten zorgden voor fondsen voor de armenzorg. Door een brand in 1746 werd het gebouw grotendeels vernield. Het werd heropgebouwd en terug in gebruik genomen. In 1829 werd het hele complex afgebroken om plaats te maken voor de Bourlaschouwburg.

Om het verkeer tussen het zogenaamde Tapissierspand en de bestaande stad te vergemakkelijken legde van Schoonbeke de Komedieplaats en de Arenbergstraat aan. Om een verbinding met de Sint-Jorispoort te realiseren werd in 1555 op de gronden van het Sint-Elisabethgasthuis een pad aangelegd, de huidige Leopoldstraat. Talrijke andere straten volgden, maar aan de oostzijde liet Van Schoonbeke een open ruimte. Hij adviseerde het stadsbestuur om de graanhandel naar hier over te brengen. Het plein kreeg de naam Brabantse Korenmarkt. Pas later kreeg ze haar huidige benaming: Graanmarkt.

Wapper

De naam Wapper verwees oorspronkelijk naar een werktuig waarmee de brouwers vaten met zuiver water ophaalden uit de stadsgracht. Dit kanaal liep in het midden van het huidige plein en was in 1490 aangelegd om water van de Schijn naar de stad te brengen. Omstreeks 1553, wanneer Gilbert Van Schoonbeke de brouwersactiviteit naar de Nieuwstad in het noorden verplaatste, raakte de plek in onbruik.

Al snel begon men met het overkappen van de rui. Het laatste deel werd pas in 1819 dichtgelegd. Ondertussen bouwde men vanaf de tweede helft van de 16de eeuw huizen op de overwelfde rui. De gevelrijen die oorspronkelijk aan de kaden lagen, kwamen in twee smalle, parallelle straten te liggen: de Rubensstraat en de Wapperstraat. In 1893 werd de Waperstraat omgevormd naar Wappersstraat, naar de romantische schilder Gustaaf Wappers.

Omstreeks 1972 werd het centrale woningblok gesloopt voor de aanleg van een brede invalsweg tussen de Antwerpse Ring en de Meir. Maar het plan werd nooit gerealiseerd en de vrijgekomen ruimte werd in 1977 aangelegd als plein.

Theaterplein

In 1624 bouwden de ongeschoeide karmelieten — of discalsen, naar het Latijnse *discalceatus* (ongeschoeid) — een klooster op het Lammekesraamveld aan de toenmalige Vuilrui, een gedeelte van de in onbruik geraakte stadsgracht van 1490. In 1811 werd de oude vaart overwelfd. Onder het Franse bewind werd het klooster afgeschaft. Daarna diende het complex als kazerne, gasthuis, gevangenis, school en in 1807 als krijgsarsenaal. In de jaren 1860 werd een nieuw arsenaal gebouwd aan de Hobokensevest waardoor het oude arsenaal zijn functie verloor. In 1905 werd het verkrotte complex gesloopt.

Aanvankelijk werd door August Bovijn op de vrijgekomen grond een pretpark ingericht. De meeste attracties waren tegen 1910 alweer verdwenen, maar de rolschaatsbarak aan het Hopland bleef tot 1932 staan. Reeds in het begin van de 19de eeuw was de Vuilrui door haar ligging dicht bij de vesten een bloeiende marktplaats. Onder andere de houtmarkt, de kolenverkopers en de ijzermarkt vonden hier een plaats. Vanaf 1912 werden alle markten uit het oude stadscentrum naar het Oude Arsenaalplein overgebracht. Het plein wordt vandaag nog steeds ‘de Vogelmarkt’ genoemd, naar de vogel- en huisdierenmarkt die er — tot de verkoop van honden, katten en konijnen op openbare markten in 1996 werd verboden — elke zondag plaatsvond. Tussen 1968 en 1980 werd op het Oude Arsenaalplein aan de stadsschouwburg gewerkt.

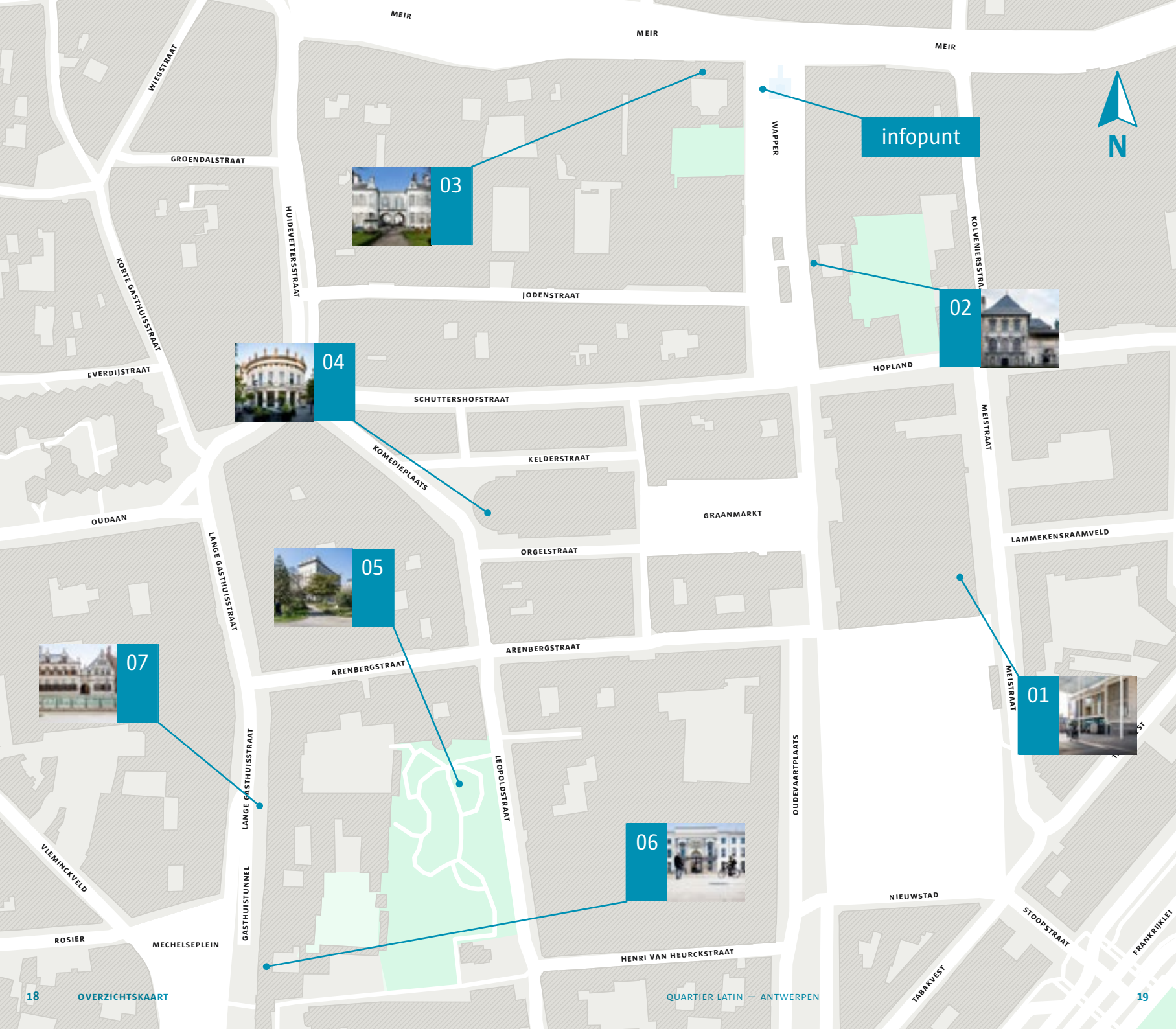
MEIR
MEIR
MEIR
WIEGSTRAAT
GROENDALSTRAAT
HUIDEVETTERSSTRAAT
KORTE GASTHUISSTRAAT
EVERDIJSTRAAT
JODENSTRAAT
WAPPER
infopunt
N
KOLVENIERSSTRAAT
HOPLAND
MEISTRAAT
SCHUTTERSHOFSTRAAT
KELDERSTRAAT
KOMEDIEPLAATS
GRAANMARKT
OUDAAN
LANGE GASTHUISSTRAAT
ORGELSTRAAT
LAMMEKENSRAAMVELD
ARENBERGSTRAAT
ARENBERGSTRAAT
MEISTRAAT
LANGE GASTHUISSTRAAT
LEOPOLDSTRAAT
OUDEVAARTPLAATS
VLEMINCKVELD
GASTHUISTUNNEL
NIEUWSTAD
STOOPSTRAAT
FRANKRIJKLEI
ROSIER
MECHELSEPLEIN
HENRI VAN HEURCKSTRAAT
TABAKVEST
01
02
03
04
05
06
07

hetpaleis

01

ADRES Theaterplein 1, 2000 Antwerpen
OPEN van 11 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? hetpaleis backstage en de vernieuwde en vergrote bar hetgeluk.
RONDLEIDING om 11, 12 en 13 uur. Tijdens deze rondleiding nemen jongeren je mee achter de schermen van hetpaleis. Je komt in een wereld terecht waar doorgaans enkel technici, regisseurs en acteurs vertoeven: het voor-, achter- en ondertoneel, de kleedruimtes, het grimeatelier, enz. Daarnaast kan je ook het nieuwe én grotere hetgeluk ontdekken. Dat is de bar van hetpaleis, die vanaf dat weekend opnieuw opent.
DUUR 60 minuten. Groepen van 25 personen. Reservatie op Open Monumentendag aan het onthaal van hetpaleis.
FEESTWEEKEND Op 9 en 10 september zet hetpaleis zijn ramen en deuren wagenwijd open voor een groots en meeslepend openingsweekend. Kies de grootste feesthoed die je kan vinden (of maak er zelf een), blink je schoenen op, poets je tanden, spring op je fiets en laat de teugels vieren: dit wordt een weekend om nooit te vergeten. Check de website voor het volledige feestprogramma.
WEBSITE www.hetpaleis.be

Na een bioscoopbrand in de Luikse wijk Sclessin in 1955 verstrengden de brandvoorschriften en werden alle schouwburgen gecontroleerd. Heel wat Antwerpse theaters voldeden niet aan de nieuwe veiligheidsnormen. De Bourlaschouwburg mocht mits aanpassingswerken open blijven, maar naast de Koninklijke Nederlandse Schouwburg werd ook het Koninklijk Jeugdtheater, waarvan de locatie was afgekeurd, in het gebouw ondergebracht. Om deze onhoudbare situatie op te lossen besliste het stadsbestuur in 1958 een nieuw gebouw voor beide gezelschappen op te trekken. Ook het Reizend Volkstheater en de theateropleiding Studio Herman Teirlinck zouden er worden ondergebracht.

Als locatie werd uiteindelijk gekozen voor het toenmalige Arsenaalplein. Drie architecten — Renaat Verbruggen, Marcel Appel en Rie Haan — zouden het gebouw ontwerpen. Het plan was om het theater te realiseren tegen 1965. Uiteindelijk startten de werken pas in 1968. Aanslepende onderhandelingen over de financiering, administratieve rompslomp en ingrijpende wijzigingen in het programma lagen aan de basis van de vertragingen. In 1974 bestelde de stad bij Herman Wauters een kunstwerk in glas-in-beton. Het werk bevindt zich in de zijgevel en is 32 meter lang en bijna negen meter hoog. In 1998 werd de schouwburg vernieuwd. De typische jaren ’70-aankleding werd verwijderd.

In 2006 werden opnieuw aanpassingen aan de schouwburg doorgevoerd. Alle aanhangsels, ook de trappen, werden weggehaald. De nieuwe buitentrappen, een aan de zijde van Hopland en een aan de zijde van het Theaterplein, werden door de Italiaanse architect Bernardo Secchi ontworpen.

In 1980 was het gebouw voltooid. Uiteindelijk zouden de KNS, het KJT en de stedelijke balletschool het gebouw betrekken. Naar aanleiding van Antwerpen '93, de stad was toen culturele hoofdstad van Europa, gebeurde een hele ommezwaai: onder impuls van Eric Antonis, toenmalig intendant van dit gebeuren, werd de Bourla van de sloophamer gered en gerenoveerd. De KNS verhuisde naar de Bourlaschouwburg en de Stadsschouwburg werd heringedeeld. De linkervleugel was voor het AMT, Antwerps Muziek Theater, een commercieel platform voor de presentatie van grote musicals en evenementen. Rechts bleef het KJT dat in 1997 een onafhankelijk statuut en een nieuwe naam kreeg: hetpaleis. Dat is een gesubsidieerd theaterhuis dat wordt ondersteund door de Vlaamse Gemeenschap en de stad Antwerpen. Daarnaast rekent hetpaleis op de steun van haar sponsors: De Standaard, Klara, de Vrienden van hetpaleis en Theater Hotel Antwerpen.

Sinds een aantal overnames en veranderingen geeft de stadsschouwburg onderdak aan de groep Antwerps Sportpaleis nv., de Koninklijke Balletschool, hetpaleis en de organisatie Jeugd en Dans. Er is geen strikte scheiding van de lokalen en de verdiepingen tussen de verschillende organisaties.

Rubenshuis

02

ADRES Wapper 9–11, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
RONDLEIDING **'Verborgen verhalen uit de collectie van het Rubenshuis'** om 10.30, 12, 14.30 en 16 uur. Verschillende werken uit het Rubenshuis werden recent onderzocht en gerestaureerd. Hierdoor kregen ze hun oude glorie terug. Er werden ook enkele ontdekkingen gedaan. Tijdens de rondleiding vertelt de gids enkele van deze verhalen. Zo maak je bijvoorbeeld kennis met het schilderij dat Father Jamie in een antiekwinkel kocht en dat na restauratie een echte Anthony van Dyck bleek te zijn.
DUUR 45 minuten. Groepen van 16 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Graag 10 minuten voor de start van de rondleiding aanwezig zijn.
TENTOONSTELLING **'Briljant bezoek'** Het Rubenshuis ontvangt geregeld briljant bezoek, kunstwerken die tijdelijk te zien zijn. Deze topstukken zijn afkomstig uit publieke of particuliere collecties en vullen het verhaal van de vaste collectie aan. Soms zijn het spectaculaire 'zolderschatten': eeuwenoude werken die plots opduiken met een ongelofelijk verhaal. Deze tijdelijke aanwinsten hangen tussen de vaste opstelling van het museum.
WEBSITE www.rubenshuis.be

In 1610, twee jaar na zijn terugkeer uit Italië, kochten Rubens en zijn echtgenote Isabella Brant een huis met een groot stuk grond aan de Vaartstraat, de huidige Wapper. In de daarop volgende jaren liet hij het huis naar eigen ontwerp verbouwen en uitbreiden met een halfrond overkoepeld beeldenmuseum, een schildersatelier, een tuinpaviljoen en een portiek. Deze laatste verbond het bestaande 16de-eeuwse woonhuis met het nieuwe atelier en sloot de binnenplaats af. De gevels aan de binnenkoer en tuin waren bekleed met blauwe hardsteen en voorzien van bepleisterde vlakken gedecoreerd met trompe l'oeilschilderingen. De monumentale straatgevel contrasteerde met de bestaande gevel in bak- en zandsteenstijl.

Vermoedelijk behield de woning tot het midden van de 18de eeuw haar oorspronkelijke uitzicht, maar daarna werd ze zwaar verbouwd door de familie De Bosschaert. Zij waren eigenaar van het complex tussen 1763 en 1937. De gevels aan de straatzijde werden afgebroken en herbouwd volgens de toenmalige architecturale smaak. Ook het woonhuis werd grotendeels gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Het atelier werd zwaar gewijzigd en tegen de achterzijde van de portiek werd een gang gebouwd. Voor 1824 was het pand in twee woningen opgedeeld en

geleidelijk raakte ook de hele tuin bebouwd. Van het originele ontwerp van Rubens bleven enkel de portiek en het tuinpaviljoen bewaard.

In 1937 werd het Rubenshuis eigendom van de stad. Emiel van Averbeke kreeg de opdracht het te restaureren naar de oorspronkelijke situatie. Daarvan werden slechts drie 17de-eeuwse afbeeldingen bewaard, en verder een beschrijving en een plattegrond die François

Mols vanuit zijn herinneringen had getekend. Hij had het pand ooit bezocht voor het werd verbouwd door de familie De Bosschaert. Om deze beperkte informatie aan te vullen, werd onderzoek gedaan naar de bouwsporen die bij de afbraak van de latere toevoegingen zichtbaar werden. Tevens werd een commissie opgericht die de restauratie zou begeleiden.

Ondanks alle onderzoeken bleef de informatie onvolledig. Dit moest onvermijdelijk aanleiding geven tot uiteenlopende interpretaties. Het eindresultaat was dan ook eerder een evocatie dan een reconstructie. Het complex vormt vandaag vooral een getuigenis van de vroeg 20ste-eeuwse visie op monumentenzorg. De inrichting van het interieur gebeurde eveneens op basis van afbeeldingen, aangevuld met boedelbeschrijvingen en genreschilderijen van vergelijkbare voorname panden. Met allerlei recuperatiematerialen werd een interieur passend bij de rang en stand van Rubens gecreëerd. Voor de evocatie van de vroeg 17de-eeuwse tuin werd gebruik gemaakt van Rubens' schilderij 'Wandeling in de tuin' en botanische werken uit die tijd.

Op dit moment laat de stad Antwerpen voor de hele Rubenssite een vernieuwde visie op het onthaal, het belevingsparcours en de werking opmaken. Men wenst onder meer een nieuw bezoekerscentrum te realiseren. Dit centrum wordt de centrale hub waar al het Rubensgerelateerde erfgoed samenkomt en van waaruit alle aan Rubens en de barok verwante verhaallijnen in Antwerpen kunnen geëxploreerd worden.

Infopunt

ADRES Wapper, 2000 Antwerpen

Word je graag op weg geholpen om een programma op maat uit te stippelen voor jou, je gezin of je vriendengroep? Op zondag 10 september kan je van 10 tot 18 uur met al je vragen over het Antwerps programma van Open Monumentendag terecht in het infopunt op de Wapper.

Paleis op de Meir

03

ADRES Meir 50, 2000 Antwerpen
RONDLEIDING om 10, 10.45, 11.30, 12.15, 13, 13.45, 14.30, 15.15 en 16 uur. DUUR 45 minuten. Groepen van 25 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. Een gids van Visit Antwerpen leidt je rond.
WAT KAN JE BEKIJKEN? De eerste verdieping.
WEBSITE www.herita.be

Midden op de Meir, op de hoek met de Wapper, staat een écht paleis. Ooit was het een 'vorstelyck huys', een stadshotel en een 'Hof'. Vandaag wordt het majestueuze gebouw eenvoudig 'Paleis op de Meir' genoemd en wordt het beheerd door de erfgoedorganisatie Herita. Dat was ooit anders. Wist je dat in het verhaal van het paleis de hele Belgische geschiedenis vervat zit? Het Belgische koningshuis, maar ook Napoleon en Willem I waren ooit eigenaar.

In 1745 laat de Antwerpse ondernemer Johan Alexander van Susteren dit stadspaleis bouwen. De architect, Jan Pieter van Baurscheit, creëert een luxueuze residentie naar Franse, Weense en Noord-Nederlandse voorbeelden. Het wordt een weelderig rococogebouw met laatbarokke invloeden. Een echt pronkstuk op de Meir, zeg maar. Verschillende aristocratische families bewonen het pand voordat het in 1812 door Napoleon bij het Franse kroondomein wordt geannexeerd. Hij laat het gebouw herinrichten in zijn keizerlijke empirestijl.

Na Napoleons nederlaag komt het Paleis in handen van het nieuwe Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Het Hollands salon herinnert nog aan die periode. Later zullen de Belgische vorsten er hun buitenlandse gasten ontvangen. Om de 75-jarige onafhankelijkheid van België te vieren, wordt het Paleis in 1905 onder Leopold II grondig verbouwd en komt er onder andere een spiegelzaal bij. In de jaren 1970 wordt het gebouw staatseigendom en doet het dienst als Internationaal Cultureel Centrum. Ook het Filmmuseum vindt er een tijdlang onderdak.

Maar het Paleis wordt niet altijd goed beheerd. Het staat een lange tijd leeg en sommige gebruikers laten minder fraaie sporen achter. In 1998 sluit het zijn gehavende deuren. Om het gebouw veilig te stellen, is er niet alleen een grondige restauratie nodig, maar ook een sterke, toekomstgerichte visie. In 2010 gaat het Paleis na een intensieve restauratie opnieuw open. Vandaag is het van de mensen en kan iedereen er terecht voor een lunch in stijl of lekkere pralines.

Toneelhuis (Bourla)

04

ADRES Komedieplaats 18, 2000 Antwerpen
RONDLEIDING om 11, 12, 14 en 15 uur. DUUR 75 minuten. Groepen van 20 personen. Enkel na inschrijving via 03 224 88 44 of www.toneelhuis.be. Inschrijven kan vanaf 17 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.
Tijdens Open Monumentendag krijg je de kans om een kijkje te nemen achter de schermen van de Bourlaschouwburg. Deze rondleidingen worden gegeven door anderstalige nieuwkomers. In het kader van culturele verrijking en nieuwe perspectieven op erfgoed werkte het Toneelhuis al eerder samen met Atlas, de organisatie die actief is rond integratie en inburgering in Antwerpen. Anderstalige nieuwkomers kunnen zich inschrijven voor een intensieve gidsenopleiding. Een aantal van hen neemt een gedeelte van de rondleiding in de Bourlaschouwburg op zich en zal zijn/haar verhaal aanvullen met interessante informatie over cultuur in hun thuisland. De verhalen over theater en cultuur uit hun respectieve thuislanden zal je een ruimer beeld geven op de draagwijdte van een gebouw als de Bourlaschouwburg en op de waarde van cultuur in een interculturele context. Tijdens de rondleiding is een Toneelhuismedewerker aanwezig.
WEBSITE www.toneelhuis.be

De Bourlaschouwburg werd opgericht ter vervanging van het 16de-eeuwse Tapissierspand dat sinds 1709 in gebruik was als schouwburg. In 1829 werd het pand afgebroken. Op dezelfde plaats werd het Théatre Royal Français opgericht, naar een ontwerp van de Franse architect Pierre Bourla. Het was in 1834 voltooid en werd toen beschouwd als een van de beste theaters van Europa. Er werden vooral Franse en Italiaanse toneelstukken en opera's opgevoerd.

De halfronde gevel in classicistische stijl is gedecoreerd met borstbeelden van auteurs en componisten. De beelden er bovenop stellen Apollo en de negen muzen voor. Via de rechthoekige openingen konden koetsen binnenrijden, zodat men het rijtuig kon verlaten beschermd tegen regen en wind. Op de eerste verdieping werd een foyer ingericht die ook als concert- en balzaal werd gebruikt.

De schouwburgzaal werd centraal in het gebouw ingeplant, volgens het principe van het théâtre à l'Italienne*. Kenmerkend is de halfronde parterre met errond loges. Daarboven kwamen nog drie rangen loodrecht boven elkaar en een vierde terugwijkende rang. Het geheel werd ondersteund door slanke, gietijzeren kolommen die het zicht op de scène zo min mogelijk belemmerden. De binnendecoratie in neoclassicistische

stijl werd aangebracht door Philastre en Cambon, afkomstig uit Parijs. Achter de zaal bevonden zich de dienstruimten, artiestenfoyers, het schermenmagazijn en het theatermechanisme.

In 1865 verbouwde stadsarchitect Pieter Dens de zaal van Bourla tot de ruimte die we vandaag kennen. Het plafond werd verhoogd, het voortoneel werd vergroot en de buitenmuren van de zaal zelf werden naar buiten verplaatst om de capaciteit te verhogen. Het principe van het théâtre à l'Italienne bleef bewaard, maar er werden nieuwe elementen in Second Empirestijl aangebracht. In 1904 werd de schouwburg opnieuw verbouwd, deze keer door stadsarchitect Alexis Van Mechelen. De zijgevels van het complex werden gedeeltelijk afgebroken en ruim drie meter naar buiten verplaatst om de circulatie te vergemakkelijken.

Vanaf 1934 neemt de Koninklijke Nederlandse Schouwburg het over en wordt er, tot op de dag van vandaag, theater gemaakt en getoond in deze neoclassicistische schouwburg. Inmiddels is het Toneelhuis het stadstheatergezelschap dat de Bourlaschouwburg bewoont en bespeelt. Naast artistiek leider Guy Cassiers, die in 2006 aantrad, maken vijf Toneelhuismakers elk jaar nieuwe creaties. Dat zijn Benjamin Verdonck, Abke Haring, Mokhallad Rasem en de gezelschappen FC Bergman en Olympique Dramatique. Vanaf het seizoen 2017–2018 komen daar nog vier jonge makers uit het P.U.L.S.-programma bij. (zie www.toneelhuis.be)

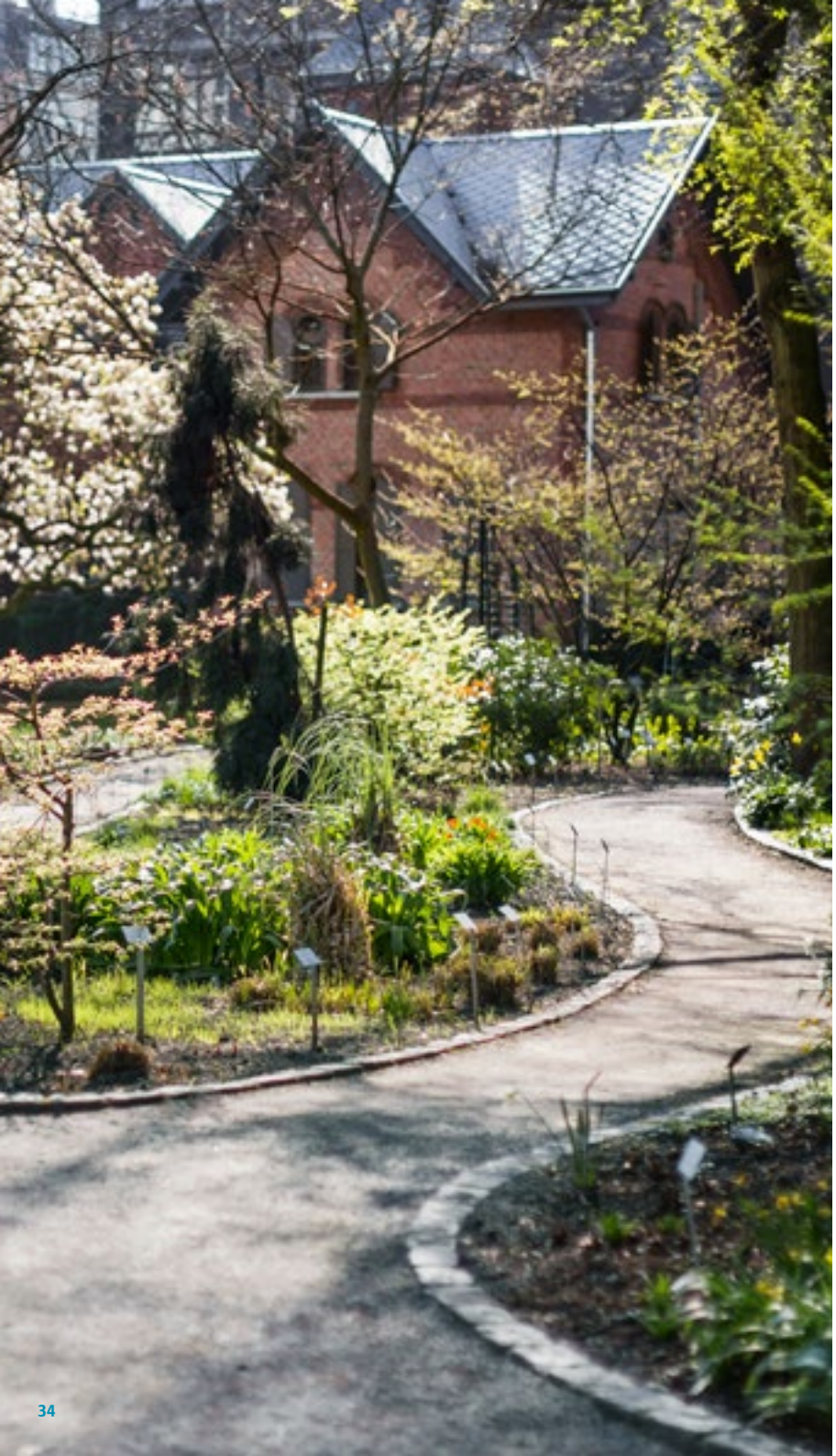

Den Botaniek

05

ADRES Leopoldstraat 24, 2000 Antwerpen
RONDLEIDING om 14 en 15 uur. DUUR 30 minuten. Groepen van 20 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. Vertrek aan de ingang van de serre. Een medewerker van de stedelijke groendienst leidt je rond.

Reeds in 1804 was er sprake van een plantentuin nabij het ziekenhuis, maar waar die gelegen was is niet bekend. Ondanks een uitbreiding omstreeks 1813 bleef de kruidtuin door de aangroei van de collectie met plaatsgebrek kampen. In 1826 werd de moestuin van het Sint-Elisabethgasthuis onder leiding van Claude-Louis Sommé omgevormd tot een 'Hortus Botanicus', in functie van de natuurkundelessen van de Ecole de médicine. Naast dokter was Sommé ook botanist en tuinbouwkundige. Het is aan hem te danken dat de plantentuin stelselmatig uitgroeide tot een wetenschappelijk verantwoord geheel. Tegelijk met de heraanleg werd de serre opgericht naar een ontwerp van architect Pierre Bourla. De huidige serre is ontworpen door E. Dick, maar met behoud van de vorm van de oude broeikast.

Na de dood van Sommé gaat het stilaan bergaf met de plantentuin, tot Henri Van Heurck in 1877 benoemd werd tot directeur. Hij zorgde ervoor dat de planten terug correct gedetermineerd en geklasseerd werden en hij breidde de collectie uit. Er werd een nieuwe oranjerie opgericht met les- en tentoonstellingszalen waar het Kruidkundig Museum van Van Heurck met onder andere een groot herbarium en microscopische preparaten werd ondergebracht. Van Heurck overleed in 1909. De plantentuin kwam in 1926 onder het beheer van de stad Antwerpen.

Stilaan evolueerde de wetenschappelijke kruidtuin naar een meer recreatieve plantentuin. De muur en het hek die de tuin langs de Leopoldstraat afsloten, werden afgebroken en vervangen door een balustrade met lantaarns. De hovenierswoning werd in 1866 opgericht naar een ontwerp van toenmalig stadsarchitect Pieter Dens.
In 1912 werd aan de oostzijde de 17de-eeuwse schuttersgallerij van de Oude Voetbooggilde heropgericht. Die was achter een huis in de Arenbergstraat bewaard gebleven.

Elzenveld

06

ADRES Lange Gasthuisstraat 45, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
RONDLEIDING **'Elzenveld en Maagdenhuis'** om 11, 13.30 en 16 uur.
DUUR 90 minuten. Groepen van 20 personen. Enkel na inschrijving via 03 338 26 20 of maagdenhuismuseum@ocmw.antwerpen.be. Start aan het Maagdenhuis.
WEBSITE www.elzenveld.be

Het Sint-Elisabethgasthuis is het oudste ziekenhuis van Antwerpen en werd mogelijk opgericht in de 13de eeuw. Over het algemeen wordt aangenomen dat het in de buurt lag van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Het gasthuis bezat buiten de stadswallen de hofstede Ter Elst, later Elzenveld genoemd. Omwille van plaatsgebrek en besmettingsgevaar werd het hospitaal in 1238 overgebracht naar deze locatie. Vanaf 1337 werd de benaming Sint-Elisabethgasthuis gebruikt.

Van de oorspronkelijke gasthuishoeve is niets bewaard. Het oudste gedeelte is het schip van de kapel, te dateren omstreeks 1400 en in 1442–1460 uitgebreid met een groot koorgedeelte. Nadien volgde de bouw van de oudste nog bewaarde gasthuiszaal, die vermoedelijk tussen 1460 en 1484 werd opgetrokken. Het is een typisch voorbeeld van een middeleeuwse hallenconstructie. In 1502 bouwde men op een verhoogde tribune een zaalkapel zodat de zieken vanuit hun bed de eredienst konden volgen. In 1508–1510 werden materialen aangekocht voor de bouw van een 'nieuwen Sieckhuys', dat waarschijnlijk haaks op de gotische zaal stond.

De 16de eeuw werd gekenmerkt door een periode van drukke bouwactiviteit. Zo lieten de zusters een aantal opbrengsthuizen oprichten evenals een klooster dat later meermaals werd verbouwd en vergroot. In 1796 werden de religieuze instellingen opgeheven en het patrimonium verbeurd verklaard. Het ziekenhuis werd onder het bestuur van de Burgerlijke Godshuizen geplaatst, de voorloper van het huidige OCMW. De gasthuiszusters bleven, met een korte onderbreking tussen 1803 en 1824, verbonden aan het ziekenhuis tot in 1989.

In de tweede helft van de 19de eeuw werd het ziekenhuis opnieuw verbouwd en uitgebreid. In 1978 werd een nieuw ziekenhuis gebouwd. Vanaf 1986 werden de middeleeuwse hospitaalzalen gesloten voor ziekenzorg en de religieuze orde verliet het klooster. De vrijgekomen ruimtes worden momenteel gebruikt als congrescentrum. Er is ook een stemmige hotelaccommodatie voor groepen.

MaagdenhuisMuseum

07

ADRES Lange Gasthuisstraat 33, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
RONDLEIDING **'Elzenveld en Maagdenhuis'** om 11, 13.30 en 16 uur.
DUUR 90 minuten. Groepen van 20 personen. Enkel na inschrijving via 03 338 26 20 of maagdenhuismuseum@ocmw.antwerpen.be. Start aan het Maagdenhuis.
TENTOONSTELLING **'Zolders vol schatten'** over grote en kleine vondsten op de zolders van het Maagdenhuis.
WEBSITE www.maagdenhuismuseum.be

Vanaf de eerste helft van de 16de eeuw was de zorg voor vondelingen en wezen in handen van de aalmoezeniers. Ze bouwden in 1532 een vondelingenhuis nabij het Sint-Rochusgasthuis, maar dat was al snel te klein. In 1558 schonk Johanna Van Schoonbeke een som geld om op de Paardenmarkt een 'werckhuys' voor jongens op te richten. In 1552 had ook Jan Van der Meeren middelen geschonken om een 'scole voor jonge en schamele maegdekens' te stichten. Meisjes vanaf 8 jaar konden er terecht. Ze voerden er huishoudelijke taken uit en kregen er onderricht.

Het Maagdenhuis werd opgericht in de Lange Gasthuisstraat. In 1564 en 1634 vonden verbouwings- en uitbreidingswerken plaats. Wat toen werd gerealiseerd komt grotendeels overeen met het huidige uitzicht. Het opvallendste element van de voorgevel is de poorttravee* met beeldhouwwerk, toegeschreven aan Cornelis Floris. De voorstelling links toont de meisjes in hun school en rechts staat de opname van de kinderen aan de poort van het weeshuis. Via de poort komt men op de binnenkoer, omgeven met vleugels in traditionele bak- en zandsteenstijl uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. Aan de linkerzijde bevindt zich een barokke zuilengalerij.

Na de Franse Revolutie werd het bestuur van de instellingen voor armenzorg opgenomen door het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen. Op het einde van de negentiende eeuw werd in de Albert Grisarstraat een weeshuis voor meisjes gebowud en in de Durletstraat één voor jongens. In het leeggekomen Maagdenhuis werd aanvankelijk de zetel van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen gevestigd. De kapel werd ingericht als tentoonstellingszaal voor hun kunstschatten. Het pand behield deze functie tot in 1890. In 1925 nam de Commissie Openbare Onderstand het Maagdenhuis in bezit. Vijf jaar later werd het vernieuwde museum heropend. Het bevat een veelzijdige collectie van kunstschatten. Daarnaast komt in de geschiedenis van de Antwerpse armen-, vondelingen- en wezenzorg aan bod.

Hendrik Conscienceplein

ANTWERPEN

Hendrik Conscienceplein

Het huidige Hendrik Conscienceplein mag beschouwd worden als een van de mooiste barokke stedenbouwkundige ingrepen in Vlaanderen. Tot de 17de eeuw bestond het terrein uit een huizenrij, aansluitend op de huidige Wijngaardstraat, met hierachter een onbebouwd erf met een open gracht. Deze 'Ankerrui' vormde een onderdeel van een vroegere omwallingsgracht van de stad. In 1574 kochten de jezuïeten hier het zogenaamde 'Huis van Aken', een pand dat in 1539 gebouwd was op de gronden van het stapelhuis van de kooplieden van Aken. De jezuieten kochten het aan van Gaspar Schetz, die een voorname positie bekleedde bij landvoogd Requesens. De jonge orde was hem welgezind. In de tuin van het pand werd een klein kerkje opgericht en in 1575 werd er ook een college geopend dat al snel 300 leerlingen telde, hoofdzakelijk afkomstig uit de burgerlijke en commerciële elite.

Door de Spaanse Furie in 1576 waren de jezuïeten genoodzaakt de stad te verlaten. In 1585, toen de stad terug onder Spaans gezag kwam, keerden ze terug naar hun residentie. Het college heropende, maar door plaatsgebrek verhuisde het in 1607 naar het Hof van Liere in de Prinsstraat. In 1616 werd het Huis van Aken officieel in gebruik genomen als professenhuis, een pastoraal centrum voor zielzorg en wetenschap, en tevens werd het de hoofdplaats van de provinciale administratie. Jacobus Tirinus, de overste van het professenhuis, had grootse bouwplannen en liet verscheidene naburige panden aankopen en afbreken. Hij liet ook de Ankerrui overwelven. Op het nieuwe terrein werd een kerk gebouwd, met ervoor een plein dat uitzicht geeft op de majestueuze pronkgevel. De kerk werd opgetrokken tussen 1615 en 1621 naar de plannen van François d'Aguilon, een jezuët die eveneens architect was, en lekenbroeder Pieter Huysens. Het was de eerste kerk die toegewijd werd aan de stichter van de jezuïetenorde en dit nog vóór zijn eigenlijke heiligverklaring. Die vond pas plaats op 22 mei 1622. De gevel werd voorzien van talrijke sculpturen en ornamenten, waarvan sommige naar een ontwerp van Rubens. Voor de afwerking van het interieur werden uit Italië ingevoerde witmarmeren zuilen gebruikt, terwijl het koor werd bekleed met zwarte en roze marmers uit Waalse groeven.

Ook het Huis van Aken werd ingrijpend uitgebreid. Het professenhuis nam integraal het perceel in dat langs drie zijden omsloten werd door de huidige Sint-Pieter- en Sint-Paulusstraat, de Korte Nieuwstraat en de Sint-Katelijnevest. Gedurende de 17de eeuw werden in verschillende fasen monumentale woonvleugels met galerijen op het gelijkvloers

opgetrokken rondom meerdere binnenplaatsen. Aan de zuidkant van het kerkplein kreeg het complex een trotse gevel met een toegangspoort in een barokke vormentaal. Tegenover de kerk, aan de westkant van het gebouw, werd een sodaliteitsgebouw opgericht. Dat werd gebruikt door verenigingen van overwegend leken die hun geloofsleven wilden verdiepen. Ze werden door de jezuïeten geleid. Het gebouw bevatte twee verdiepingen met twee vergaderkapellen boven elkaar; de ene voor gehuwde, de andere voor ongehuwde mannen. De gevel die uitgaf op het plein kreeg een gelijkaardige afwerking als deze van het professenhuis. Het plein kreeg zo een uniform en monumentaal uitzicht.

In 1773 werd de jezuïetenorde door een pauselijke bul opgeheven. De Sint-Ignatiuskerk werd in 1779 omgevormd tot een parochiekerk gewijd aan Sint-Carolus Borromeus. Het voormalige professenhuis kreeg verschillende bestemmingen. Het deed eerst dienst als militaire academie en werd vervolgens openbaar verkocht. De nieuwe eigenaar, een koetsenverhuurder, richtte een deel in als stallen en verhuurde een vleugel aan de Club des Droits de l'Homme. Ook twee muziekmaatschappijen, en waarschijnlijk de eerste vrijmetselaarsloges, vonden er een tijdlang onderdak. In 1826 werd het sodaliteitsgebouw ingericht als een herberg.

Ondertussen was de jezuïetenorde in 1814 hersteld. In 1833 slaagden ze er via een stroman in om de noordelijke helft van de vleugel aan het kerkplein te verwerven en werd hen toegestaan de misvieringen in de Sint-Carolus Borromeuskerk te houden. In 1852 wisten ze een groot deel van het voormalige professenhuis aan te kopen. Kort daarna werd een nieuwe handelsopleiding, het Institut Saint-Ignace, in de gebouwen ondergebracht. Deze vormt de basis van de huidige Campus Carolus. Het instituut werd voorzien van een nieuwe kapel, die in 1859 voltooid werd en die door de aanwezigheid van tribunes in de zijbeuken herinnerde aan het interieur van de vroegere, barokke kerk. Tijdens deze en latere campagnes werden de meeste gebouwen op de campus vervangen. In de Korte Nieuwstraat, aansluitend met de oudere gevel die zich voor de kapel bevindt, werd omstreeks 1905 een gevel van 16 traveeën* in neoclassicistiche stijl opgetrokken met het opschrift 'Handelshogeschool'. Opmerkelijk is het dat net naast de Sint-Carolus Borromeuskerk — onzichtbaar vanaf het plein — een klein volume in bak- en zandsteenbouw uit de 16de eeuw bewaard is gebleven. Behielden de jezuïeten dit fragment omdat het deel had uitgemaakt van het oorspronkelijke Huis Van Aken? In 1928 verhuisde de opleiding naar het Hof van Liere. Voortaan zouden de Zusters van Liefde er hun intrek nemen. De jezuïeten hadden hen ervan overtuigd om in Antwerpen een handelshogeschool voor juffrouwen te starten.

Het gebouw van de sodaliteit* was in 1879 door de stad aangekocht om er een bibliotheek in onder te brengen. Het pand werd voor deze nieuwe functie ingrijpend aangepast en met vijf meter verbreed. In 1881 veranderde de naam van het Jezuïetenplein in Hendrik Conscienceplein. Twee jaar later opende de huidige bibliotheek en werd een bronzen beeld van de schrijver aan de ingang onthuld. In 1930 kocht de stad een deel van het instituut aan om er een nieuwe vleugel van de bibliotheek in onder te brengen.

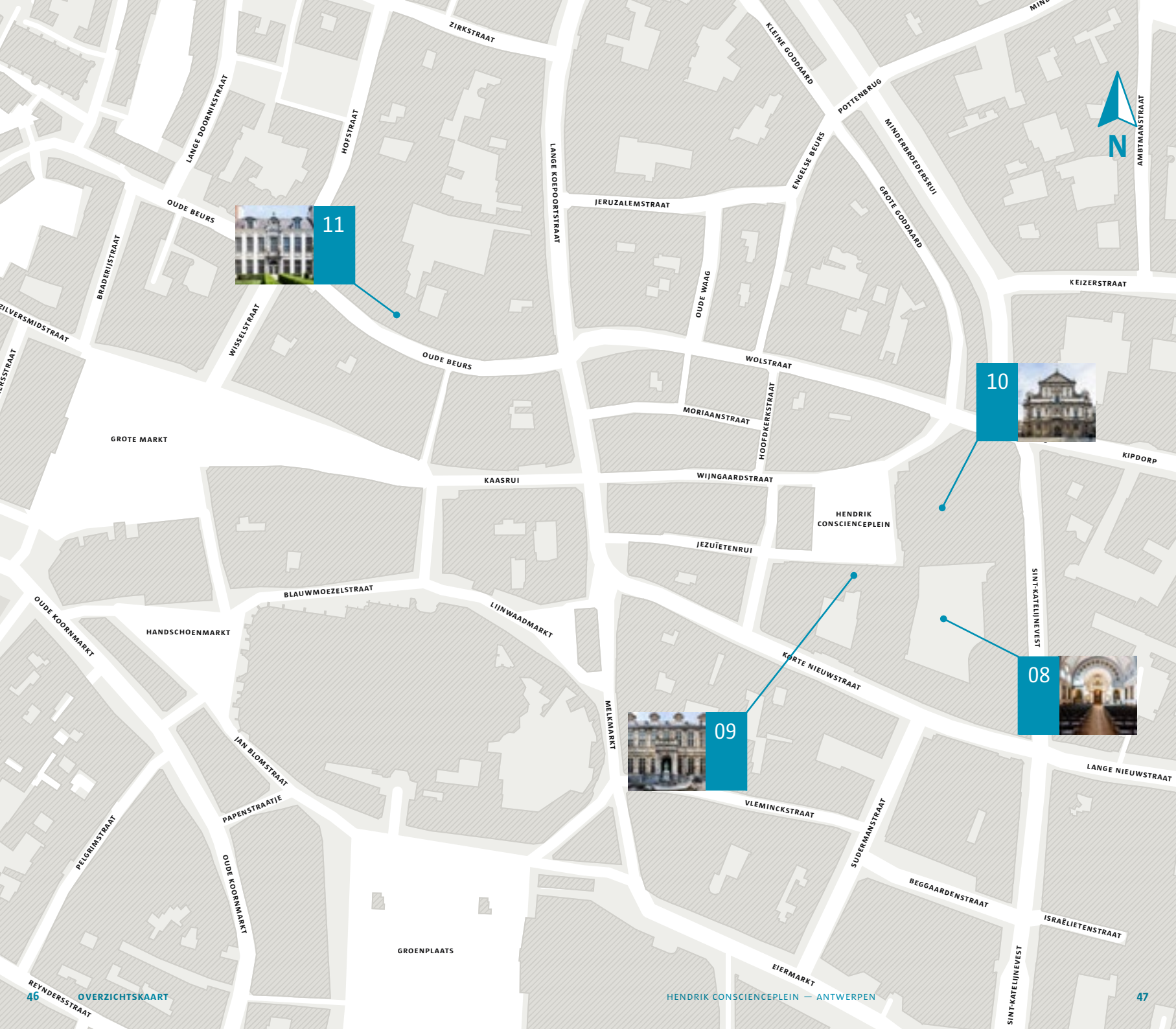
ZIRKSTRAAT
KLEINE GODDAARD
POTTENBRUG
MINDERBROEDERSRUI
AMBTMANSTRAAT
N
LANGE DOORNIKSTRAAT
HOFSTRAAT
LANGE KOEPOORTSTRAAT
ENGELSE BEURS
GROTE GODDAARD
JERUZALEMSTRAAT
OUDE BEURS
11
BRADERIJSTRAAT
OUDE WAAG
KEIZERSTRAAT
ZILVERSMIDSTRAAT
WISSELSTRAAT
OUDE BEURS
WOLSTRAAT
10
MORIAANSTRAAT
HOOFDKERKSTRAAT
GROTE MARKT
KIPDORP
KAASRUI
WIJNGAARDSTRAAT
HENDRIK CONSCIENCEPLEIN
JEZUÏETENRUI
SINT-KATELIJNEVEST
BLAUWMOEZELSTRAAT
LIJNWAADMARKT
OUDE KOORNMARKT
HANDSCHOENMARKT
KORTE NIEUWSTRAAT
08
MELKMARKT
09
JAN BLOMSTRAAT
LANGE NIEUWSTRAAT
PAPENSTRAATJE
VLEMINCKSTRAAT
PELGRIMSTRAAT
SUDERMANSTRAAT
OUDE KOORNMARKT
BEGGAARDENSTRAAT
ISRAËLIETENSTRAAT
GROENPLAATS
EIERMARKT
REYNDERSSTRAAT
SINT-KATELIJNEVEST

KU Leuven, Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen Flanders Business School

08

INGANG via Hendrik Conscienceplein, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 17 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? Je kan een parcours op het gelijkvloers en de eerste verdieping volgen. Dit brengt je onder andere langs de 19de-eeuwse kapel die vandaag voor het eerst toegankelijk is voor een breder publiek. Onderweg geven de gidsen je meer informatie.
WEBSITE feb.kuleuven.be en www.flandersbusinessschool.be

De eerste jezuïeten vestigden zich reeds in 1562 in Antwerpen. In 1573 verwierven zij het Huis van Aken en richtten er een college in dat algauw een 300-tal studenten telde. Na de protestantse periode vestigden zij zich opnieuw in het college, dat in 1616 omgevormd werd tot het professenhuis. Het college verhuisde naar het in 1600 verworven *Hof van Liere* in de Prinsstraat. In het professenhuis werd de pastorale zielzorg georganiseerd voor de Vlaamse Provincie* en werd theologisch en wetenschappelijk onderzoek gevoerd. De in 1621 voltooide kerk van het professenhuis was de eerste kerk die gewijd werd aan de ordestichter Ignatius van Loyola — het is de huidige Sint-Carolus Borromeuskerk.

Tussen 1650 en 1675 werd het professenhuis ingrijpend vernieuwd volgens de plannen van de jezuïet Willem Hesius. De toen opgerichte monumentale woonvleugel met vier verdiepingen en open gaanderijen op het gelijkvloers is nog gedeeltelijk bewaard in de vleugel langsheen de Korte Nieuwstraat.

Na de Franse Revolutie wisten de jezuïeten slechts een deel van het oorspronkelijke professenhuis te bekomen. Ze brachten er een college voor middelbaar beroepsonderwijs onder. In het Institut St. Ignace werden voornamelijk vakken onderwezen met het oog op economische en handelsactiviteiten. Omstreeks 1858 werd het ingrijpend gerenoveerd en onder meer voorzien van een grote kapel met een (gedeeltelijk bewaarde) toren die diende als observatorium. Vanaf 1902 werd in het instituut ook hoger onderwijs aangeboden. Naar aanleiding hiervan vonden er opnieuw werken plaats en werd onder meer de vleugel in de Korte Nieuwstraat verfraaid. In 1928 verhuisde de handelsschool naar het vroegere complex van het Hof Van Liere, dat later de Universiteit Antwerpen werd. De Zusters van Liefde namen het instituut over en richtten er een handelsschool in voor meisjes. Die kreeg de benaming 'Sancta Maria' mee. Ze lieten de noordoostelijke vleugel inrichten als klooster en in de kerk werd een vloerniveau geplaatst. Daardoor kon het gelijkvloers worden omgevormd tot een theaterzaal.

Omstreeks 1969 werd het instituut ook opengesteld voor jongens. In 1999 sloot de handelshogeschool zich aan bij de Associatie KU Leuven, om in 2000 met de Katholieke Vlaamse Hogeschool te fuseren tot Lessius Antwerpen. In 2013 werd de — intussen volledig geacademiseerde — opleiding Handelswetenschappen overgedragen aan de KU Leuven. Hierdoor is Campus Carolus vandaag een campus van de Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen van de KU Leuven.

In 2009 werden aan de campus verbouwingswerken uitgevoerd om zo te voldoen aan de nood aan uitbreiding voor de Flanders Business School. Daarbij moest gezocht worden naar ruimte voor een auditorium, een cafetaria, vergaderaccommodatie, een koffie- en businesscorner, kantoorruimtes, enz. De leegstaande panden op de hoek van de Sint-Katelijnevest en de Korte Nieuwstraat werden gerestaureerd. Op het gelijkvloers werd een nieuwe, hedendaagse pui voorzien. De rest van de gevels werd gerestaureerd en kreeg een voet en plint zodat ze weer mooi bij elkaar aansluiten. Ook de feestzaal onder de kapel werd gerestaureerd. Ze kreeg een multifunctionele invulling zodat ze eveneens kan gebruikt worden als receptieruimte voor concerten of evenementen in de kapel. In de ruimte werd een vrijstaand volume geplaatst dat als auditorium dienst doet. Tussen de kapel en de historische panden werden breakrooms of glazen boxen geplaatst. De originele vide en de historische buitenmuren bleven behouden zodat het zicht op de Sint-Carolus Borromeuskerk bewaard blijft.

Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience – Nottebohmzaal

ADRES Hendrik Conscienceplein 4, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
RONDLEIDING 'Nottebohmzaal en tentoonstelling CONN3CT' om 11, 12.30, 14 en 15.30 uur. DUUR 90 minuten. Groepen van 20 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.
TENTOONSTELLING 'CONN3CT. Impact van drukpers en sociale media' Antwerpen was het Silicon Valley van de 16de eeuw. 500 jaar voor Twitter, Facebook en Instagram ontwikkelden Antwerpse drukkers nieuwe media: boeken, pamfletten, vlugschriften*. Ze hadden een grote impact op de maatschappij, net als sociale media vandaag.
WEBSITE www.consciencebibliotheek.be

De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is de bewaarbibliotheek van de stad Antwerpen. De basis van de huidige bibliotheek werd gelegd in 1481, toen stadsadvocaat Willem Pauwels in zijn testament 41 boeken aan de stad schonk. In 1564 werd de collectie in het nieuwe stadhuis ondergebracht, waar ze tijdens de brand van 1576 in vlammen opging. In 1581 richtte het stadsbestuur een nieuwe bibliotheek op en met Christoffel Plantin werd afgesproken dat hij van elk boek dat hij drukte één exemplaar zou schenken. Belangrijke uitbreidingen van de collecties vonden plaats in 1617, wanneer de boekenverzameling van de stad en die van het seminarie werden samengevoegd, en in 1802 toen de verzameling werd verrijkt met boeken afkomstig uit een aantal kloosters en abdijen. Zij vormden mee de basis voor de oude drukken van de bibliotheek. Sinds 1805 is de bibliotheek opengesteld voor het publiek.

De constante aangroei van de collectie zorgt in de loop der jaren meermaals voor plaatsgebrek. In 1879 koopt de stad de voormalige sodaliteit*, een onderdeel van het complex van de jezuïeten aan het huidige Hendrik Conscienceplein. Het was op dat moment een café en het moest grondig verbouwd worden om er een bibliotheek van te maken. Stadsbouwmeester Pieter Dens tekende de plannen. De hoofdingang kwam aan het Jezuïetenplein, het huidige Hendrik Conscienceplein. In het vooruitspringende portaal werd het beeld van Conscience geplaatst. De barokke bronzen poorten waren afkomstig van de kapel van het stadhuis en waren in 1680 gegoten door de gebroeders De Vos.

Binnenin werd de vloer tussen de boven- en de benedenzaal van de sodaliteit verwijderd, waardoor een open binnenruimte van dertien meter hoog ontstond. Tegen de muren werden over de volledige hoogte rekken aangebracht. Om het gebruik van lange ladders te vermijden, werden gietijzeren gaanderijen voorzien verbonden door gietijzeren draaitrappen.

Tussen 1934 en 1936 werden opnieuw aanpassingen uitgevoerd. Er werd een nieuwe vleugel gebouwd, met behoud van de gevels aan het Hendrik Conscienceplein. Hierin werd onder andere een nieuwe leeszaal ondergebracht. Het oude sodaliteitsgebouw diende nu enkel nog als boekenmagazijn. In de oude leeszaal op het gelijkvloers werden evenwijdige rijen rekken geplaatst. Ter hoogte van de eerste gaanderij werd een vloer aangebracht en ook deze ruimte werd als magazijn ingericht. Op de eerste verdieping werd de vloer teruggeplaatst. Zo ontstond de Nottebohmzaal. Ze is vernoemd naar de Duitse zakenman Oscar Nottebohm, een belangrijk mecenas. De zaal wordt gebruikt als vergader-, voordracht- en tentoonstellingsruimte. Tegelijkertijd is het een boekenmagazijn waarin de eerste 150.000 catalogusnummers van de bibliotheek worden bewaard. Het is ook een schatkamer voor een aantal bijzondere schenkingen en topstukken. Ze herbergt onder andere de vermaarde Egyptische kast, de hemel- en aardglobes van Willem Jansz Blaeu, een Nederlandse cartograaf en globemaker, en verschillende borstbeelden van Europese auteurs.

Ook de vernieuwde bibliotheek van 1936 bleek na verloop van tijd te klein voor de immer groeiende collectie. In de jaren zestig verhuisde de grote collectie naar een bijgebouw aan de Minderbroedersrui. In 1996 werden aan de Korte Nieuwstraat nieuwe magazijnen en een nieuwe publieksingang gebouwd. Tegelijkertijd kreeg de leeszaal een grondige renovatie.

Sint-Carolus Borromeuskerk

10

ADRES Hendrik Conscienceplein 12, 2000 Antwerpen
OPEN van 13 tot 16.30 uur
WEBSITE www.carolusborromeus.com

Aan de kerk van de jezuïeten werd gebouwd van 1615 tot 1621. De bouwplannen waren opgesteld door François d'Aguilon en later door Pieter Huyssens, beiden lid van de orde en architect. Aanvankelijk was de kerk gewijd aan Ignatius Van Loyola, de patroonheilige van de jezuïeten. Haar huidige benaming kreeg ze toen deze orde in 1773 werd afgeschaft en de kerk tot parochiekerk werd omgevormd.

De monumentale gevel, een combinatie van witte natuursteen en blauwe hardsteen, is acht meter hoger dan de kerk zelf. Het ontwerp is geïnspireerd op de Gésukerk, de moederkerk van de jezuïetenorde in Rome. De afmetingen, de pracht en praal van het geheel, het evenwicht tussen de verticale en de horizontale beweging, de dynamische vormgeving en de weelderige decoratie waren erop gericht om het zelfbewustzijn van de Katholieke Kerk ten tijde van de Contrareformatie* te weerspiegelen. De jezuïetenorde speelde dan ook een belangrijke rol in deze katholieke hervormingsbeweging.

De binnendecoratie was al even weelderig, zoals blijkt uit oude afbeeldingen. Ze tonen kleurrijke marmers op wanden en vloeren, evenals plafondschilderingen van P.P. Rubens in de zijbeuken en een tongewelf met vergulde caissons* in de middenbeuk. In de geest van het Concilie van Trente* lag het accent op het hoofdaltaar. Het was als een grandioos toneeldecor opgevat met een reservebak voor vier schilderijen. Die konden door middel van een katrolsysteem beurtelings worden tentoongesteld. Twee van de vier oorspronkelijke schilderijen, 'Sint-Ignatius' en 'Sint-Franciscus Xaverius', waren van de hand van Rubens. Ze zijn nu te zien in het Kunsthistorisches Museum in Wenen. De twee overige schilderijen, 'De Kroning van Maria' van Cornelis Schut en 'De Kruisoprichting' van Gerard Zegers, zijn nog beurtelings ter plekke te bewonderen. 'Onze-Lieve-Vrouw van de Karmel', een werk van G. Wappers is nu het derde schilderij. Het werd in 1840 van het Karmelietenklooster op de Meir naar hier overgebracht.

In 1718 werd de kerk getroffen door een hevige brand als gevolg van een blikseminslag. De plafondschilderingen van Pieter Paul Rubens gingen verloren, evenals de marmerdecoratie in het schip en de zijbeuken. De herstellingen onder leiding van architect Jan Pieter van Baurscheidt

de Oudere gebeurden volgens het oorspronkelijke plan, maar met eenvoudigere materialen: witte natuursteen en blauwe hardsteen. De oorspronkelijke caissons werden vervangen door gordelbogen en een stucplafond met een vrij sober, 18de-eeuws decor. Een nieuwe houten lambrisering bedekt de wand van de zijbeuken. Het laatbarokke meubilair, waaronder de lambrisering en de biechtstoelen, is eveneens van Van Baurscheidt, met de medewerking van beeldhouwer Michiel van der Voort. Alleen de apsis* van het hoofdaltaar en de Onze-Lieve-Vrouwekapel bleven gespaard van de brand en getuigen nog van het oorspronkelijke interieur.

Aan het gebouw werden in de 19de en 20ste eeuw meermaals herstellingen uitgevoerd, onder meer naar een ontwerp van de architecten Ferdinand Berckmans (1849–1864), Jules Bilmeyer (1912–1916, 1917–1920) en Joseph-Louis Stynen (1969–1972, 1981–1987). Tijdens de meest recente restauratie werd de kerk op 30 augustus 2009 opnieuw getroffen door een brand. Ondertussen is ze weer helemaal hersteld.

De Hofkamer

11

ADRES Oude Beurs 27, 2000 Antwerpen
RONDLEIDING om 10, 12, 13.30 en 15 uur. DUUR 60 minuten. Groepen van 20 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.
WAT KAN JE BEKIJKEN? Experts geven tijdens de rondleiding tekst en uitleg bij de voorbije werken aan de gevels, het dak en het interieur van De Hofkamer.
WEBSITE www.herita.be

Op een boogscheut van de Grote Markt ligt de Oude Beurs, een van de oudste straatjes van Antwerpen. Hier vind je het erfgoedhuis Den Wolsack. Het statige herenhuis kent een geschiedenis van bouwen en verbouwen en heeft roots die teruggaan tot de 14de eeuw. Hét pronkstuk van Den Wolsack is ongetwijfeld de Hofkamer achterin de tuin.

In 1772 liet de vooraanstaande Antwerpenaar François Van den Bogaert dit architectuurpareltje bouwen. De Hofkamer moest een imposante ontvangst- en vergaderruimte worden, in de tuin van zijn woonhuis. Zowel de architectuur als de binnenafwerking bewijzen de verfijnde smaak van de bouwheer. De gevel combineert de klasse van het classicisme met de rijkdom van de rococo*. Een aantal elementen verwijzen naar de handelsmacht die Antwerpen op dat moment was: de ‘wildeman’ en ‘wildevrouw’ van Antwerpen staan op het balkon. Zij zijn de schildhouders van het stadswapen. Een ‘armilaarsfeer’ bekroont de gevel. Deze metalen hemelbol symboliseert het universalisme van de Scheldestad. In de gevel zit ook een indrukwekkend uurwerk, dat erg duur was voor die tijd.

Het interieur van de vroegere ontvangstruimte is fabelachtig. De muren zijn bekleed met verfijnde wandbespanningen, er zijn oude muurschilderingen en een barokke schouw in Carraramarmer met een Romeinse veldheer.

De Hofkamer herbergt enkele uitzonderlijke stukjes erfgoed, zoals de imposante ‘Goden op de Olympusberg’, de grootste plafondschildering op doek in Vlaanderen. Het werd geschilderd omstreeks 1772 door een onbekende kunstenaar, in opdracht van de rijke koopman François Van den Bogaert. De schildering bestaat uit vier panden stof die aan elkaar genaaid zijn en ze was met ongeveer 5000 spijkers aan een houten plafondconstructie vastgemaakt. Opmerkelijk is dat het

doek ter plekke geschilderd werd en dat het een geheel vormt met de schouw en de zijwanden. Het doek werd verwijderd voor de restauratie en hing zes jaar in het Rubenianum, een studie- en documentatiecentrum. Recent hangt het terug op zijn vertrouwde plaats.

Op de verdieping is een heus ‘boekentoilet’ te vinden. Dat is een gemak dat vermomd is als nepbibliotheek. Terwijl gasten hun behoefte deden, dachten buitenstaanders dat ze in de leeskamer zaten. Ingenieus én uniek in West-Europa.

De ‘Goden op de Olympusberg’ is overigens niet het enige bijzondere kunstwerk in de Hofkamer. De wereldbefaamde schilder Koen Van den Broek gaf de hele eerste verdieping een hedendaagse artistieke invulling. Het belooft een schitterend totaalkunstwerk te worden, in combinatie met de authentieke architectuur. Daardoor krijgt de Hofkamer er naast het Boekentoilet en ‘De goden op de Olympusberg’ nog een parel bij.

De gevel, het dak en het volledige interieur kregen de voorbije jaren een volledige opknapbeurt. Experts geven tijdens de rondleiding tekst en uitleg bij de voorbije werken.

Stationsbuurt

ANTWERPEN

Stationsbuurt

Koningin Astridplein

Tot in de 19de eeuw lag de huidige stationswijk buiten de vesten. Ze bevond zich in het schootsveld* van de omwalling en om strategische redenen was bebouwing er niet toegestaan. Het was dan ook voornamelijk landbouwgebied. Sinds 1836 liep hier de spoorlijn Antwerpen-Mechelen, met als eindpunt een houten stationnetje in de onmiddellijke omgeving van het huidige Koningin Astridplein. In 1843 werd naast dat stationnetje een dierentuin ingeplant. In 1854 werd lijn 12, de spoorlijn Antwerpen-Rotterdam, ingehuldigd. Ze liep van het huidige Koningin Astridplein via de Holland-, Gummarus-, Vliegen-, Dambrugge- en Trapstraat richting Nederland. Tegelijkertijd kwam er een nieuw, houten station op dezelfde plaats als het vorige. Het paviljoen in Zwitserse chaletstijl had zijn gevel gericht naar de De Keyserlei. Meermaals werden in de richting van de Gemeentestraat barakken bijgebouwd om het te vergroten.

Bij de afbraak van de Spaanse omwalling werden er straten getrokken en huizen gebouwd. Stilaan ontwikkelde zich rond het station en de De Keyserlei een commerciële wijk. Een houten stationsgebouw voldeed niet langer in deze klassevolle omgeving. Bovendien zorgden de gelijkvloerse treinsporen ter hoogte van de overweg van de Van Schoonhovestraat voor lange wachttijden op de Turnhoutsebaan en gevaarlijke verkeerssituaties. In 1874 werd beslist een ringspoorweg aan te leggen. In plaats van een spoorlijn dwars doorheen de stad werd de lijn naar Nederland via Borgerhout in een boog naar het noorden geleid. Antwerpen-Oost, zoals het station genoemd werd, werd een kopstation*. Het probleem was hiermee gewoon verplaatst. Moeilijkheden aan spoorovergangen deden zich nu voor aan onder andere de Kievitstraat en op Zurenborg.

In 1890 werd beslist de spoorweg te verhogen en een nieuw reizigersstation te bouwen. Omwille van de vele handelaars die zich in de omgeving van het station hadden gevestigd, werd ervoor gekozen het station op dezelfde locatie te houden. Na voltooiing van het nieuwe station werd het houten stationsgebouw overgebracht naar Dendermonde, waar het tijdens de Tweede Wereldoorlog uitbrandde. De zo ontstane open ruimte werd aangelegd als plein. Het middengedeelte was verdiept en voorzien van bloemperken en graspartijen. Het geheel was omgeven door een hekwerk.

De stationsbuurt groeide verder uit tot een levendige winkel- en uitgaansbuurt. Klassevolle handelszaken, theaters, bioscopen, dancings en horecazaken kenmerkten de buurt. De uitbaters waren veelal Duitsers. Prestigieuze instellingen als de opera en de dierentuin verleenden de buurt nog meer uitstraling. Op het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw vestigden zich hier ook diamantairs. Ze bouwden een echte diamantwijk met diamantbeurs uit.

Franklin Rooseveltplaats

In het urbanisatieplan van Theodoor Van Bever, ingenieur en hoofd van de dienst Stadsvergroting, werd de Franklin Rooseveltplaats opgevat als een ruime toegangspoort tot de oude binnenstad. De huidige benaming dateert van 1945. In 1867 heette het plein immers Victorieplaats, als herinnering aan de Antwerpse overwinning tijdens de Franse Furie in 1583. Een jaar later veranderde dat in Gemeenteplaats en in 1919 werd het terug Victorieplaats, toen om de zege van de geallieerden in de Eerste Wereldoorlog te eren. Onder Antwerpenaren was het plein vooral gekend als ‘de Geuzenhofkes’, omdat het onder liberaal bewind

was aangelegd. Het bestond uit twee omheinde, rechthoekige plantsoenen met een pad rond een centraal perk. Dezelfde aanleg werd later herhaald op de andere helft van het plein. In de loop der jaren werden standbeelden geplaatst van burgemeester Leopold de Wael, de Franse Furie, Antoon Van Dyck en Jacob Jordaens. De in 1875 ingerichte Geuzenhofkes waren het eerste beplante plein van de stad.

In 1935 werden op het plein verschillende bomen gekapt voor de aanleg van een nieuwe tramlijn. In het begin van de jaren 1950 verwijderde men de standbeelden omwille van het steeds drukker wordende verkeer. Ondanks luid protest en een poging van de Koninklijke Vereniging voor Natuur en Stedeschoon om het plein te laten beschermen als landschap, verdwenen alle bomen om plaats te maken voor een onontwarbare verkeersknoop, parkeerplaatsen en busstations. Met de heraanleg van de Leien zal het plein eveneens volledig worden aangepast. De perrons voor het Koninklijk Atheneum verdwijnen en de busstations op de drie overige kwadranten van het plein worden vereenvoudigd.

Operaplein

De ruimte voor de opera volgde aanvankelijk de planmatige aanleg van de boulevards: een brede rijweg, twee keer twee bomenrijen en een zijbaan. Tussen 1893 en 1914 vond een heraanleg plaats waarbij de bomen voor de opera werden verwijderd en vervangen door een plantsoen dat zorgde voor een open zicht op de monumentale gevel van het gebouw. In 1934 werd voor de opera een monument voor Peter Benoit opgericht. Hij was de stichter van het Nederlands Lyrisch Toneel, de voorganger van de Vlaamse Opera. Door het toenemende verkeer moest het plein voor de opera plaatsmaken voor een middenberm met rijbanen.

Bij de heraanleg van de Leien zal het stuk van de De Keyserlei tot de Rooseveltplaats een autoluw plein worden naar een ontwerp van de Spaanse architect Manuel De Solà Morales. Ondergronds wordt het bestaande premetrostation Opera vernieuwd en uitgebreid. Ernaast komt een autotunnel, een ondergrondse parking en een fietsenstalling. Op de Leien gaan de auto's ondergronds net voor de De Keyserlei en komen weer boven ter hoogte van de Korte Winkelstraat. Verkennende archeologische onderzoeken wezen uit dat een groot deel van de oude Kipdorpsite uit de 16de eeuw bewaard is gebleven. De oude Kipdorpbrug zal geïntegreerd worden in de nieuwe aanleg.

De Coninckplein

Het De Coninckplein werd in 1868 aangelegd aan de periferie van de Spaanse omwalling. Tot het einde van de jaren 1960 was het een van de levendigste pleinen van de stad. Er vonden kermissen, feesten en happenings plaats. Ook veel bedrijven kwamen zich hier vestigen. Door plaatsgebrek moesten vele daarvan naar de stadsrand verhuizen. In de jaren 1980 bleef het plein verloederd achter. Door overlast, leegstand en verkrotting kreeg de buurt een slechte naam.

De stad pakte deze buurt in de jaren 1990 gericht aan via impulsprojecten. Een daarvan was de beslissing om de hoofbibliotheek — dat is de huidige Bibliotheek Permeke — naar hier over te brengen en het plein opnieuw in te richten. De heraanleg hield rekening met het multifunctioneel gebruik van het plein. Het heeft een tramhalte, een basketbalveld, zitbanken en een houten podium, dat een link legt met de vele optredens die hier in het verleden plaatsvonden. Het plein blijft toegankelijk voor buurtevenementen, zoals Muziek in de Wijk, marktjes en bijzondere evenementen.

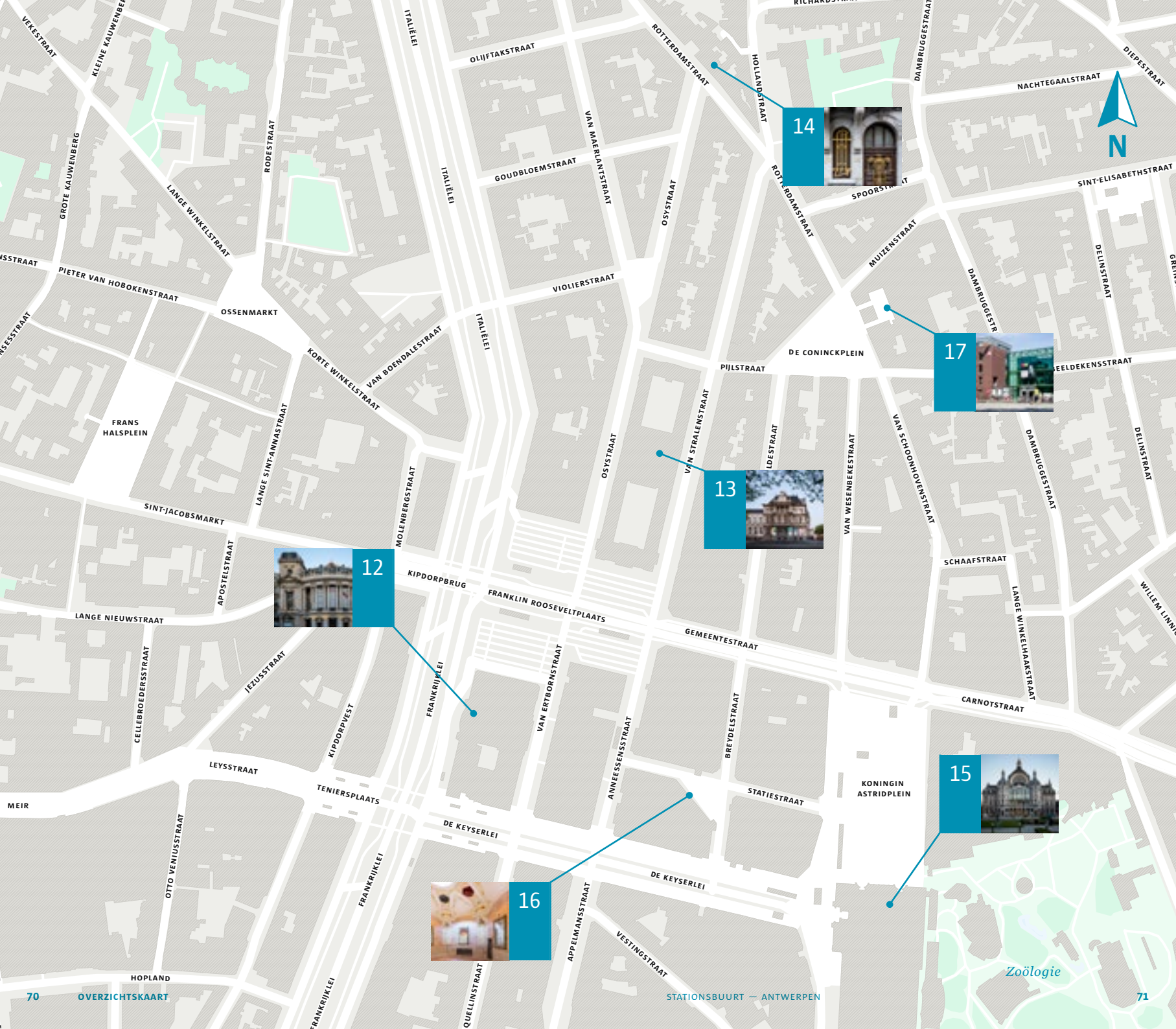
N
12
13
14
15
16
17
VEKESTRAAT
KLEINE KAUWENBERG
GROTE KAUWENBERG
LANGE WINKELSTRAAT
RODESTRAAT
ITALIËLEI
OLIJFTAKSTRAAT
GOUDBLOEMSTRAAT
VAN MAERLANTSTRAAT
OSYSTRAAT
ROTTERDAMSTRAAT
HOLLANDSTRAAT
DAMBRUGGESTRAAT
DIEPESTRAAT
NACHTEGAALSTRAAT
SPOORSTRAAT
SINT-ELISABETHSTRAAT
MUIZENSTRAAT
DELINSTRAAT
PIETER VAN HOBOKENSTRAAT
OSSENMARKT
VIOLIERSTRAAT
KORTE WINKELSTRAAT
VAN BOENDALESTRAAT
DE CONINCKPLEIN
PIJLSTRAAT
BEELDEKENSSTRAAT
FRANS HALSPLEIN
LANGE SINT-ANNASTRAAT
MOLENBERGSTRAAT
VAN STRALENSTRAAT
LDESTRAAT
VAN WESENBEKESTRAAT
VAN SCHOONHOVENSTRAAT
SINT-JACOBSMARKT
APOSTELSTRAAT
KIPDORPBRUG
FRANKLIN ROOSEVELTPLAATS
SCHAAFSTRAAT
LANGE WINKELHAAKSTRAAT
WILLEM LINNIG
LANGE NIEUWSTRAAT
GEMEENTESTRAAT
JEZUISSTRAAT
CELLEBROEDERSSTRAAT
FRANKRIJKLEI
VAN ERTBORNSTRAAT
CARNOTSTRAAT
KIPDORPVEST
ANNEESSENSSTRAAT
BREYDELSTRAAT
LEYSSTRAAT
TENIERSPLAATS
STATIESTRAAT
KONINGIN ASTRIDPLEIN
MEIR
DE KEYSERLEI
OTTO VENIUSSTRAAT
APPELMANSSTRAAT
VESTINGSTRAAT
HOPLAND
QUELLINSTRAAT
Zoölogie

Wandeling: op stap rond de Middenstatie

WANDELING om 10, 14 en 16 uur. DUUR 60 minuten. Groepen van 25 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Een gids van Expeditie De Stad leidt je rond. De rondleiding start aan de grote stenen trap in de hal van het Centraal Station.

Einde 19de eeuw kantelde in Antwerpen de stad. Het oude historisch centrum verloor zijn centrumfunctie. De stationsomgeving werd niet alleen het financiële hart maar ook een gegeerde uitgaansbuurt. Monumentale eclectische gebouwen verschenen in het stadsbeeld en boulevards met aan de zijkanten nieuwe brede straten en burgerhuizen. De Keyserlei verbond het station met het oude stadscentrum en versterkte het nieuwe elan van deze buurt.

Deze wandeling geeft een inzicht in de bouwwoede uit die periode met extra aandacht voor de Middenstatie, de Opera, het Koninklijk Atheneum en de verdwenen schouwburg. We passeren enkele oude revuezalen en cinema's en komen terecht in de burgerlijke straten rond het atheneum, met een onverwachte doorkijk naar het Stadspark en het Sint-Jansplein. Verschillende straatnamen verwijzen naar de treinen die ooit bovengronds naar Nederland reden. We eindigen aan de bibliotheek Permeke in de voormalige Ford garage aan het De Coninckplein, dat tot net na de Tweede Wereldoorlog 'the place to be' was als uitgaansbuurt.

Opera Antwerpen

12

ADRES Frankrijklei 3, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 17 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? Je kan een parcours doorheen het volledige gebouw volgen, dus ook backstage. Onderweg beantwoorden de gidsen je vragen.
WEBSITE www.operaballet.be

In 1893 werd het Nederlandsch Lyrisch Toneel opgericht. Het was de Vlaamse tegenhanger van het Théâtre Royal, nu de Bourlaschouwburg, dat een uitsluitend Frans repertoire bracht. Samen met het Nationaal Vlaamsch Toneel maakte het Nederlandsch Lyrisch Tooneel gebruik van de nu verdwenen Koninklijke Nederlandse Schouwburg, die aan de nieuw aangelegde boulevards was opgetrokken. Dit gezamenlijk gebruik zorgde voor problemen en deed de noodzaak aan een eigen gebouw voor de Vlaamse Opera voelen. Mede onder impuls van Peter Benoit besloot het stadsbestuur in 1896 om een nieuwe schouwburg te bouwen. Er volgde een lange zoektocht naar een geschikt bouwterrein. In 1902 viel de keuze op de terreinen van de zogenaamde Halles Centrales, beter gekend als de Criée. Deze overdekte marktplaats bevond zich aan de toenmalige Kunstlei, de huidige Frankrijklei.

Stadsbouwmeester Alexis Van Mechelen kreeg de ontwerpopdracht. Om die tot een goed einde te brengen ondernam hij een studiereis om buitenlandse voorbeelden te bestuderen. De gemeenteraad keurde in juni 1904 de plannen goed en twee maanden later startten de werken. Het resultaat was een wonder van techniek en esthetisch raffinement. De toneeltoren was uitgerust met de laatste technische snufjes. De verwarming was een voor die tijd technisch hoogstandje. Niet alleen het technische aspect kreeg de nodige aandacht, maar ook de vormgeving was ‘een wonder van esthetiek’. De statige neobarokke gevel in witte euvillesteen zorgde voor de nodige grandeur. Deze werd nog versterkt door de ligging van het nieuwe operagebouw langs de recent aangelegde wandelboulevard. Ook het in dezelfde tijd opgetrokken Grand Hôtel Weber (1901) en Hôtel Wagner, die de opera flankeerden, droegen daartoe bij. Maatschappelijk en sociaal is dit huis een mijlpaal met bijvoorbeeld het revolutionaire systeem van één toegang voor het publiek van zowel de parterre als van het paradijs.

Maar het gebouw toonde al snel zijn ruimtebeperkingen. Een jaar na de opening wordt er een nieuwe bouwwerf geopend voor de bouw van een schermenmagazijn en een gelagzaal aan de Van Ertbornstraat

en de Gemeenteplaats. Het ontwerp was van Emiel Van Averbeke. In 1909 was het gebouw volledig klaar. Een eerste echte renovatie dringt zich op in 1989. De meest ingrijpende werf is die van 2003–2007. Het is een combinatie van renovatie, restauratie en nieuwbouw. Robbrecht & Daem Architecten stellen hun masterplan voor dat 'een concept, een organisatie, een architectuur, een vormentaal' presenteert. Wegens geldgebrek wordt dit plan voor een deel (de nieuwbouw) uitgevoerd door een privépartner. ING Real Estate Development brengt als tweede bouwheer zijn eigen architectenbureau binnen: Verdickt & Verdickt Architecten. De verbouwing past een complexe puzzel in elkaar. Het personeel krijgt zijn eigen ruimtes, toneeltechniek wordt geüpdatet, het publiek krijgt gerenoveerde publieksruimtes en er is een nieuw zij-toneel en laad- en losruimte.

Koninklijk Atheneum Antwerpen

13

ADRES Franklin Rooseveltplaats 11, 2060 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? Inkom, gangen, Zaal AthenA, turnzaal, speelplaats, auditorium, chemie- en biologielokaal.
TENTOONSTELLING **'Athena-Syntax OUT OF (THE BOX)'** Athena-Syntax is een vakoverschrijdend initiatief binnen de school dat uitgaat van overeenkomsten en de dialoog aanwakkert. Het stimuleert een positieve beleving, ontdekking en ontplooiing van de eigen identiteit. Het zoekt uit wat er kan gebeuren als unieke identiteiten betekenisvol in dialoog treden met elkaar. Vandaag worden de vruchten van deze intense, creatieve processen getoond: van houtskooltekeningen tot stop-motion animatie.
WEBSITE www.atheneumantwerpen.be en www.zaalathena.be

Tijdens de Franse Revolutie werden alle colleges en kloosters afgeschaft. Het middelbaar onderwijs zou niet meer door de Kerk, maar door de gemeenten ingericht worden. In Antwerpen werd in 1807 de 'Ecole Secondaire' of 'College Communal' opgericht, dat was ondergebracht in het voormalige klooster van de zwartzusters. De lessen werden in het Frans gedoceerd. Onder het bewind van het Verenigd Koninkrijk werden de gemeentelijke colleges in een aantal hoofdplaatsen omgevormd tot 'Athenea', die onder het toezicht van de staat stonden. Dat gebeurde in 1818 ook in Antwerpen. De instelling verhuisde naar het voormalig klooster van de Predikheren in de Prekerstraat. Tijdens de Belgische omwenteling liep de school ernstige schade op door de beschietingen vanuit de citadel. Wanneer er ook nog eens een cholera-epidemie uitbreekt en de lokalen van het atheneum als ziekenhuis worden ingericht, verhuizen de leerlingen naar de refuge* van de Sint-Bernardusabdij aan de Oever. In 1840 verhuist de instelling opnieuw, ditmaal naar een patriciërswoning aan de Sint-Jacobsmarkt.

In 1880 beslist de Antwerpse gemeenteraad om aan de Gemeenteplaats een nieuw gebouw voor het atheneum op te richten. Het bouwterrein was ontstaan na afbraak van de Spaanse omwalling. De plannen werden getekend door stadsarchitect Pieter Dens. Het gebouw werd op 6 oktober 1884 in gebruik genomen. Het timpaan* boven de hoofdpoort bevat een basreliëf met allegorische figuren, die de 'Studie' en de 'Retorica' voorstellen. Op de eerste verdieping zijn twee beelden aangebracht: links de 'Poëzie' met het symbool van de kunst, de lier, en rechts de 'Wetenschap', met globe en vergrootglas. Het beeld van

Athene bovenaan symboliseert het onderwijs. Het gebouw aan de zijde van de Pijlstraat werd ingericht als kostschool voor de jongens van het rijksonderwijs. Het behield die functie tot 1897 en werd dan ingericht voor wat toen de ‘staatsmiddelbare school’ heette.

De feestzaal was gedecoreerd met fresco’s geschilderd door Frans Vinck. Het waren allegorische voorstellingen van kunsten en wetenschappen. Een ander pareltje in het interieur is de turnzaal, ingericht naar de normen van de toen populaire Zweedse gymnastiek. In de scheikunde- en biologielokalen zijn de neoclassicistische vitrinekasten bewaard.

De feestzaal van het Koninklijk Atheneum werd, samen met een groot deel van de voorbouw aan de Franklin Rooseveltplaats, in januari 2003 volledig verwoest door een brand. De rijke historische muurdecoraties gingen in vlammen op. Bij de restauratie, die gebeurde onder leiding van architect Rutger Steenmeijer, werd niet getracht om de oude muurschilderingen en schilderijen op doek te herschilderen, maar werden de muren kaal gelaten als herinnering aan de brand. Eén schilderij van Frans Vinck, ‘De Allegorie van de faam’, dat zich op het moment van de brand in een restauratieatelier bevond, hangt terug in de feestzaal. Zijn tegenhanger, ‘De maegd van Antwerpen’, bleef in de brand. Het schilderij ‘München’, een geschenk van Luc Tuymans vervangt het en vormt nu de pendant van ‘de faam’.

Architectenwoning Jos Goeyvaerts

14

ADRES Rotterdamstraat 53, 2060 Antwerpen
RONDLEIDING om 10, 10.30, 11.30, 12, 12.30, 14, 14.30, 15.30, 16, 16.30, 17 en 17.30 uur. DUUR 15 minuten. Groepen van 15 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.
WAT KAN JE BEKIJKEN? De gelijkvloerse en de eerste verdieping en de tuin.

De woning Rotterdamstraat 53–55 werd samen met de naastliggende woning 51 in 1912 opgetrokken naar een ontwerp van architect Jos Goeyvaerts, maar het is veel kunstzinniger en bovendien gaver bewaard. Het burgerhuis in eclectische stijl heeft een bijzondere Egyptiserende en art-nouveau-inslag.

Goeyvaerts werd in de periode 1905–1942 meermaals gevraagd voor bouw- en verbouwingswerken in Antwerpen, maar ook buiten de stad was hij actief. Zijn oeuvre, voor zover bekend, sluit aan bij de gangbare architectuur en speelde in de eerste plaats in op de vraag van de klant. Het verrassende decor van het herenhuis is waarschijnlijk dan ook toe te schrijven aan de uitdrukkelijke wens van de opdrachtgevers, met wie hij trouwens verwant was.

Die opdrachtgevers waren het echtpaar Merckx-Verellen, van huize uit aannemers van bouwwerken. De prominente aanwezigheid van verschillende Egyptische voorstellingen op de voorgevel van het huis — interieurdecoraties die in verband kunnen gebracht worden met de Rozenkruisers, evenals de medaillons met winkelhaak, passer en Ionisch kapiteel op de achtergevel — wekken sterk de indruk dat de opdrachtgevers een grote betrokkenheid en mogelijk ook belangrijke functie en graad binnen de loge hadden. Bovendien bevindt de woning zich achter de hoek van de in 1886–87 gebouwde Grote Tempel van de vrijmetselaarsloge Les Elèves de Themis in de Van Maerlantstraat, ook in Eyptiserende stijl.

De decoratief uitgewerkte voorgevel bevat naast geometrische motieven, blok- en ribpatronen, cannelures, gestileerde bloem- en plantmotieven, schijven en kransen ook hoofden. Deze laatste zijn mogelijk gevleugelde Hathorhoofden, de moedergodin uit de Egyptische mythologie. Ook de gevleugelde zonneschijven, afgewisseld met stillevens en

onder de dakkapel het profiel van Isis getooid met een ‘gierkapsel’, zijn Egyptisch van oorsprong. In de fries* zijn werktuigen afgebeeld die mogelijk verwijzen naar de vrijmetselarij.

Het interieur is verrassend fijnzinnig en gevarieerd in zijn vormgeving, zijn rijke materiaalkeuze, zijn ingenieuze circulatie en planindeling. De woning heeft twee voordeuren. Een tot het woonhuis en een tweede naar het appartement dat de opdrachtgever op de tweede bovenverdieping voor zijn ouders liet inrichten. De mansardeverdieping met slaapkamers voor het dienstpersoneel wordt via een afzonderlijke diensttrap ontsloten.

De woonkamer is het pronkstuk van het huis. De decoratie staat volledig in het teken van de rozenkruiserssymboliek: een beschildering van gestileerde rozen op het plafond, als rozen uitgewerkte lichtarmaturen, de omlopende fries met landelijke taferelen waarin bloeiende rozenstruiken primeren en de schouwboezem gedecoreerd met een in een cirkel gevat en met rozen gedecoreerd kruis, het rozenkruiserssymbool bij uitstek. Bijzonder fraai is de in hout uitgewerkte, licht verhoogde cosy-corner, voorzien van een Egyptiserende balustrade, een opengewerkt front met gesculpteerde bloem- en plantenmotieven en een met glas-in-lood ingevulde achterwand waarop een vrouwenfiguur, omringd door zwanen in een decor van gestileerde bloemen en planten, de weg wijst naar de zonnepoort. Het plafond is afgewerkt met cassetten gedecoreerd met gevleugelde scarabeeën.

Station Antwerpen-Centraal

15

ADRES Koningin Astridplein 27, 2018 Antwerpen
RONDLEIDING elk uur start een rondleiding. DUUR 45 minuten. Groepen van 20 personen. Reserveren is niet nodig. Een gids van Visit Antwerpen leidt je rond. De rondleiding start aan de vlag van Open Monumentendag op het Koningin Astridplein.

Tussen 1895 en 1905 werd aan het huidige Koningin Astridplein een nieuw stationscomplex opgericht dat bestond uit een verhoogde spoorwegberm, een spoorhal en een reizigersgebouw. In 1895 werden de plannen goedgekeurd door de regering in Brussel. Ze werden gepubliceerd in het handelsblad, maar pas in 1899 kreeg het stadsbestuur ze officieel te zien. Ondertussen waren de werken al begonnen.

Aan de berm werd vanaf 1895 gewerkt. Het viaduct in baksteen is bekleed met kleurige steensoorten uit Belgische groeven. De verhoogde aanleg van de sporen moest de problemen van de spoorovergangen oplossen. Als gevolg hiervan diende men ook de ringspoorweg rond de stad op te hogen. Op regelmatige plaatsen was daarom een onderdoorgang voorzien. De decoratieve torentjes geven toegang tot de ruimten onder de gewelven, die omwille van de trillingen regelmatig gecontroleerd moeten worden. Het ontwerp wordt toegeschreven aan ingenieur Clement Van Bogaert, in samenwerking met architect Jan Van Asperen.

Tegelijkertijd werd gewerkt aan de spoorhal. Het ontwerp is vermoedelijk eveneens van Van Bogaert. De hal van 185 meer lang, 64 meter breed en 44 meter hoog is aangelegd op overwelfde ruimten die zijn ingericht als winkel- en dienstruimten. Om de vijftien spanten te plaatsen werd gebruik gemaakt van een reusachtige verrijdbare stelling. De spoorhal was een progressief en functioneel ontwerp. In juli 1898 werden de nieuwe installaties ingewijd.

Het reizigersstation kreeg een traditionele vormgeving. De ontwerper, Louis Delacenserie, liet zich voor het eclectisch stationsgebouw inspireren door het station van Luzerne en het pantheon in Rome. De werken begonnen rond 1900. Vijf jaar later werd het station zonder enige festiviteiten geopend. De ruwbouw bestaat uit metselwerk voor de gevels en een hout- en betonstructuur voor de koepel. Voor de bekleding van de muren en de decoratieve elementen werd gebruik gemaakt van arduin en natuursteen uit de groeven van Vinalmont. De hoofdgevel bevindt zich aan het Koningin Astridplein, maar ook de gevel langs de De Keyserlei werd monumentaal uitgewerkt. De zijde langs de dierentuin is

veel soberder. Langs de perronzijde sluit de vormgeving aan bij die van de grote hal. Het interieur is bekleed met veelkleurige marmers. Samen met de zestig meter hoge koepel en de statige trap geven ze de ruimte een monumentaal karakter.

Begin jaren 1990 werd beslist om de hogesnelheidstrein in het hart van de stad te laten stoppen. Om dit mogelijk te maken werd de noord-zuidverbinding aangelegd waardoor het Centraal Station niet langer een kopstation* is. De sporen duiken ter hoogte van de Lange Leemstraat onder de grond. De treinen stoppen dan ook ondergronds in Antwerpen Centraal en komen aan het Damplein terug boven. Het vernieuwde gebouw heeft nu vier niveaus. De galerij met winkeltjes op het gelijkvloers verbindt het station met de Pelikaanstraat en de Lange Kievitstraat. Ook het monumentale gebouw aan het Koningin Astridplein werd volledig gerestaureerd.

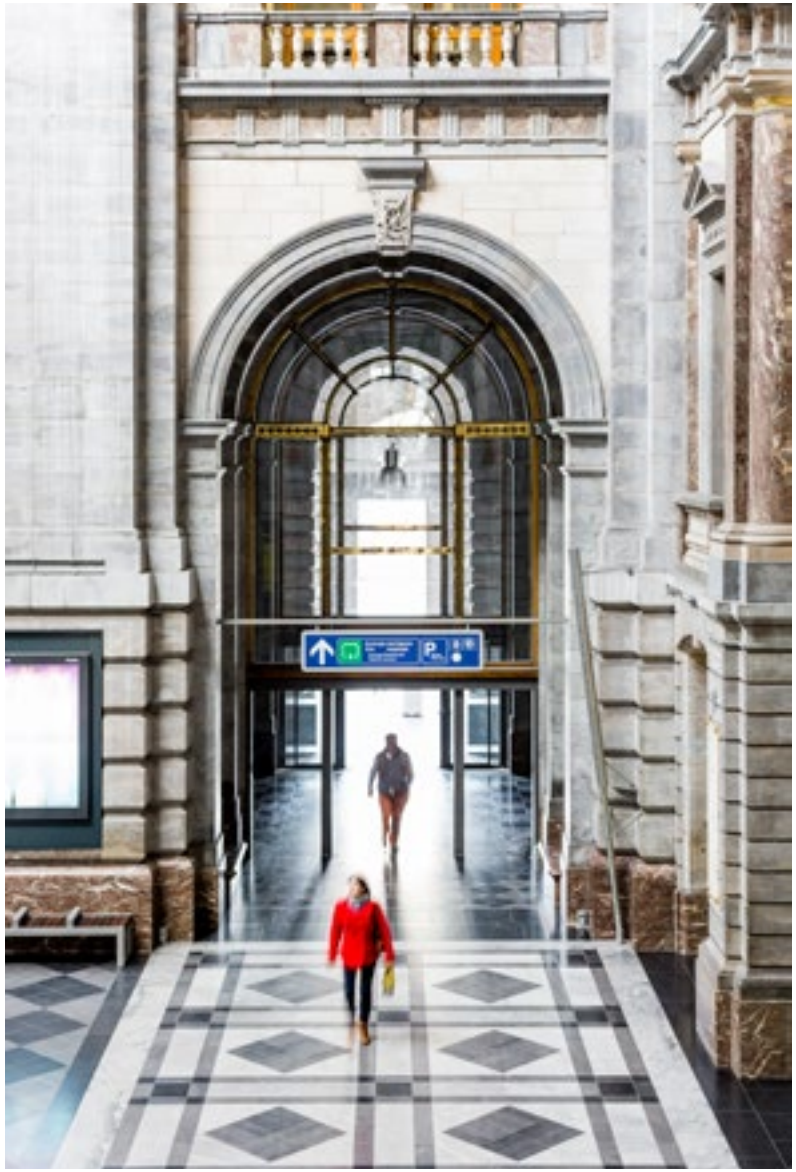

Theesalon

16

ADRES Statiestraat 18, 2018 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur

Deze neoclassicistische herenwoning werd in 1880 gebouwd voor Egied Henri Meier-Opdebeeck, actief in de diamanthandel. Hij liet hier naar het ontwerp van H. Leytens drie woningen optrekken. Op de begane grond van deze woning bevond zich een drankgelegenheid en op de verdiepingen waren woonvertrekken.

Vanaf ongeveer 1908 werd de zaak op het gelijkvloers uitgebaat door mevrouw Ida Bousé. In 1920 liet zij in de tuin een zeshoekig paviljoen oprichten. De in neomoorse stijl opgetrokken constructie was een ontwerp van Jules Joseph Detongres. Het gewelf rustte op zuiltjes en via een centrale koepel valt zenitaal licht in de ruimte. Aan de wanden van het paviljoen waren spiegels aangebracht.

In 1923 laat mevrouw Bousé opnieuw werken uitvoeren aan de woning. De vlakke gevel werd voorzien van twee halfronde erkers in gewapend beton. Ze zijn versierd met bloemen, festoenen, en strikken in stucwerk en zijn bekroond met een smeedijzeren balkonconstructie. De erkers zijn uitgevoerd door het Parijse bureau Hennebique naar een ontwerp van Frans Verhoeven.

Ida Bousé had hier tot het einde van de jaren 1920 haar zaak. Volgens de aanvraagplannen voor het intimistisch paviljoen in de tuin was de constructie een tearoom aansluitend bij het bestaande café. Volgens Frans Lauwers had deze dame hier een bekende nachtbar-dancing met de naam ‘Marigny’.

In 1938 kwam de zaak op het gelijkvloers in handen van Jozef Verlinden. Hij deed op dat moment een aanvraag voor veranderingswerken waarbij hij onder andere de toegang tot het paviljoen verbreedde. Het kreeg zo meer aansluiting bij het café vooraan. De zeshoekige ruimte stond op dat moment wel degelijk ingetekend als dancing.

In de jaren 1990 was in het pand een Chinees restaurant gevestigd. In de loop der jaren is een deel van de stoffering van het paviljoen verloren gegaan. Het gewelf en de zuilen zijn nog origineel. De huidige eigenaars hebben met een nieuwe aankleding getracht het Moorse aspect terug op te roepen.

Bibliotheek Permeke

17

ADRES De Coninckplein 25–26, 2060 Antwerpen
OPEN van 10 tot 14 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? De openbare delen van de bibliotheek. Met je vragen kan je bij een van de medewerkers terecht.
RONDLEIDING om 11 en 13 uur. DUUR 45 minuten. Groepen van 25 personen. Vooraf reserveren is niet nodig. Dit is een rondleiding voor volwassenen en kinderen. Het accent ligt op de vroegere functies van het gebouw als garage. Indien de kinderen in de meerderheid zijn tijdens de rondleiding wordt er ook nog een kinderverhaal verteld door de oude garagist die nog steeds in Permeke woont.
TENTOONSTELLING **'WERF! Foto's uit het Architectuurarchief'** Werp een blik achter de schermen van de stad. Ontdek ongeziene gezichtspunten en skeletten van gebouwen waarvan we vandaag alleen de afgewerkte buitenkant kennen. Sta oog in oog met de eigenlijke bouwers. Gelieve de werf te betreden!
WEBSITE www.permeke.org

Oscar Permeke, neef van de expressionistische kunstschilder Constant Permeke, opende in 1895 een werkplaats voor het vernikkelen en verlakken van rijwielen en mechanische onderdelen. In 1901 begon hij met het herstellen van bromfietsen en automobielen. Op het Brusselse Autosalon van 1910 zag hij de eerste Ford T en was hij zich onmiddellijk bewust van de toekomstmogelijkheden van het merk met zijn uitzonderlijk lage prijzen. Op 31 juli 1911 tekende Oscar Permeke een contract als officieel Fordverdeler voor de provincie en omliggende gebieden. In 1918 opende hij een verkoopkantoor op de Meir. Een jaar later volgden een garage in de Schermerstraat en een showroom in de Huidevettersstraat. Enkele jaren later opende hij een showroom op het huidige Koningin Astridplein, waar later de Billiard Palace was en nu een Quickrestaurant is.

In 1926 week hij uit naar het De Coninckplein, waar hij een bestaande garage overnam en grondig liet verbouwen. De garage stond bekend om zijn schitterende toonzaal en kantoren. Meer dan vijftig jaar bepaalde de garage mee het uitzicht van het plein. Door ruimtegebrek verhuisden heel wat bedrijven naar de stadsrand en in 1982 vertrok ook garage Permeke. De onderneming vestigde zich aan de Boomsesteenweg, waar het sinds 1938 een nevenvestiging had.

De oude garage veranderde meermaals van eigenaar en er waren verschillende herbestemmingsplannen: een grootwarenhuis, sociale

woningen, een Chinese handelsmarkt, enz. In 1997 kocht de stad het pand en plande er een culturele evenementenhal. In 2002 kwamen er concrete plannen: het plein zou worden heraangelegd en de voormalige Fordgarage zou plaatsmaken voor de Permekebibliotheek. Er kwam ook een nieuw stadskantoor, het eetcafé Kubus, vergaderzalen, een bewonersgroepensecretariaat,... Aan de zijde van het De Coninckplein werden de verkrotte, oude gebouwen gesloopt. Centraal staat nu de glazen kubus van het Grand Café. Tegelijkertijd werden twee nieuwe binnenpleinen aangelegd die het transparante karakter van het project ondersteunen en licht brengen in het voordien gesloten bouwblok. De twee bouwlagen hoge garagebox in het binnengebied werd volledig ontmanteld en omgebouwd tot de nieuwe centrale bibliotheek, met op het gelijkvloers een open marktconcept. De rode kubus met auditorium structureert de ruimte. Op de verdieping zijn het enorme sheddak en zijn originele draagstructuur volledig hersteld. Aan de voor- en achterzijde van het bouwblok werden nieuwe kantoorgebouwen toegevoegd.

Stadspark
ANTWERPEN

Stadspark

In 1844 werd op de helling van de Spaanse omwalling een publieke wandeling aangelegd. Dit landschappelijk aangelegd wandelpad, een ontwerp van Emmanuel Van Cuyck, keek uit over het schaars bebouwde gebied buiten de vesten. Omwille van het grote succes werd de wandeling in 1853 uitgebreid op de zijlijnen van de lunet van Herentals, een in 1818–1819 gebouwde brilschans* ter versterking van de omwalling.

Omdat een integrale verdediging van het Belgisch grondgebied niet haalbaar was, werd er in 1859 voor gekozen de landsverdediging te concentreren in Antwerpen. De 16de-eeuwse Spaanse omwalling zou worden gesloopt en een nieuwe verdedigingsgordel, de Brialmontomwalling, werd opgericht. De Spaanse omwalling werd in 1864 aan de stad overgedragen en ontmanteld. Ingenieur Theodoor Van Bever maakte voor het gebied een aanlegplan op. Op het tracé van de vesten voorzag hij een ringboulevard. Deze werd geflankeerd door een raster van bouwblokken, hier en daar onderbroken voor de aanleg van een plein. De bouwblokken werden ingedeeld in brede kavels voor de bouw van burger- en herenhuizen, afgewisseld met een aantal monumentale openbare gebouwen zoals de nationale bank en de opera.

Bij de afbraak van de Spaanse omwalling zou de in 1844 aangelegde wandeling verdwijnen. Ter compensatie voorzag Van Bever in zijn plan in de aanleg van een stadspark op de lunet van Herentals. Het ontwerp voor dit openbare park werd gemaakt door de Duitse landschapsarchitect Eduard Keilig. De binnenruimte van het voormalig fort werd gedeeltelijk opgevuld, waardoor een zacht glooiend reliëf ontstond. De vijver volgt deels de oorspronkelijke gracht, maar de strakke oevers kregen een speels profiel. Er werd een hangbrug aangebracht en kunstmatige rotsen gebouwd. De beplanting van de bestaande zijdreven werd selectief gerooid en aangevuld met andere soorten zodat de rechte lanen omgevormd werden tot kronkelende paden langs bosjes en grasperken.

Ook de rest van het park kreeg een waardevolle en gevarieerde beplanting die heel natuurlijk oogt, maar veel exoten bevat.

Tegenover de hoofdingang van het park ligt de Louiza-Marialei. In 1868 tekende Keilig een inrichtingsplan voor de straat. Door de combinatie van strakke perken en landschappelijk ingeplante bomengroepen vormt ze de overgang tussen stad en park. In 1873 werd hier het standbeeld van de Antwerpse schilder Henri Leys opgericht. Ook het Stadspark zelf kreeg naar 19de-eeuwse gewoonte een educatief aspect door de integratie van beelden. De standbeelden afkomstig van de Promenade des Glacis werden hier geïntegreerd en aangevuld met nieuwe beelden. Zoals voorzien in het plan van Keilig werden ook een muziekkiosk en een hoveniershuisje gebouwd. Beide naar het ontwerp van Pieter Dens. Later werden die gesloopt om plaats te maken voor het inmiddels afgebrande verbruikerspaviljoen ‘Garden City’, een rolschaatsbaan en de nieuwe behuizing voor de groendienst.

In de decennia na de aanleg was de omgeving van het park nog zo goed als onbebouwd. De stad had hier een prestigieuze wijk voor ogen. De bebouwing bestond aanvankelijk uit burger- en herenhuizen, overwegend in neoclassicistische stijl. Deze zijn grotendeels vervangen door recente hoogbouw en flatgebouwen uit het interbellum. In 1857 was ook de Charlottalei aangelegd. Op de hoek met het Stadspark ontstond een rond punt met een grote vaas, de huidige Loosplaats. In 1874 werd de vaas naar het Stadspark overgebracht. In de plaats kwam een indrukwekkend monument ter ere van Jan Frans Loos, burgemeester op het ogenblik dat de Spaanse omwalling werd gesloopt. Het beeld was een ontwerp van Jules Pécher en werd uitgevoerd met de hulp van Auguste Rodin en Antoine-Joseph van Rasbourgh. In 1868 werd hier de toenmalige Sint-Jozefskerk ingewijd. De kerk wordt door Keilig gebruikt als focuspunt van meerdere zichtlijnen in zijn ontwerp.

De opkomst van het verkeer had grote gevolgen voor het park. Rond 1970 verdween zowat de hele rand voor een verbreding van de Van Eycklei en de Quinten Matsijslei. Hoewel nog herkenbaar als een 19de-eeuws landschapspark heeft de plek in de loop der jaren heel wat veranderingen ondergaan. Zo zijn de bunkers een herinnering aan de zware beschadigingen die tijdens de Tweede Wereldoorlog aan het park waren aangebracht. Door de lage grondwaterstanden zijn de contouren van de vijver gewijzigd en is het eiland verland. Ook nieuwe toevoegingen zoals de skateramp en de bebouwing uit recente periodes wijzigden het uitzicht en versnipperden het park.

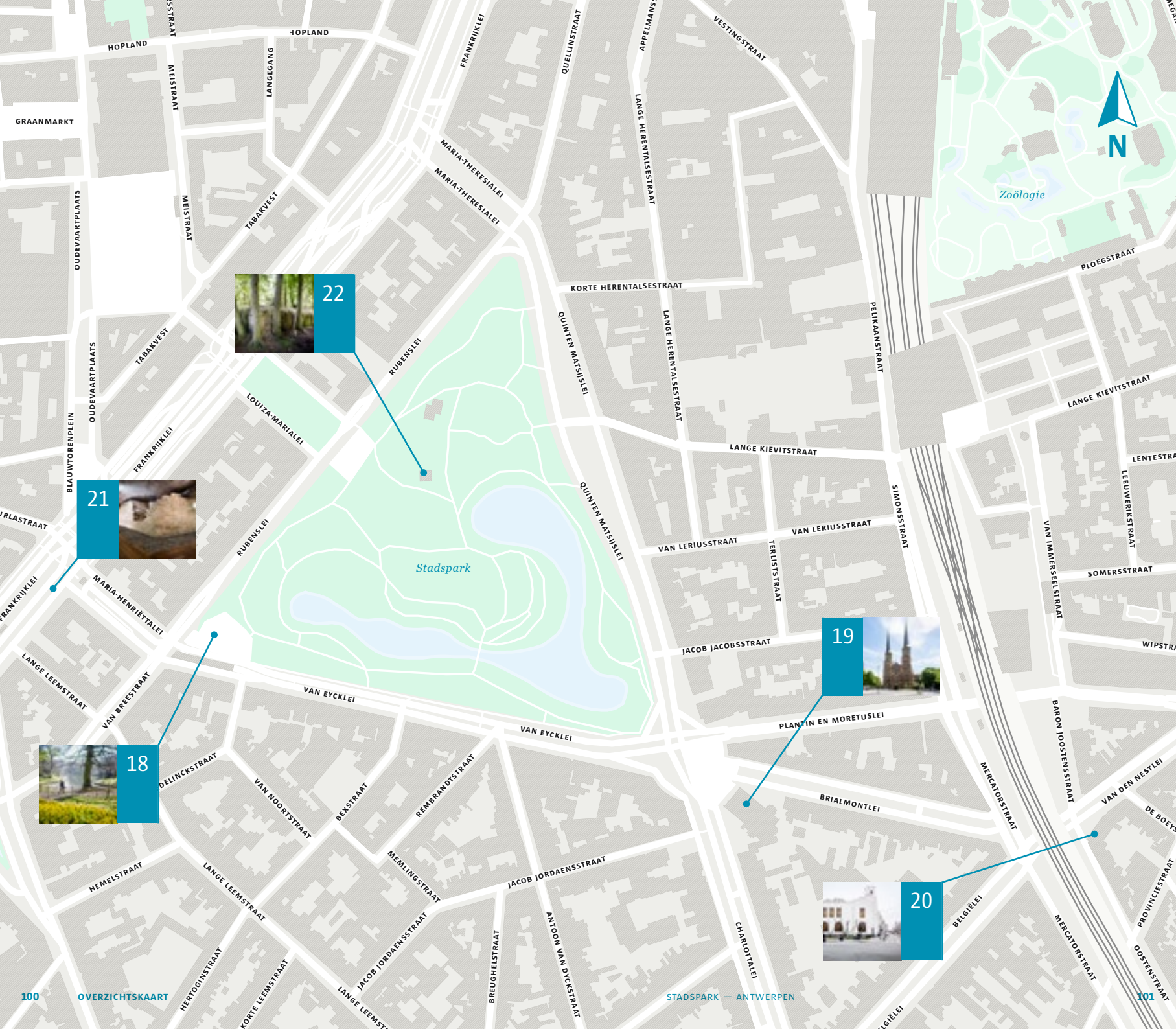
N
Stadspark
Zoölogie
22
21
19
18
20
HOPLAND
GRAANMARKT
MEISTRAAT
LANGEGANG
FRANKRIJKLEI
QUELLINSTRAAT
APPELMANSTRAAT
VESTINGSTRAAT
LANGE HERENTALSESTRAAT
MARIA-THERESIALEI
OUDEVAARTPLAATS
TABAKVEST
KORTE HERENTALSESTRAAT
PLOEGSTRAAT
RUBENSLEI
QUINTEN MATSIJSLEI
PELIKAANSTRAAT
LANGE KIEVITSTRAAT
LOUIZA-MARIALEI
BLAUWTORENPLEIN
LENTESTRAAT
LEEUWERIKSTRAAT
SIMONSSTRAAT
VAN LERIUSSTRAAT
TERLISTSTRAAT
VAN IMMERSEELSTRAAT
SOMERSSTRAAT
MARIA-HENRIËTTALEI
JACOB JACOBSSTRAAT
WIPSTRAAT
LANGE LEEMSTRAAT
VAN BREESTRAAT
VAN EYCKLEI
PLANTIN EN MORETUSLEI
BARON JOOSTENSSTRAAT
DELINCKSTRAAT
VAN NOORTSTRAAT
BEXSTRAAT
REMBRANDTSTRAAT
MERCATORSTRAAT
VAN DEN NESTLEI
BRIALMONTLEI
DE BOEYSTRAAT
HEMELSTRAAT
MEMLINGSTRAAT
JACOB JORDAENSSTRAAT
BELGIËLEI
PROVINCIESTRAAT
HERTOGINSTRAAT
KORTE LEEMSTRAAT
BREUGHELSTRAAT
ANTOON VAN DYCKSTRAAT
CHARLOTTALEI
OOSTENSTRAAT

Stadspark

18

ADRES hoek Rubenslei-Van Eycklei
RONDLEIDING om 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 uur. Groepen van 20 personen. DUUR 45 minuten. Inschrijven is niet nodig. Start aan het herdenkingsmonument op de hoek van de Rubenslei en Van Eycklei. Een gids van Visit Antwerpen leidt je rond.

Tijdens de wandeling verneem je alles over de evolutie van brilschans* tot stadspark, het plan van Keilig en hoe je dat nog herkent in het huidige park.

Christus Geboortekerk

19

ADRES Loosplaats, 2018 Antwerpen
OPEN van 14 tot 18 uur
RONDLEIDING Monumentenwacht en de provinciale dienst Erfgoed geven informatie over het traject rond selectie, waardering en herbestemming van het roerend erfgoed van de kerk.
TOELICHTING EN DEMONSTRATIE over de werking van Monumentenwacht Provincie Antwerpen.
TENTOONSTELLING over de geschiedenis en de toekomst van de kerk met gratis Erfgoedbrochure.
WEBSITE www.provincieantwerpen.be

De Sint-Jozefsparochie werd in 1860 opgericht op vraag van de bewoners van het Leopoldskwartier, rondom de huidige Belgiëlei. Tot dan waren zij afhankelijk van de Sint-Willibrordusparochie aan de Kerkstraat en de Sint-Laurentiuskerk aan de Markgravelei. Meteen werd aan de zuidzijde van de Charlottalei een houten noodkerk opgericht.

Al snel kreeg architect Eugeen Gife de ontwerpopdracht voor een nieuwe kerk. De nodige gronden in de Charlottalei werden geschonken door August Thomas Joseph Moretus (1791–1871) en de Société du Boulevard Leopold, maar om de kerk een prominentere plaats te geven zouden ze verwisseld worden met een perceel op de hoek van de Charlottalei en de huidige Brialmontlei.

Om de kosten voor het nu vrijstaande kerkgebouw te drukken werd het oorspronkelijk neogotisch ontwerp versoberd naar een neoromaans gebouw. De kerk werd in 1868 ingewijd. In 1899 werd de kerk uitgebreid met een zijportaal aan de Charlottalei en twee jaar later werd rond het geheel een smeedijzeren hek geplaatst. In 1912–13 werd de kerk verder uitgebreid met een rechthoekige sacristie naar een ontwerp van Jules Bilmeyer, architect en professor aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Het zijportaal en het hekwerk, respectievelijk uit 1899 en 1901, zijn ontworpen door Bilmeyer en Joseph Van Riel, Bilmeyers voorganger aan de Academie.

De binnenversiering werd uitgewerkt door een commissie bestaande uit Eugeen Gife, schilder Louis Hendrix, Lambert Rijswijck, die zilversmid was, en adjunct-bibliothecaris Pieter Génard. Wegens geldgebrek werd het goedgekeurde programma niet volledig uitgevoerd. De decoratie bestaat onder andere uit een kruisweg door Louis Hendrickx, muurschilderingen door Jozef Janssens en altaren naar het ontwerp van Gife. Het hoofdaltaar in messing werd uitgevoerd door Lambert van Rijswijck.

Het gebouw werd tijdens de Tweede Wereldoorlog ernstig beschadigd. Bij de herstellingen werden de onherstelbaar beschadigde glasramen uit het glazeniersatelier Stalins & Janssens in 1965–66 vervangen door nieuwe, naar een ontwerp van Jos Hendrickx. Ze stellen de sacramenten en de 15 mysteries voor. De glasramen zijn er momenteel uitgenomen en in een depot ondergebracht in afwachting van de restauratie van het gebouw.

Sinds 2000 is de kerk in gebruik door de Russisch-orthodoxe kerk. Hun eerste parochies ontstonden in Antwerpen omstreeks de jaren 1920, door de komst van Russische immigranten naar de stad. Deze verschillende parochies werden in 1999 samengevoegd tot de Parochie van Christus' Geboorte. De naam is ontleend aan het 2000-jarig bestaan van het christendom. In 2004 werd de parochie officieel erkend door de Belgische overheid. Het provinciebestuur, verantwoordelijk voor de Orthodoxe eredienst, bereidt momenteel de restauratie van het kerkgebouw voor.

Synagoge Romi Goldmuntz

20

ADRES Van den Nestlei 2, 2018 Antwerpen
RONDLEIDING om 12, 12.30, 13, 13.30, 14, 14.30, 15, 15.30, 16 en 16.30 uur. DUUR 60 minuten. Groepen van 30 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.

In 1832 en 1844 waren er in Antwerpen twee synagogen geopend, respectievelijk aan de Paardenmarkt en in de Pieter Potstraat. Antwerpen kende op dat ogenblik dus al een aanzienlijke joodse bevolking. In de daarop volgende jaren groeide die nog sterk aan. De omgeving van het Stadpark stond sinds het einde van de jaren 1920 bekend als een buurt waar veel joden woonden. Het park was voor hen de ontspanningsplaats bij uitstek. Een verordening die joodse kinderen vanaf de lente van 1941 verbood nog in stedelijke parken te spelen, kwam dan ook hard aan bij deze gemeenschap. Reeds in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog werd in bepaalde pers naar het Stadspark verwezen om uitdrukking te geven aan antisemitische gevoelens. Het werd aangeduid als een ‘jodenpark’ waar de Antwerpse bevolking niet meer veilig en rustig kon vertoeven.

In 1876 werd Shomre Hadas erkend. Vandaag is het de grootste van de drie orthodox-joodse gemeenten in Antwerpen. Ze verzorgt voor haar leden de volledige infrastructuur nodig om een religieus leven te leiden, gaande van synagogen, leerhuizen, rabbijnen, rituele slachters, mohaliem die besnijdenissen uitvoeren, huwelijken, bar- en bat-mitswa-onderricht, sociale werken, rituele baden, tot begrafenisondernemingen en begraafplaatsen.

In 1893 opende de gemeente een synagoge in de Bouwmeesterstraat. Al snel waren er plannen voor nog een gebedshuis. In 1912 kocht men met dit doel een stuk grond in de buurt van Zurenborg, maar pas in de jaren 1920 werden er ook echt plannen gemaakt. In 1925 werd nog een stuk grond bijgekocht. Drie architecten — David Moëd, Germain Debrée en Joseph De Lange — worden aangezocht om een ontwerp te maken. In 1924 kreeg De Lange de opdracht, maar door de economische crisis ontbraken de middelen om het ontwerp volledig te realiseren. De funderingswerken werden in 1925 uitgevoerd, maar slechts voorzien van een voorlopig gebouw. Van het oorspronkelijke ontwerp bleef enkel de vestibule over.

Na de vertoning van een antisemitische film op 14 april 1941 werd de joodse wijk van Antwerpen aangevallen door zo'n 200 leden van de Vlaamse SS, de Zwarte Brigade en het VNV. Winkels werden vernield en de synagogen in de Van de Nestlei en de Oostenstraat werden geplunderd, het meubilair verwoest de religieuze voorwerpen ontheiligd. Samen met de woning van de rabbijn werd de synagoge in de Van de Nestlei in brand gestoken. Na de bevrijding van Antwerpen bleven enkel de muren over.

Tussen 1945 en 1951 werd het gebouw voorlopig hersteld naar een ontwerp van Isia Isgour, een Belgisch architect van Wit-Russische afkomst. De heropbouw was mogelijk dankzij de steun van de joodse diamantairs H. Schamisso en Romi Goldmuntz. Uit dankbaarheid is de synagoge in 1959 naar deze laatste vernoemd. Vier jaar eerder was het gebouw opnieuw ingehuldigd. In 1969 werd aan de synagoge een feestzaal bijgebouwd. De plannen werden getekend door de Brusselse architect Neville Lachowsky. In 1993 werd in de tuin een *mikwe* — een ritueel bad — gebouwd naar een ontwerp van Oscar Pfeffermann.

Keizersbastion

ADRES Parking Nationale bank, INGANG op de hoek van Frankrijklei en Maria-Henriëttalei
OPEN van 10 tot 18 uur
RONDLEIDING doorlopend
WAT KAN JE BEKIJKEN? De archeologische restanten van het Keizersbastion. Daarnaast worden er ook vondsten van andere opgravingen tentoongesteld.
VOOR KINDEREN In deze ondergrondse parkeergarage staat een groot bouwwerk uit de 16de eeuw. Het is een bastion en maakte ooit deel uit van een verdedigingsmuur rond Antwerpen. Wil je dit bouwwerk eens van dichtbij bekijken? Of ben je juist benieuwd hoe de archeologen dit ontdekten? Wil je zelf weleens archeoloog zijn? Kom dan snel naar beneden en ontdek het allemaal!
ZOEKTOCHT Kinderen kunnen een zoektocht doen om meer te weten te komen over het bastion. Voor hun inspanning krijgen ze een beloning.
PUZZEL Via een grote puzzel kunnen kinderen ook leren hoe archeologen werken en laag per laag opgraven.

Tijdens de politiek en religieus turbulente jaren in het midden van de 16de eeuw werd in opdracht van keizer Karel V een nieuwe stadsomwalling gebouwd. De beste ingenieurs uit die tijd waren Italianen. Zij ontwikkelden het gebastioneerd stelsel: vijfhoekige uitsprongen in de stadsmuur van waaruit de vijand reeds voor de stadsmuren kon

bekampt worden. Deze nieuwe vorm van verdediging was nodig tegen het groeiend gebruik van buskruit en het steeds verder reikend geschut. De Italiaanse ingenieur Donato di Boni tekende in 1540 de plannen voor de nieuwe omwalling met negen bastions, vijf poorten, acht stadsmuren, een natte gracht, toegangsbruggen en een buitengrachtmuur. Aan de omwalling werd toen tien jaar gewerkt, met duizenden arbeiders waaronder ook vrouwen en kinderen.

Later werd deze omwalling voorzien van bijkomende versterkingen, zoals het lunet van Herentals, gebouwd in 1818–1819. Deze brilschans* had de vorm van een gelijkzijdige driehoek waarvan de keel tegen de Spaanse omwalling aanleunde. In de tweede helft van de 19de eeuw werd beslist de omwalling af te breken. Theodoor Van Bever maakte een plan voor de stedenbouwkundige aanleg van de omgeving. Op de plaats van de vesting zouden zestig meter brede boulevards komen met prestigieuze bebouwing. De lunet van Herentals werd omgevormd tot stadspark. De Spaanse omwalling verdween uit het stadsbeeld en uit het collectief geheugen. Onder de grond bleef ze echter bestaan. Tijdens de heraanleg van de Leien legden de stedelijke archeologen een stuk van het Keizersbastion, een onderdeel van de omwalling, bloot. De grachtmuur was bekleed met grote blokken zandsteen, de binnenzijde was versterkt door steunberen. Als kenmerk van de Noord-Italiaanse Renaissance was de bastionpunt uitgewerkt met een bol op een piramide, een voor de Nederlanden uitzonderlijk voorbeeld van midden 16de-eeuws vakmanschap. De stadsmuren bereikten vroeger een hoogte van 10 meter.

Dit uniek stukje stadsgeschiedenis doorkruiste de geplande parkeergarage en kon bijgevolg niet op die plaats bewaard blijven. Vanwege de grote cultuurhistorische waarde en het uitzonderlijk karakter van de Spaanse omwalling ging het Vlaams Gewest akkoord met een verplaatsing van het bastion om het alsnog te bewaren. Een dertig meter lang stuk van het relict, waaronder de zuidelijke voorzijde, werd met diamantkoord opgedeeld in blokken van drie ton, geconsolideerd en tijdelijk gestockeerd. In 2006 werd het bastion heropgebouwd, zes meter onder de oorspronkelijke plaats. Binnen het Europees project ‘Forten en linies in grensbreed perspectief’ heeft de stad de bastionruimte uitgebouwd tot onthaalpoort voor de 16de-eeuwse omwalling en de Staats-Spaanse linies. Hier wordt de bezoeker teruggebracht in de sfeer van Antwerpen en haar stadsvesten. In een volgende fase wordt een educatief project voor kinderen en jongeren gepland.

Bunker

22

ADRES Stadspark, INGANG ter hoogte van de Louiza-Maria/Rubenslei, 2018 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
AANDACHT Er wordt telkens een groep van 10 personen binnengelaten. Wanneer deze buiten is, kan de volgende groep naar binnen. Mogelijk moet je even wachten. Helmen en verlichting worden ter beschikking gesteld. Het is verplicht om deze te dragen tijdens het bezoek.
WEBSITE www.bunkervliegtuigarcheo.com

Voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog bouwde Duitsland verscheidene bunkerlinies. Een van die verdedigingslinies was de Atlantikwall, die liep van Noorwegen tot aan de Spaanse grens en het grootste bouwproject in de geschiedenis was. Hij moest een geallieerde invasie verhinderen en was daarom het sterkst in de buurt van havens en andere strategische locaties. Om deze linie van verscheidene duizenden kilometers op korte tijd te kunnen realiseren, moest men zoveel mogelijk standaardiseren. Enkel door Regelbautypes te gebruiken en met vele standaardmethodes en -onderdelen te werken, kon men makkelijk manuren en kosten uitrekenen en efficiënt met grondstoffen omspringen. Dit laatste was bij de Atlantikwall zeer belangrijk gezien de enorme omvang van het project en de vele andere fronten die op hetzelfde moment massa's materiaal vereisten.

Omwille van het strategisch belang van de haven werd voor Antwerpen een afzonderlijk verdedigingscommando opgericht: de Abschnitt Antwerpen. In het kader hiervan werden in 1943 onder andere aan de Kruisschanssluis enkele Regelbaubunkers gebouwd, naast drie andere als hoofdkwartier in het Stadspark. Rond deze tijd was de Abschnitt onderverdeeld in vijf sectoren: stad, haven, oost (Merksem), Scheldetunnel en Hulst. Vanaf 1942 werden in park Den Brandt meer dan tien bunkers gebouwd, waaronder twee uiterst zeldzame Sk1-bunkers over elkaar, uniek binnen het hele de Atlantikwallproject en als museum te bezoeken.

De voornaamste bunkers in het Stadspark zijn twee commandobunkers van het Regelbautype 608. Buiten de ingang werd het opschrift 'St.' (Ständige Ausbau) aangebracht, wat aangaf dat de muren van de bunker meer dan twee meter dik waren en dus bescherming boden tegen zware bombardementen. In de ingang schilderde men een cartouche waarop de locatie, het unieke nummer van de bunker en ook het type aangegeven stonden. Gedekt door de ingangsverdediging verspringt de

gang zodat de deuren niet van buitenaf onder vuur genomen konden worden. De tweedelige deuren, waarvan een deel naargelang het type meer dan 600 kilo wegen, lieten toe te ontsnappen indien de onderzijde van de deur door puin geblokkeerd was. Als de bunker slechts één ingang had, werd hij ook van een nooduitgang voorzien. Achter de zware deur kwam men in de gassluis, die door gasdichte deuren van het verblijfscompartiment gescheiden was. Op de muren zijn naast Duitse opschriften ook Britse teksten te zien en zelfs een kaart met onder meer het dichtstbijzijnde hospitaal.

De derde Regelbaubunker is een manschappenbunker van het type 622 en kan je vandaag bezoeken. Waar de ingang verspringt zijn aan beide zijden nissen voorzien met buizen om een antenne in op te stellen — langs buiten makkelijk te herkennen aan het deksel, waardoor ze wat op een paddestoel lijken. Binnenin de twee ruimtes zijn naast gasdeuren ook een aantal technische opschriften overgebleven. De kamers waren elk voorzien van een luchtfilterinstallatie en schoorsteen om samen 20 manschappen onder te kunnen brengen. De bekabeling kwam zoals altijd binnen via gaten in de vloer, in dit geval twee nabij de deur van de rechterkamer.

Hoewel de Duitse bezetter duidelijk besefte hoe belangrijk de Antwerpse haven was, werd dit niet weerspiegeld in de ter beschikking gestelde troepen en viel de stad in september 1944 gelukkig onverwacht snel en redelijk ongeschonden in geallieerde handen. Ook het verzet droeg haar steentje meer dan bij. Onderweg naar Antwerpen werden de geallieerden opgewacht door Robert Vekemans, beroepsluitenant bij de Genie van het Belgische leger, die hen een brug wees die niet door de Duitsers van explosieven was voorzien. Eens over de Rupel rolden de geallieerden met weinig tegenstand de stad binnen, hoewel er bij de gevechten in het Stadspark wel een Brits soldaat sneuvelde. Tegen de avond gaf de omsingelde generaal-majoor Stolberg Zu Stolberg zich er met zo'n 100 manschappen over, waaronder ook zogenaamde 'Osttruppen'*.

Buiten de drie gevechtsbunkers en twee luchtbeschermingsbunkers die overbleven, waren er in het Stadspark ook garages, munitiemagazijntjes, een remise, een platform voor een zoeklicht en een ondergronds verblijf. Deze zijn allen verdwenen. De hoge afbraakkost van de vijf stevigere constructies redde hen van dit lot. Nu maken deze fortificaties deel uit van de rijke geschiedenis van het Stadspark, dat zoals de lunet* van Herentals in een vorig leven zelf een fortificatie was.

INTERVIEW

Dok Zuid: de stad is zwanger van een prachtig en doordacht park

Via de Open Oproep, een van de instrumenten die de Vlaams Bouwmeester aanbiedt bij het zoeken naar architecturale kwaliteit voor projecten van de Vlaamse en lokale overheden, ging de stad op zoek naar een ontwerper voor de heraanleg van het plein aan de Gedempte Zuiderdokken als publieke ruimte. Een vakjury koos voor het ontwerp 'Dok Zuid' van ADR Architects, samen met de Zwitserse architect Georges Descombes en het adviesbureau Technum. Het ontwerp bestaat uit een grote, groene openbare ruimte van 9 hectare. Architect **Bart Van Gassen**, werkzaam bij Technum, is projectleider. "Het is geweldig om dit als Antwerpenaar te mogen realiseren. Wat een cadeau voor de stad! We kunnen haast niet wachten tot het 2018 is en de ondergrondse parkings er zijn. Dan kunnen we pas echt aan de slag."

Waarom dit het ontwerp het haalde

"Ik denk dat dit plan het verschil maakte omwille van de attitude", zegt Bart Van Gassen. "Ik omschrijf het graag als een elementair ontwerp. Het is niet bombastisch, het is haast eenvoudig. Bovendien hebben we heel evenwichtig en tijdloos gewerkt. Dat is bepalend voor de relevantie van dit project. Een groot stuk pragmatiek en veel kennis hebben ons geholpen om dit alles te ontwikkelen."

Van Gassen is enthousiast over de samenwerking met de stad. "Er is veel wederzijds respect en de communicatie loopt vlot. We dragen zorg voor de vele randvoorwaarden. Zo luisterden we naar de wensen rond beheer, vandalisme en onderhoud."

Het ontwerp zelf is opgebouwd uit drie delen. "Wij noemen het 'tafels'. Daarbij kreeg elke tafel publieke ruimte ter hoogte van de cultuurhuizen. Vier pleinen fungeren op hun beurt als verbinding met de omgeving, al klinkt dat op dit moment misschien wat abstract. Beschouw Dok Zuid vooral als een groene vallei in de stad, met speelpockets en houten decks waarop je kan ontspannen en spelen. Op vele kleine plekken creëren we interactie voor verschillende doelgroepen en leeftijden.

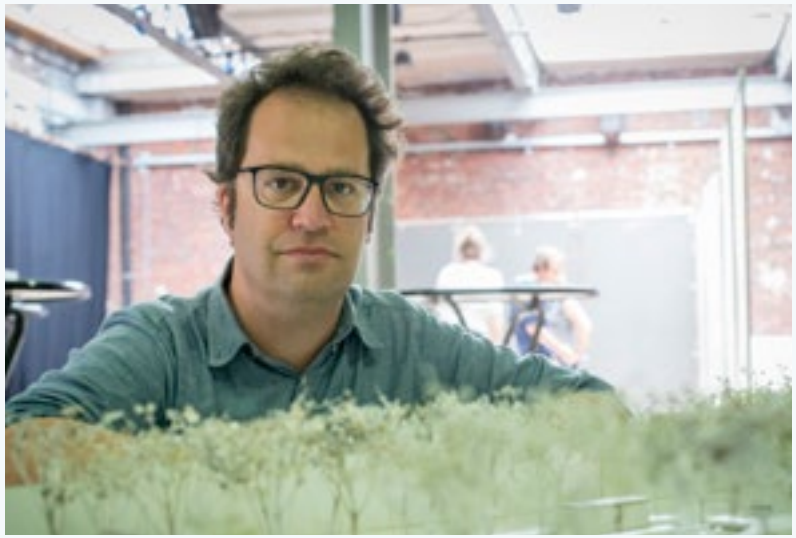

Mensen samenbrengen is een *must*. Ik nodig iedereen dan ook uit de plannen en beelden te bekijken. Stel jezelf vervolgens de vraag of jij je daar met je kinderen ziet zitten, tot rust komen, ademen, spelen, picknicken en genieten. Ik durf te wedden dat het antwoord volmondig en unaniem 'ja' zal zijn. *(knipoogt)*"

Geschiedenis in laagjes

"Bouwtechnische en andere studies wijzen uit dat dit historisch gezien een heel rijke plek is. Al weet elke Antwerpenaar dat natuurlijk wel. *(glimlacht)* Het consortium hield bij het ontwerp rekening met het versterkt fort dat zich hier ooit bevond, evenals met de drie gedempte dokken. Het is voor alle partijen — dat zijn Erfgoed Vlaanderen, de stad Antwerpen en het consortium — van groot belang dat deze verhalen niet verloren gaan. De verschillende historische lagen vind je dan ook terug in het plan voor Dok Zuid."

"De structuur van de dokken was bepalend voor de basis van het ontwerp, niet het minst omdat de omliggende stedelijke structuur, het stratenplan, op het water was afgestemd. In de ondergrondse parking zal je straks dan ook de oorspronkelijke kademuren kunnen ontdekken. We onderzoeken zelfs of we ook iets van het fort kunnen tonen, al is het nog niet zeker of we daarin zullen slagen."

“De drie tafels staan symbool voor de vorm van de voormalige dokken: het Kooldok, het Schippersdok en het Steendok. De zogeheten ‘tafels’ zijn exact even groot als de Gedempte Zuiderdokken. De centrale tafel, waar vroeger het Schippersdok was, wordt een open plek met veel groen. Heerlijk om te ontspannen! Het wordt een zone die ademruimte biedt. Aan de kant van de Schelde wordt ter hoogte van de rand een waterbassin aangelegd. De waterpartij dient als buffer, maar ook als infiltratiebekken voor regenwater. Aan een zijde zal het bassin omzoomd worden door een ruime trappenpartij die de historische kademuur van het Schippersdok terug zichtbaar maakt. Aan de andere zijde komen variaties van oeverbeplanting. De randen van de centrale tafel worden begrensd door pleinen met bomen. Die zorgen dan weer voor wat schaduw.

De twee buitenste tafels krijgen een intiemer karakter. Ze worden ontwikkeld als een tuin waarbij open ruimte, gevarieerde beplanting en ruimte voor sport en spel elkaar afwisselen.”

De kroon: een groene omkadering

De weg rond Dok Zuid werd ‘de kroon’ gedoopt. Het vormt de groene omkadering en wordt een dynamische en koele stedelijke plek, en dat onder een rijk bladerdak. Nieuwe bomenrijen vullen de bestaande aan. Auto’s en fietsers gebruiken dezelfde weg. “Wandelen kan op het voetpad of onder de bomen,” zegt Bart Van Gassen. “Tegelijkertijd biedt deze kroon plaats voor horecaterrassen, maar ook voor picknicktafels en banken.”

“We kozen resoluut voor vergroening met aandacht voor ecologie en historiek. We hielden rekening met het klimaatverhaal door te zorgen voor schaduw- en koelteplekken, gecombineerd met de luchtstroming in de buurt. Ook de waterpartijen in Dok Zuid kregen bijzondere aandacht. Op een innovatieve manier zullen we regenwater hergebruiken en laten infiltreren. Daar halen we, als alles volgens plan verloopt, nog Europese subsidies voor binnen.”

Een buurt van cultuurhuizen

“Aan de Gedempte Zuiderdokken bevinden zich vier cultuurhuizen: het FOMU, het M HKA, het Zuiderpershuis en de Zuiderkroon. Vandaag staan deze gebouwen nauwelijks in contact met de ruimte die eraan grenst. Het ontwerp voorziet in een publieke ‘voorruimte’ vlak voor de cultuurhuizen. Zo worden deze plekken mee geïntegreerd in de nieuwe publieke ruimte van Dok Zuid. Het voorontwerp werd in overleg met

de verschillende cultuurhuizen en de buurt verder uitgewerkt. Het is immers essentieel dat elk element van Dok Zuid gedragen wordt door het publiek. Wij kunnen dan wel allerhande ideeën opperen, maar als de betrokkenen en de bewoners niet mee zijn in het verhaal, dan wordt Dok Zuid een lege doos."

Bij elke nieuwe mijlpaal in het ontwerp van de Gedempte Zuiderdokken organiseerde de stad daarom een participatiemoment voor alle geïnteresseerden. Daar waren ook scholen bij. De feedback die hieruit voortkwam, werd teruggekoppeld met het ontwerpteam.

"Op vraag van de buurtbewoners is er bijvoorbeeld een sportveld gekomen. Maar ook de inplanting en de organisatie van de speeltuinen toetsten we af. We weten dat betrokkenheid genereren belangrijk is, maar een draagvlak creëren is zo mogelijk nog wezenlijker. Ervaring leert immers dat elke verandering weerstand oproept. Gelukkig valt die weerstand al bij al mee, temeer omdat er zoveel groen aangeplant wordt."

Of er dan geen enkel pijnpunt is? Bart Van Gassen glimlacht. "Oh jawel hoor. Koning auto doet wat moeilijk: er is wrevel omtrent de parkeergelegenheid. Wanneer je de grootste gratis parking van de stad verkleint, ondergronds én betalend maakt, dan is het normaal dat dit voor irritatie zorgt. Hier kunnen we echter niet omheen. Het zal een aanpassing vragen van bestuurders én bewoners. En dat zal mogelijk tijd vragen."

Plein(tjes) voor evenementen

De vier pleinen — het Scheldeplein, het Museumplein, het Waterpoortplein en het Zuidplein — vormen de belangrijkste verbindingen richting de Schelde en het Zuid. Het gaat om verharde open ruimten met een verschillende grootte waar plaats is voor evenementen. Ook over deze plekken werd gepraat met de buurt. "Ze werden bewust kleiner gemaakt dan voorzien om overlast te vermijden. We leerden de gevoeligheden en het verhaal van de Sinksenfoor kennen. We pikten het op in de participatieronden en stuurden de plannen bij."

Het Zuidplein krijgt net als het Theaterplein een stedelijk dak. "Maar zowel de grootte van het plein als de schaal van het dak zijn kleiner dan bij het Theaterplein. Het wordt een plein dat kan ingeschakeld worden voor kleinere buurtgebonden evenementen en feestjes, maar het is ook ideaal om te sporten of te ontspannen."

Het Waterpoortplein verbindt de wijk Het Zuid met de Schelde, maar ook met de Waterpoort en het centrum. "Dit plein kan je qua grootte vergelijken met de Grote Markt. Het is de meest aangewezen plek voor het organiseren van middelgrote evenementen."

Het Museumplein kan je qua grootte dan weer eerder vergelijken met de Sint-Jansvliet aan de voetgangerstunnel. Het verbindt het M HKA met het KMSKA en krijgt een waterpartij als beeldbepalend element. "Hier kunnen verschillende kunstenfestivals plaatsvinden. Er is de ruimte om kunst uit de cultuurhuizen te laten breken. Zo zetten we de wisselwerking tussen musea en Dok Zuid in de verf."

Het Scheldeplein is het meest noordelijke plein en het kleinste van de vier. Qua grootte is het te vergelijken met de Vrijdagmarkt. "Het wordt gemarkeerd door een ruime pergola die deels voor beschutting zorgt. We recupereren hier de hangars van de Scheldekaaien. Het plein zelf sluit aan op de tuinen van het voormalige Kooldok en zal straks de ideale plek zijn voor buurtevenementen."

En wat met de Waterpoort? De renovatie en herbestemming zit niet vervat in de opdracht van het consortium. "Er is niet meteen een functie voor. Nochtans zijn er wel mogelijkheden. Zo zit er bijvoorbeeld een doka — een donkere kamer — in de Waterpoort. Daar kan nog heel wat mee gebeuren. Vast staat dat de stad ondertussen gestart is met de opmaak van een restauratiedossier en nu zoekt naar een gepaste invulling."

Centen en planning

De realisatie van Dok Zuid wordt geraamd op 16 miljoen euro. Het zal plaatsgrijpen in verschillende fases. De eerste fase, boven de toekomstige parking 'Steendok', is gepland voor 2019. De stad voorziet in deze legislatuur alvast het budget.

"De waarde voor de bewoners en de stad is enorm", weet Bart Van Gassen. "We krijgen er een groene long met een enorme uitstraling bij." Hij heeft er alle vertrouwen in dat de werken tijdig zullen aanvangen en uitgevoerd kunnen worden. "We zitten op schema, het tempo zit goed en dat willen we zo behouden. We kunnen rekenen op veel constructieve partners."

Victor Jacobslei

BERCHEM

Victor Jacobslei

Berchem ontstond ‘optenberch’, een verhevenheid nabij de huidige Sint-Willibrorduskerk. Daar bevond zich in de 16de eeuw een dorpscentrum op beide zijden van wat wij vandaag de Mechelsesteenweg noemen. Rond 1560 legt de heer van Berchem op zijn gronden leien aan, waaronder de huidige Theophiel Roucourtstraat, de Kardinaal Mercierlei, de Sint-Hubertusstraat, de Le Grellelei, de Eikelstraat, enz. Langs deze leien werden speelhoven aangelegd. Tegelijk werden de gronden langs de huidige Belpairestraat en een gedeelte van de Ferdinand Coosemansstraat en de Driekoningenstraat verkaveld in kleinere erven.

In de loop van de 19de eeuw werden de grote erven verkaveld om de bevolkingsaangroei op te vangen. Het ging vaak om privé-initiatieven die doorgaans een zo groot mogelijke winst op het oog hadden.

Dit resulteerde in een wirwar van kleine straatjes en in het bouwen langs veldwegen. De aanleg van een dambord van kleine straatjes, de huidige Walem-, Was-, Sint-Lambertus-, Berthout-, Woeringen- en Campenhoutstraat, op de gronden van familie Schenaerts is hier een voorbeeld van.

De beslissing om de Brialmontomwalling aan te leggen betekende voor Berchem de onteigening van 200 hectare of een derde van het totale grondgebied van de gemeente. Bovendien lagen er zware servituten op alle terreinen, gelegen binnen de 550 meter van de militaire werken, waardoor er vanaf 1859 geen straten meer werden getrokken in het zuidelijke deel van Berchem. De gronden binnen de omwalling werden verkaveld. In 1909 is gans Berchem intramuros in straten aangelegd, buiten de vesting bleef alles veld.

Op 7 juni 1867 kreeg August Moretus Della Faille, die oude kasteeldomeinen tussen de Driekoningenstraat en de militaire terreinen bezat, de toelating om er zes straten te trekken: de Vredestraat tot aan de Hoge Weg, de huidige Baron de Caterstraat en de De Villegasstraat, de Patriottenstraat, de Willem Lepelstraat en het gedeelte van de Victor Jacobslei tussen het Sint-Mariagasthuis en de Statiestraat, dat toen Van Cruykenburgstraat werd genoemd. Deze laatste werd pas aangelegd in 1875. In 1896 werd ze opgenomen in een groter plan. Bij Koninklijk Besluit van 23 juni 1896 openen R. en J. Moretus en mevrouw Geelhand-Moretus op de oude kasteelgronden een kwartier van een tiental straten die op een plein toelopen: de Anjelierstraat, de Vrijheidstraat, de Cameliastraat, de Laurierstraat, de Leliestraat, de Meibloemstraat, de Pioenstraat, de Resedastraat en de Zonnebloemstraat. De gronden van het plein werden mevrouw Geelhand aan de gemeente verkocht en de Van Kruikenburgstraat wordt op haar huidige breedte gebracht.

Het tweede gedeelte van de Victor Jacobslei werd in 1900 samen met de Malou en de Beernaertstraat aangelegd op verzoek van de Maatschappij Nieuw Kwartier van Berchem. Ze vormden het sluitstuk van een klein stedenbouwkundig project met een brede centrale as. De twee later toegevoegde publieke gebouwen aan de uiteinden, het Mariagastuis (1903–1907) en de Sin-Hubertuskerk (1912–1913) moesten het geheel meer gewicht geven. De straat had dezelfde breedte als de Van Cruykenborghstraat en kreeg in 1904 de naam Victor Jabobslei, naar een Antwerps politicus van de meetingpartij. De naam Van Cruyckenborgh verwijst naar de bijtitel van de graven van Fourneau, heren van Berchem. Wanneer de Verbondstraat in 1920 herdoopt werd in Fourneaustraat kreeg het oudere gedeelte van de Victor Jacobslei haar huidige benaming. In 1905 werd, naar aanleiding van de 50ste

verjaardag van de afkondiging van het geloofspunt Maria Onbevlekt Ontvangen, op de beplante middenberm een marmeren zuilbeeld geplaatst. Dat is van beeldhouwer Alfons Strymans. Een jaar later werd het afgeschermd met een smeedijzeren hek naar een ontwerp van Jan De Vroey.

Het gedeelte tussen het Mariagasthuis en de Statiestraat is bebouwd met neoclassicistische en eclectische burgerhuizen. Alle woningen in het jongere gedeelte dateren van tussen 1900 en 1906 en zijn voor het overgrote deel ontworpen door Frans Toen. Ook Jan De Vroey, die samen met Toen aan de academie studeerde, bepaalde het beeld van de straat. Hij bouwde het pand 'in de Kan' en de Sint-Hubertuskerk. Een aantal huizen zijn gebouwd voor eigenaars die er in sommige gevallen lange tijd alleen gewoond hebben. Soms ook woonden ze samen met huurders. Andere huizen waren zogenaamde opbrengsthuizen. De bewoners behoorden tot 1930 tot de midden en hogere klasse. Ze hadden soms meerdere dienstmeiden. Aangezien Berchem tussen 1900–1914 militair gebied was, vinden we onder de vroegste bewoners ook veel militairen: officieren, een militaire arts, een militaire apotheker en een legeraalmoezenier. Bij de andere beroepen vinden we diamanthandelaars, leraars, een fotograaf, een diplomaat, een paar renteniers, enz. Er waren ook opvallend veel niet-Belgen (Duitsers, Nederlanders) en Walen bij de vroege bewoners.

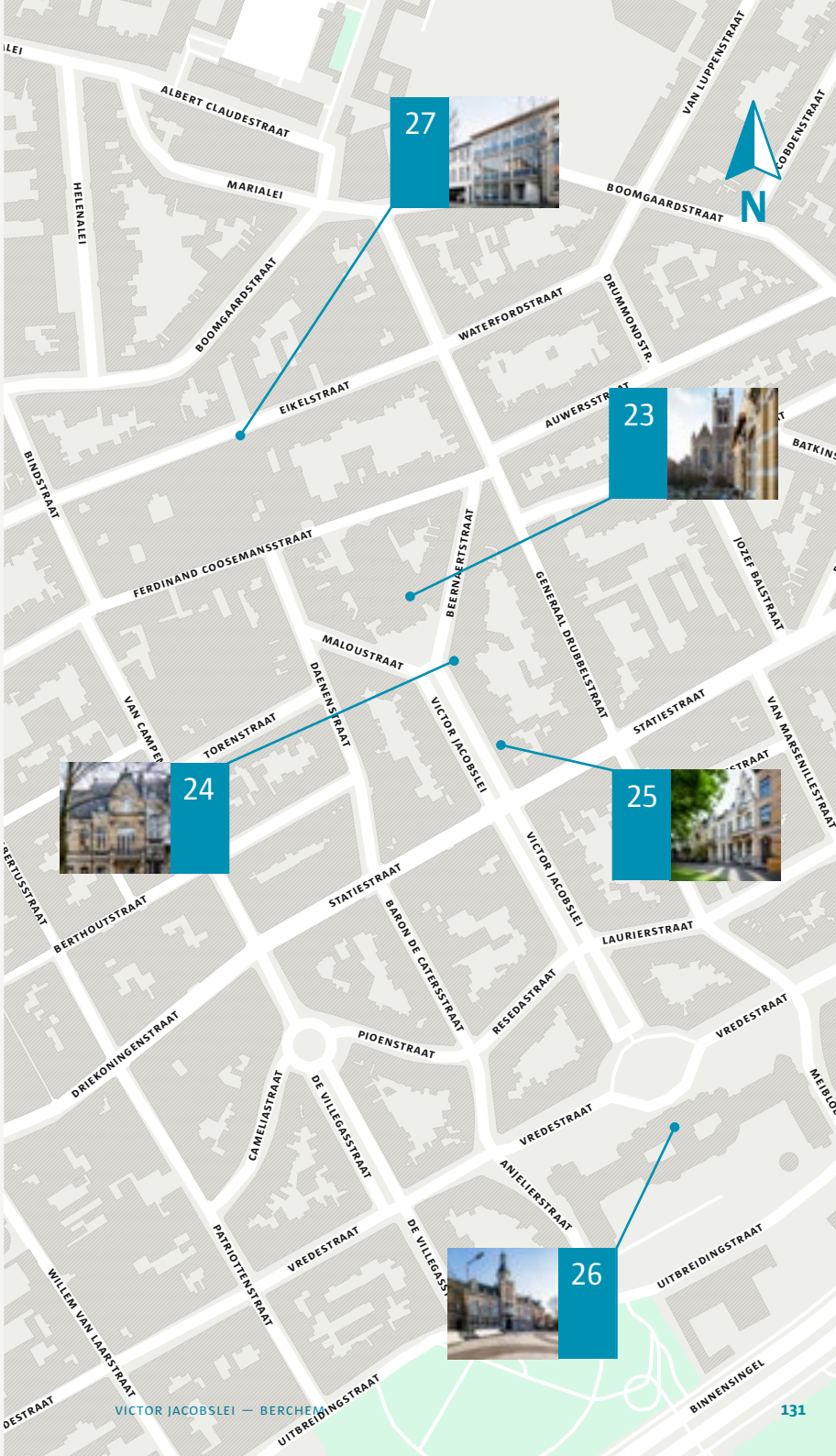

Sint-Hubertuskerk

23

ADRES Victor Jacobslei, 2600 Berchem
OPEN van 11 tot 18 uur
WEBSITE www.kerknet.be

Op 17 mei 1899 draagt Kardinaal Goossens de onderpastoor van Sint-Willibrordus, Remi Tilemans, op om een nieuwe parochie te stichten, de Sint-Hubertusparochie. Met giften van gelovigen bouwde men een kapel in de Bakkerstraat, de huidige Ferdinand Coosemansstraat. De grond was geschonken door juffrouw Coosemans. Het gebouw was een ontwerp van Karel De Roeck. Hij ontwierp in 1906 ook de pastorie. Remi Tilemans werd de pastoor.

Korte tijd later besliste het bisdom om de kapel door een kerk te vervangen. In 1909 wordt architect Jan De Vroey aangesteld om een ontwerp te maken. De Berchemse burgemeester beloofde de nodige bouwgrond te schenken. De staat zou een kwart van de bouwkosten dragen, met een maximum van 100.000 frank. De provincie en de gemeente zouden elk ook 25 procent voor zich nemen. Het laatste kwart kwam van de kerkfabiek.

De graafwerken begonnen op 12 september 1912. Een maand later legde pastoor Tilemans, als stichter van de kerk, de eerste steen. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog liepen de werken vertraging op, maar op 30 juni 1916 werd de kerk ingezegend door monseigneur Theofiel Roucourt en wordt de eerste mis opgedragen door pastoor Tilemans. De kerk was op dat ogenblik nog niet voltooid. In de loop van de maand november werden nog 17 glasramen geplaatst.

In tegenstelling tot de meeste andere kerken is de Sint-Hubertuskerk noord-zuid georiënteerd. De neogotische kruisbasiliek is opgetrokken in baksteen met een sober gebruik van natuursteen. Het portaal is voorzien van een gesculpteerd timpaan* door J. Gerrits. Het interieur is bepleisterd en beschilderd. Het neogotische meubilair en de glasramen zijn uitgevoerd door E. Steyaert, J. Van den Broeck, Eliarts en A. Panis. Het kerkorgel is van de firma Delhaye en is beschermd als monument.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog, in 1941, werd in opdracht van de Duitse bezetter de spits van de toren weggenomen. Dit had te maken met de aanvliegroute voor de vliegtuigen naar de luchthaven van Deurne.

Woning Minneke Poes

24

ADRES Victor Jacobslei 4, 2600 Berchem
RONDLEIDING om 10, 10.30, 11, 11.30, 13, 13.30, 14, 15, 15.30 en 16 uur. DUUR 15 minuten. Groepen van 5 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.
WAT KAN JE BEKIJKEN? De gelijkvloerse verdieping en de tuin.

De woningen Victor Jacobslei 2 en 4 zijn in 1905 als geheel opgetrokken door aannemer Jos Peeters. Zijn naam staat op de bouwaanvraag, maar het ontwerp is niet van hem. Raymond De Backer tekende in 1904 zes woningen die zouden worden opgericht op de plaats van de nummers twee tot twaalf. Het project werd nooit gerealiseerd, maar een aantal woningen vinden we, met een aantal aanpassingen, op de Victor Jacobslei terug. Nummer vier is herkenbaar als de woning die De Backer voor het nummer twaalf had voorzien. Enkel de mozaïek die boven het halfronde raam op de tweede verdieping was voorzien, werd niet gerealiseerd. Ook het nummer twee is ondanks een kleinere deur en het weglaten van een van de balkons gerecupereerd uit het project van De Backer.

De originele toestand van de woning is goed bewaard. Een aantal elementen, zoals de smeedijzeren balustrade op de torenstructuur, zijn verdwenen. De dakkapel is vervangen door een plat raam en de sierbollen op de sokkels naast het halfrond raam zijn niet meer aanwezig. Boven het balkon was een glazen luifel voorzien. Hoewel niet origineel is de voordeur gemaakt in de stijl van de woning. Dit is het enige huis in de straat waar de originele vorstkam nog aanwezig is.

Het nummer vier was opgericht als opbrengsthuis. Aanvankelijk werd het verhuurd aan Alfons De Buck, een griffier van de handelsrechtbank en Louis Prud'homme, een klerk met een inwonende meid.

De huidige bewoners hebben met veel zorg de nog aanwezig sierelementen hersteld. De moulures in de woonkamer en de gang werden tevoorschijn gehaald vanachter valse wanden en de mooie parketvloeren werden opgeschuurd. Achteraan werd een keuken naar hedendaagse normen toegevoegd. De woning is een mooi voorbeeld van een 19de-eeuws burgerhuis.

Woning Toen

25

ADRES Victor Jacobslei 24, 2600 Berchem
RONDLEIDING om 10, 10.30, 11, 11.30, 12, 14, 14.30, 15, 16, 16.30 en 17 uur. DUUR 15 minuten. Groepen van 8 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.
WAT KAN JE BEKIJKEN? De gelijkvloerse verdieping.

Van deze woning werd geen plan teruggevonden, maar het is vrij zeker dat ze is ontworpen door Frans Toen. In een brief van 1903 vraagt Toen in een keer toelating voor de bouw van zes panden. Twee daarvan bevinden zich op de Victor Jacobslei en werden gebouwd in opdracht van Anna Jordens, de eerste bewoonster van deze woning. Verdiepingen of kamers van de woning werden apart verhuurd aan bedienden, klerken, officieren, enz. Frans Toen bouwde 15 panden in de Victor Jacobslei, wat voor een groot deel de samenhang van de straat verklaart. De loopbaan van deze architect startte omstreeks 1895. Hij was ook en vooral actief als bouwpromotor. Ook in de rest van Oud-Berchem en Zurenborg heeft Toen talrijke burger- en herenhuizen gebouwd. Hij kende een enorme productiviteit en vroeg soms bouwtoelating voor een hele reeks van panden in een keer. Typisch voor zijn woningen zijn de aanwezigheid van een erker of balkon en het gebruik van klassieke gevelversieringen. Zijn gevels zijn eerder samengesteld dan ontworpen met decoratieve elementen als sierbollen, zuiltjes, frontons, lijstwerk, siervazen, enz. Op het einde van de 19de eeuw waren die als serieproducten op de markt. Zijn woningen worden gekenmerkt door een hoog decoratief gehalte. De binnenindeling is telkens stereotiep voor de 19de-eeuwse burgerwoning en bestaat uit een opeenvolging van kamers ontsloten door een zijdelingse gang.

De huidige bewoners betrokken het pand in 1990. Het originele plafond in de voorste ruimtes werd opnieuw vrijgemaakt en waar nodig hersteld. Door het pand te bewonen wilde men de kwaliteiten en verbeterpunten van de woning leren kennen. Daarom werden in eerste instantie enkel wat opfrissingswerken uitgevoerd. Pas in 2003 werd gestart met een grondige renovatie. Daarbij werd het dak hersteld en de voordien beklede kroonlijst opnieuw vrijgemaakt. De schrijnwerkerij werd vervangen naar oorspronkelijk model. De bestaande achterbouw werd gesloopt en een nieuwe opgericht. Via een lichtstraat wordt het daglicht in alle ruimten van de woning gebracht. Achter de authentieke gevel komen oud en nieuw samen tot een moderne woning.

Woonzorgcentrum Sint Maria – Zorgbedrijf Antwerpen

26

ADRES Vredestraat 93, 2600 Berchem
OPEN van 10 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? Het centrale gedeelte aan de hoofdingang, de eerste verdieping en de cafetaria.
RONDLEIDING om 11, 13.30 en 15 uur. DUUR 25 minuten. Je kan een kijkje nemen achter de schermen van de werking van het woonzorgcentrum. Vooraf inschrijven is niet nodig.
TENTOONSTELLING De fototentoonstelling in de monumentale inkomhal biedt een unieke kijk op hoe Sint-Maria evolueerde van godshuis naar volwaardig woonzorgcentrum met behoud van de authentieke elementen.
WEBSITE www.zorgbedrijf.antwerpen.be/openmonumentendag

Het woonzorgcentrum Sint Maria werd in 1903–1907 opgetrokken als ziekenhuis. Het ommuurde, bak- en zandstenen complex in eclectische neorenaissancestijl was een ontwerp van R. Vaes. Sint Maria was opgebouwd volgens de principes inzake ziekenhuisbouw van het eerste kwart van de 20ste eeuw. Het bestond uit een centraal gedeelte en verschillende afzonderlijke ronde zalen met afdelingen genees- en heelkunde en besmettelijke ziekten. Het geheel zou geïnspireerd zijn op het Stuivenbergziekenhuis. Rond 1935 werd een kapel toegevoegd naar ontwerp van F. Peeters, maar die is ondertussen gesloopt. In 1956–64 werd een moederhuis met pediatrie bijgebouwd, evenwijdig met de Uitbreidingstraat.

Het hospitaal had een belangrijke regionale functie. Als gevolg van de reconversie in de ziekenhuissector dienden, volgens het masterplan, alle ziekenhuizen met minder dan 150 bedden hun deuren te sluiten. Er kon echter bewerkstelligd worden dat deze bedden ingeruild werden voor rust- en verzorgingstehuisbedden. Zo werd het Sint-Mariagasthuis in 1988 omgevormd tot woonzorgcentrum. Omdat de infrastructuur van de oude gebouwen ontoereikend was voor de nieuwe bestemming werden renovatiewerken uitgevoerd.

Momenteel biedt het woonzorgcentrum een thuis aan 174 senioren. De nadruk wordt gelegd op huiselijkheid en streven naar een haalbare zorg op maat.

Kunsthal Extra City – voormalige wasserij Goossens

ADRES Eikelstraat 31, 2600 Berchem
OPEN van 10 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? Het deel van de voormalige wasserij dat ter beschikking gesteld is aan Kunsthal Extra City: de tentoonstellingsruimten op het gelijkvloers en de eerste verdieping, de cinemaruimte en het café.
RONDLEIDING om 14 en 16 uur. DUUR 50 minuten. Groepen van 20 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.
TENTOONSTELLING **'Extra-Citizen'** Wanneer voelen we ons ergens thuis? Hoe maken we ons een stad eigen? Via actuele beeldende kunst onderzoekt de tentoonstelling welke nieuwe vormen van burgerschap er vandaag ontstaan.
KINDERACTIVITEIT Terwijl de (groot)ouders rondgeleid worden, kunnen de kinderen deelnemen aan een creatieve activiteit. Trakteer jezelf nadien op een lekkere, eerlijke hap of een koffie in het Extra Fika café.
DEBAT **'Stadsmakers'** om 15 uur. Samen met verschillende burgerbewegingen uit Antwerpen ontrafelen we wat burgerschap vandaag kan betekenen. Dit gaat door in het kader van de tentoonstelling 'Extra-Citizen'.
WEBSITE www.extracity.org

Wasserij Goossens was meer dan 75 jaar lang een begrip in Berchem. De oudste teruggevonden bouwaanvraag voor een 'zelfwasserij en zuiveringsstelsel' dateert van 1933. Wasserij Goossens breidde stelselmatig uit tot het complex zich uitstrekte over een oppervlakte van ruim 4.300 vierkante meter, van de Ferdinand Coosemansstraat tot de Eikelstraat. In de gebouwen bevonden zich onder andere een zelfwasserij, een droogkuis, een reinigingssupermarkt en een strijkdienst. In de jaren 1970 waren er 200 mensen aan het werk. In 2011 sloot deze wasserij in Berchem de deuren.

Sinds 2013 heeft het gebouw met Kunsthal Extra City een nieuwe bruisende bestemming gevonden. Extra City is een instituut voor de productie en presentatie van voornamelijk hedendaagse kunst. Deze plek verbeeldt verschillende visies over onze toekomst en stimuleert nieuwe verbindingen tussen hedendaagse (inter)nationale beeldende kunst, kunstenaars, onderzoekers en stadsbewoners. Verwacht je aan een prikkelend en divers programma met tentoonstellingen, rondleidingen, films, lezingen en vinnige debatten.

De tentoonstellingsruimten van Extra City, tezamen ongeveer 1.000 vierkante meter groot, zijn verspreid over de drie verdiepingen van de voormalige wasserij en behielden allemaal hun oorspronkelijke, industriële karakter. Daarnaast werd er ook een kleine cinemaruimte geïnstalleerd. Op de bovenste verdieping stelt Extra City eenvoudige en betaalbare atelierruimte ter beschikking van een tiental kunstenaars. De kantoren van de wasserij worden nu gebruikt door Extra City, maar ook door partnerorganisaties zoals Platform 0090, Gagarin, Kunst/Werk en Antwerp Art. De originele cafetaria wordt vanaf september ingenomen door het Extra Fika Café, een gezellige ontmoetingsplaats waar open over kunst en de samenleving kan worden gediscussieerd, maar waar je ook gewoon terecht kan voor een koffie of een lekkere hap. Via een rechtstreekse doorkijk heb je vanuit het café zicht op de tentoonstellingsruimten, ooit het bedrijvige centrum van Wasserij Goossens.

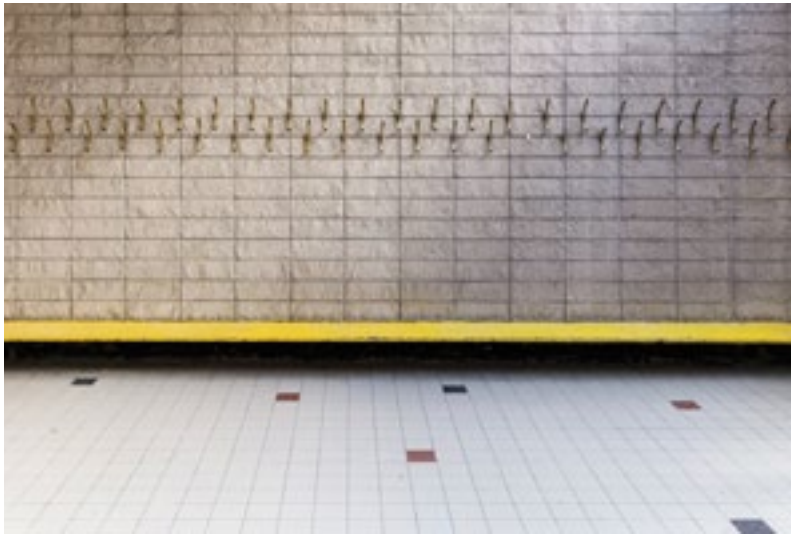

Te Boelaer- en Boekenbergpark

BORGERHOUT & DEURNE

Te Boelaer- en Boekenbergpark

Deurne en Borgerhout waren tot 1836 een bestuurlijke eenheid. Borgerhout was van oudsher meer op Antwerpen gericht en industrialiseerde sneller dan het agrarische Deurne. Deze tegenstelling werd steeds groter en leidde uiteindelijk tot de politieke zelfstandigheid van beide gemeenten.

Te Boelaar

Borgerhout ontwikkelde zich verder tot een dicht bebouwde nijverheidsgemeente. Tussen 1836 en 1910 vertienvoudigde het aantal inwoners terwijl de gemeente 68 hectare van haar grondgebied had moeten afstaan voor de aanleg van de Brialmontomwalling. In die periode liet burgemeester Karel de Preter zijn oog vallen op het landgoed Te Boelaer in Deurne. Hij wou het aankopen om zijn overbevolkte gemeente de nodige ademruimte te geven. In 1914 slaagde hij in zijn opzet. Het lukte hem bovendien om het parkgebied ook officieel bij het grondgebied van Borgerhout te voegen. Lang duurde het niet of het nieuw verworven gebied werd met nieuwe wijken bebouwd. Uiteindelijk bleef een park van 17 hectare over als openbaar groengebied.

Te Boelaer was oorspronkelijk een bosgebied op de Lippeloosche Heide, dat zich in de middeleeuwen uitstrekte over Deurne en Borgerhout. Al in 1385 was er sprake van bebouwing bestaande uit een hoeve met duiventil. Bij de inval van de Gelderse legeraanvoerder Maarten Van Rossum werd het goed volledig vernield, maar kort daarna richtte Adriaan Spillemans een nieuw speelhof op: een omwaterd stenen huis met hoeve. In 1551 werd Gilles van den Bogaerde eigenaar. Hij was waarschijnlijk verantwoordelijk voor de aanleg van de hoven en het uitzetten van de vijvers. Wanneer het goed in 1570 verkocht werd, is er sprake van ‘een hoeve metten steenen huysinghe rontsomme omwatert wesende, hoven, boomgaerden, landen, etc.’ De volgende eigenaars, de familie Hellemans, zorgen voor verfraaiingen door het aanbrengen van stenen beelden. Wanneer Joris de Bruyn tussen 1662 en 1685 het goed afstaat aan zijn dochter wordt het omschreven als ‘het omwatert huys van playsantie te Boelaer metten neerhoeve en metde schoone steene beelden ende figuren, soo degene die alsnu nden hoff als van binnen huys syn staande’.

In de volgende eeuwen is het in handen van de familie Candele. Door overerving komt het via de families Knyff, Osy en Cogels uiteindelijk in handen van de familie Du Bois de Vroylande. Zij verkochten het goed, bestaande uit een kasteel met warande en park én een boerderij met omliggende landerijen, aan de maatschappij Zurenborg-Uitbreiding.

Door de twee oorlogen werd er veel schade aangericht in het park. Bij de herstellingen verdween de hofgracht voor het verbreden van de wegen. De orangerie en het koetshuis werden ingericht als schoolinfrastructuur en in de loop van de jaren uitgebreid. Wegens de hoge restauratiekosten werd uiteindelijk beslist om het zwaar beschadigde kasteel af te breken. Het in classicistische stijl opgetrokken gebouw dateerde uit de 19de eeuw. Het bevond zich op de plaats van de zierfontein. Het Cogelspaviljoen is een jachtpaviljoen of boswachtershuis.

Deurne

Deurne kende tussen 1836 en 1910 eveneens ruim een vervijfvoudiging van het aantal inwoners. Grootgrondbezitters trachtten hun uitgestrekte eigendommen te valoriseren door direct of indirect te participeren in immobiliënmaatschappijen die de gronden verkavelden. In 1911 kocht de N.V. Antwerpse Maatschappij voor de Onderneming van Openbare en Bijzondere Werken de Boekenberggronden van de familie Cogels. De immobiliënmaatschappij verkavelde het grootste gedeelte van het domein. Nadien verkocht ze een deel, het huidige park, tegen een relatief lage prijs aan de gemeente Deurne. In 1928 werd het park opengesteld voor het publiek. De omliggende grond steeg in waarde vanwege de nabijheid van een park en werd verder verkaveld.

Boekenberg werd voor het eerst vermeld in het midden van de 16de eeuw. Wanneer Jerome de Manackere het in 1555 aankocht, werd het in de akte beschreven als een hof van plaisantie met bijhorende hovingen op het Exterlaer of Menegemlaer. Daarna wordt het de verblijfplaats van verschillende families, onder meer Hersbeke en Bosschaert. Via Jan Pedro Bosschaert komt het domein bij zijn schoonzus Maria Theresia Caroline Knijff terecht. Zij laat er in 1752 door J.P. Baurscheit een landhuis oprichten, het huidige kasteel. Voor het omwalde woonhuis werd een omsloten en formele tuin aangelegd. Aan de achterzijde bevond zich een vijfhoekige omwalde siertuin met beelden. Op dezelfde as lag verderop in het sterrebos een spiegelvijver te midden van een door drie concentrische grasniveaus gevormd amfitheater. Ook hier

stonden beelden en sinaasappelbomen opgesteld. Bij de dood van de opdrachtgeefster waren de werken amper voltooid. Haar broer, Michel Jean Antoine Knijff, vulde de plantencollectie verder aan met zeldzame, uitheemse gewassen.

In 1798 kocht de succesrijke Antwerpse koopman en bankier Johannes Guielmus of Jan Willem Smets zowel het domein Boekenberg als het naastliggende Ravelsberg. De formele tuinen uit de vorige periode bleven behouden, maar werden aan de oostzijde uitgebreid met een landschappelijk aangelegd park voorzien van talrijke folly's*. In de bedding van de Boelaarbeek werd een serpentinevijver aangelegd. Er werd een grottencomplex, een rotsbrug, een torenruïne en een unieke zesentwintig meter hoge Chinese toren gebouwd. Kunstmatige heuvels werden opgeworpen en slingerende wandelpaden aangelegd. De glooiende grasvlakten werden voorzien van beelden, onder andere een herder met een dertigtal schapen en twee honden. In het noordoosten werden serres, een orangerie en plantenkassen gebouwd. Het domein genoot een grote bekendheid en kreeg in 1817 zelfs bezoek van leden van de Schotse Caledonian Horticultural Society.

Cathérine Régine Marie Fernande Josepha della Faille kocht het domein in 1818 aan. Ze voegde het samen met het Lantaarnhof en de hoeven den Langenhof en Menegemlaar. De Smetstuinen bleven behouden, maar in 1859 gaf zij aan de Duitse landschapsarchitect Keilig de opdracht om de formele Knijfftuinen te herontwerpen. De structuur werd volledig gewijzigd. De omwalling rond de voortuin werd gedempt. Ook werd de serpentinevijver via een deel van de gracht achteraan verbonden met de spiegelvijver. Er kwamen glooiende grasvlakken en bomengroepen. Na haar dood gaat het domein over op haar kleinzoon Paul Cogels, de laatste adellijke bewoner van het kasteel.

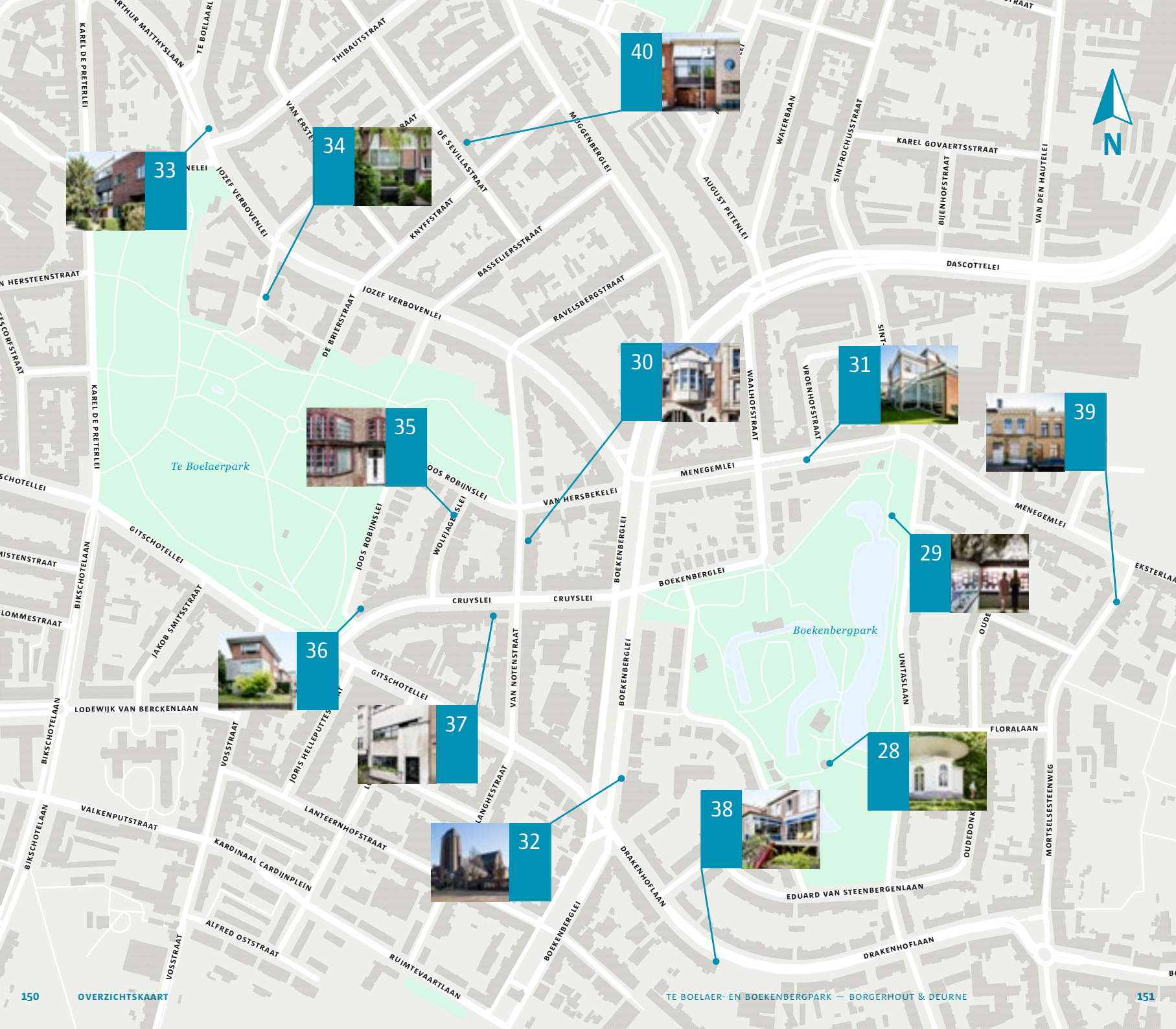
40
33
34
30
31
39
35
29
36
37
28
32
38
N
Te Boelaerpark
Boekenbergpark
KAREL DE PRETERLEI
ARTHUR MATTHYSLAAN
TE BOELAARL
THIBAUTSTRAAT
VAN ERSTE
DE SEVILLASTRAAT
MUGGENBERGLEI
WATERBAAN
SINT-ROCHUSSTRAAT
KAREL GOVAERTSSTRAAT
BIJENHOFSTRAAT
VAN DEN HAUTELEI
AUGUST PETENLEI
JOZEF VERBOVENLEI
KNYFFSTRAAT
BASSELIERSSTRAAT
DASCOTTELEI
N HERSTEENSTRAAT
RAVELSBERGSTRAAT
DE BRIERSTRAAT
WAALHOFSTRAAT
VROENHOFSTRAAT
MENEGEMLEI
JOOS ROBIJNSLEI
WOLFIAGEWSLEI
VAN HERSBEKELEI
SCHOTELLEI
GITSCHOTELLEI
BIKSCHOTELAAN
BOEKENBERGLEI
BOEKENBERGLEI
EKSTERLAA
MISTENSTRAAT
JAKOB SMITSSTRAAT
CRUYSLEI
CRUYSLEI
LOMMESTRAAT
OUDE
UNITASLAAN
GITSCHOTELLEI
VAN NOTENSTRAAT
LODEWIJK VAN BERCKENLAAN
FLORALAAN
VOSSTRAAT
JORIS HELLEPUTTES
LANGHESTRAAT
VALKENPUTSTRAAT
LANTEERNHOFSTRAAT
KARDINAAL CARDIJNPLEIN
DRAKENHOFLAAN
OUDEDONK
MORTSELSESTEENWEG
EDUARD VAN STEENBERGENLAAN
ALFRED OOSTSTRAAT
RUIMTEVAARTLAAN
DRAKENHOFLAAN

Wandeling Deurne-Zuid: de kunst van het wonen

WANDELING om 10 en 14 uur. DUUR 75 minuten. Groepen van 25 personen. Een gids van Expeditie De Stad leidt je rond. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. De wandeling start aan het Renaat Braem Huis, Menegemlei 23, 2100 Deurne.
WEBSITE www.expeditiedestad.be

Tijdens een wandeling van één uur en een kwartier neemt een gids van Expeditie De Stad je mee langs een aantal opmerkelijke gebouwen uit het interbellum. Daarvan zijn er in Deurne gelukkig heel wat beschermd. Allen hebben ze hun eigen stijl en persoonlijkheid en passen ze zich op een wonderlijke manier aan de omgeving aan. Die is in de loop van de voorbije 80 jaar sterk veranderd. Op het menu staan de Unitaswijk, de meest waardevolle tuinwijk in Antwerpen, twee opmerkelijke woningen aan de Boekenberglei, de woning Neuhuys van Léon Stynen in zakelijke stijl aan de Cruyslei, een woning van Van Steenbergen aan de Wolfjagerslei en enkele modernistische toppers in de Van Notenstraat.

Wandeling langs de highlights van het Boekenbergpark

WANDELING om 11, 14 en 16 uur. DUUR 50 minuten. Groepen van 25 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de wandeling start. De start bevindt zich aan de Chinese Pagode in het Boekenbergpark, bereikbaar via de ingang in de Unitaslaan.
WEBSITE www.the-park.be

Het Boekenbergpark heeft heel wat bezienswaardigheden: de kunstmatige grot, de ecologische zwemvijver, het kasteel, de dela Faillebrug, enz. Een topper is uiteraard de pas gerestaureerde Chinese Pagode. Heb je zin in een fijne parkwandeling langs de highlights van het Boekenpark, inclusief een woordje uitleg over de geschiedenis ervan? Dan is deze wandeling zeker iets voor jou.

Wandeling: ik wil àlles zien!

Kan je niet kiezen tussen het grote aanbod in Deurne-Zuid? Of ben je te laat om nog te reserveren? Geen nood. Download de digitale gids 'OMD2017' in de OJOO-app op je smartphone en ga op stap.

Vanaf het infobord 'Toerist in Deurne' (hoek Eksterlaar – Unitaslaan) brengt je telefoon je langs alle (maar dan ook àlle) Deurnse locaties. Binnenkijken kan niet, maar overal krijg je tekst en uitleg — en soms fijne verhalen van de bewoners zelf.

Het is een stevige wandeling, waar je best een drietal uren voor uittrekt, de pitstops onderweg niet meegeteld. Maar je kan de wandeling ook inkorten. De gids kan je gratis downloaden via **www.schattenvandeurne.be/omd2017** of via de **app OJOO.** Eens gedownload heb je onderweg geen dataverbinding (4G) nodig, enkel locatiebepaling.

Chinese pagode Boekenbergpark

28

ADRES Boekenbergpark, INGANG Unitaslaan
OPEN van 10 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? Het gebouw en een tentoonstelling met historische foto's van het gebouw.
WEBSITE www.the-park.be

De Chinese toren werd gebouwd in opdracht van Jan Willem Smet en refereert aan zijn bloeiende handelscontacten met het Verre Oosten. De pagode bevond zich op de overgang tussen de door Smets bewaarde 18de-eeuwse geometrische tuinen en het door hem nieuw aangelegde landschapspark. Over de serpentinevijver lag een Chinese boogbrug en in het water lag een jonk, een Chinese boot.

In 1957 werd een gedeelte van de toren gesloopt omwille van zijn bouwvallige toestand. Architect Groothaert voorzag het overgebleven gedeelte van een nieuw, schotelvormig dak. De oorspronkelijk 26 meter hoge toren werd destijds geprezen als 'uniek in zijn soort' en 'een meesterwerk van bouwkunde'. Hij werd tussen 1802 en 1805 gebouwd, maar de architect is niet gekend. Er zijn een aantal foto's van het bouwwerk bewaard en het werd ook beschreven door bezoekers van de toenmalige kasteeltuin.

Het geheel bestond uit vijf boven elkaar geplaatste verdiepingen die naar boven toe smaller werden. Vanaf de top had men een uitzicht over de omgeving. Men ging naar boven met een spiraalvormige trap, gedecoreerd met borstbeelden. De toren was op de top versierd met vier vergulde of bronzen, in elkaar verstrengelde serpenten die een ananas droegen. De buitenzijde was voorzien van Chinese schilderingen. Op de eerste verdieping bevond zich een cirkelvormig salon, versierd met acht pilasters en vier Chinese beelden in nissen. De zoldering van de derde verdieping was voorzien van een trompe l'oeildecoratie van Chinezen rond een balustrade waarop veelkleurige papegaaien zaten. De schildering werd aan de Zuid-Nederlandse Willem Jacob Herreyns toegeschreven.

Vandaag kan u in het paviljoen terecht voor een combinatie van inspanning en ontspanning. Het is een locatie voor sportplezier, het volgen van interessante workshops en lezingen of voor de organisatie van feesten. Ook is het een gezellige ontmoetingsplaats waar men tot rust kan komen met een hapje en een drankje.

Natuurhistorisch Museum Boekenberg

29

ADRES Boekenbergpark, INGANG Unitaslaan of Eksterlaar
OPEN van 14 tot 18 uur
EXTRA Met grabbelton (fossielen en mineralen) voor kinderen
WEBSITE www.museumboekenberg.be

Toen Jan-Willem Smet in de 18de eeuw het kasteel Boekenberg kocht, liet hij het omringende kasteelpark omvormen naar de toenmalige mode. Heel wat zogenaamde follies werden opgetrokken, waaronder een Chinese pagode, een torenruïne met rotsbrug en een kunstmatig grottencomplex. De meeste van deze bouwwerken of restanten ervan vind je vandaag nog terug in het park. De grotten zijn het grootste kunstmatig aangelegde complex van West-Europa. Het bevindt zich onder de berg aan de oostkant van de vijver, langs de Unitaslaan. De gebruikte rotsstenen werden met platte wagens aangevoerd vanuit Wallonië. Oorspronkelijk was het bedoeld om de gasten van de kasteelheer te vermaken. Later werden twee zalen gebruikt als ijskelder.

In 1961 werd het grottencomplex ter beschikking gesteld van de Speleologische Stichting Deurne, die er een natuurhistorisch museum inrichtte. De ondergrondse zalen en gangen herbergen een permanente tentoonstelling met als hoofdthema's paleontologie, mineralogie, archeologie en prehistorie.

Naast haar huidige functie als museum is het grottencomplex ook van belang als toevluchtsoord voor vleermuizen. Uit jaarlijkse tellingen van Natuurpunt blijkt dat hier meerdere soorten overwinteren: de baardvleermuis, de watervleermuis, franjestaarten en de gewone grootoorvleermuis.

Art deco woning

30

ADRES Van Notenstraat 78, 2100 Deurne
RONDLEIDING om 10, 10.30, 11, 11.30, 14, 14.30, 15, 15.30 en 16 uur.
DUUR 15 minuten. Groepen van zes personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. De eigenaar leidt je rond.
WAT KAN JE BEKIJKEN? De gelijkvloerse verdieping: inkom, hal, salon, eetkamer, keuken en tuin.

Deze art decowoning is opgericht naar een ontwerp van Jan Sels, een architect die zelf in Deurne woonde en in deze omgeving meerdere huizen heeft gebouwd. De opdrachtgever was waarschijnlijk een gepensioneerde Scheldeloods. Het basreliëf van een oceaanstomer boven de deur verwijst daar naar. Ze dateert van ongeveer 1935 en was ontworpen voor een kinderloos koppel. Daarom waren er slechts twee, zeer ruime slaapkamers. De grote badkamer was ‘en suite’ ingeplant. Hoewel het aantal personen dat als dienstpersoneel werkte tijdens het interbellum snel afnam, had het echtpaar nog een kokkin ter beschikking. Haar werkvertrekken waren strikt gescheiden van de leefruimten.

Veel van de decoratieve elementen in de woning, zoals de deuren met glas-in-loodramen en de tegelvloeren, zijn bewaard gebleven. Verder gebeurde de renovatie van de woning met veel zorg voor de oorspronkelijke details. Om binnen meer licht te brengen werden drie ronde lichtopeningen aangebracht die verwijzen naar de pakketbootstijl. Via recuperatie werden de schakelaars en stopcontacten terug vervangen door bakelieten exemplaren. Het erfgoedelement stond bij de eigenaars voorop. Gevelisolatie was dan ook niet mogelijk en er kon niet overal hoogrendementsglas geplaatst worden. Toch slaagde men er dankzij dakisolatie en een zuinige stookinstallatie in een energiezuinige woning te creëren.

Renaat Braem Huis

31

ADRES Menegemlei 23, 2100 Deurne
RONDLEIDING om 10, 11.30, 13 en 14.30 uur. DUUR 60 minuten. Groepen van 15 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. Een gids van Expeditie De Stad leidt je rond.
WEBSITE www.schattenvandeurne.be/omd

Renaat Braem (1910–2001) geldt als een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de naoorlogse architectuur in België. Na architectuurstudies in Antwerpen liep hij in 1936–1937 stage bij de Zwitsers-Franse architect Le Corbusier. In de jaren ’50 en ’60 kreeg zijn loopbaan internationaal weerklank met de bouw van indrukwekkende huisvestingscomplexen in Antwerpen, Brussel en Leuven. Daar waar het vroege werk duidelijk de stempel droeg van de CIAM-ideologie, evolueerde zijn architectuur langzaamaan naar een meer organische vormgeving, vooral in zijn ontwerpen voor privéwoningen. Als onvermoeibaar theoreticus en polemist schreef Renaat Braem in 1968 geschiedenis met zijn essay *Het lelijkste land ter wereld*, een aanklacht tegen de naoorlogse ruimtelijke ordening in België.

Voor Braem betekende architectuur de kunst van het organiseren van de ruimte tot bevrijding van de mens. Zijn eigen woning met atelier, ontworpen in 1955 en gebouwd in 1957–58, vertolkt op eigenzinnige wijze de ideeën over dit zogenaamd ‘bevrijde wonen’. Het driedimensionale, abstract geometrische spel met volume en leegte, de harmonie tussen functie, constructie en vorm, is symptomatisch voor het sculpturale denken en het ruimtelijk inzicht van de architect. Van het interieur, met zijn verfrissende openheid, zijn functioneel kleurgebruik en zijn gedurfde Italiaanse en Deense designmeubels, straalt een onmiskenbaar joie de vivre af. Aan dit interieur voegden Braem en zijn echtgenote Elza Severin doorheen de jaren nog een hoogst persoonlijke en betekenisvolle laag toe, die het geheugen van veertig jaar wonen en leven vertegenwoordigt. Alledaagse sier- en gebruiksvoorwerpen in hout, ijzer, glas of aardewerk — de oervormen van het design — exotische objecten van over de hele wereld, stenen, takken en schelpen, werden daarbij met zorg samengesteld tot verstilde composities. Zij getuigen enerzijds van een gezonde reislust en anderzijds van een hang naar de natuur, onmisbaar in het leven van beide bewoners.

Het gelijkvloers en het souterrain worden ingenomen door het L-vormige atelier, opgedeeld door een ‘split level’ met kantoor en bibliotheek. Deze complexe ruimte in contrasterend wit en zwart is aan drie zijden volledig beglaasd tot op het niveau van de tuin. Een intieme, in aardse tonen gehulde zithoek neemt de noordelijke helft van de eerste verdieping in. Slechts gescheiden door de brede open haard vloeit deze over in de enkele treden hoger gelegen leefruimte met keuken aan de zuidzijde, zonovergoten in frisse tinten blauw en geel. Via het open trappenhuis, geflankeerd door een Japans geïnspireerde ‘tokonoma’, dringt het daglicht door tot in het hele huis.

Een zorgvuldige restauratie in 2001–2002 toverde een ingeslapen en verwaarloosd pand opnieuw om tot de schitterende parel die indertijd de internationale architectuurpers wist te bekoren. Sinds 2003 is het Renaat Braem huis een huismuseum. Het wordt bewoond en staat na afspraak open voor het publiek. Vandaag wordt het beheerd door de stad Antwerpen.

Sint-Jozefkerk

32

ADRES Boekenberglei 211, 2100 Deurne
OPEN van 10 tot 18 uur
RONDLEIDING doorlopend
TENTOONSTELLING **'Thuis in de kerk'** en **'Pol Hendrix, tussen pastoor en kunstenaar'** van 8 september tot 8 oktober. Wekelijks geopend op zondag van 10.30 tot 11.45 uur of voor groepen van 6 personen of meer na afspraak via p.hendrix@skynet.be.
FAMILIEZOEKTOCHT
WEBSITE www.sintfredegandus.be

De Sint-Jozefkerk werd tussen 1933 en 1936 gebouwd naar een ontwerp van Jef Huygh. Inspiratie had de architect opgedaan tijdens een studiereis naar Tilburg, waar hij de Heilige Familiekerk bezocht.

Het monumentale gebouw werd opgetrokken in donkere baksteen. Het accent ligt op de ingangspartij in geelkleurige zandsteen en het is versierd met beeldhouwwerk in reliëf. De decoraties bestaan uit druivenranken en hinden die aan een bron drinken. Ze verwijzen naar de eucharistie en naar psalm 42, waarin de dorstige ziel gelaafd wordt door God. Boven de inkompartij verrijst de klokkentoren. De smalle, hoge ramen geven die een lichtere indruk. Gedrongen zuiltjes dragen het dak, erachter hangen de klokken. De toren was hoger gepland, maar door de nabijheid van de luchthaven moest hij worden ingekort.

Het interieur is bepleisterd en beschilderd en is afgesloten met een spits houten tongewelf. De kleurige glasramen zijn van Frans Jozef Hermans. De schildering van de kruiswegstaties, uitgevoerd door J. Verboven, werd in de jaren 1980 overschilderd. Het meubilair dateert uit de ontstaansperiode van de kerk. De biechtstoel is een ontwerp van Huygh en het hoofdaltaar is van Rie Haan. Zowel Huygh als Haan waren lid van de Pelgrimbeweging, een genootschap van kunstenaars die ijverde voor de heropleving van de Vlaamse corporatistische kunst op basis van christelijke en humanitaire waarden. De sacristie werd recent als winter- en doopkapel ingericht naar een ontwerp van pastoor Pol Hendrix, die zelf voor de Bijbelse schilderingen zorgde. De twee glasramen werden uitgevoerd door Els Stoffelen. Vermits de kruisweg eerder al werd overschilderd, zorgde de pastoor voor een unieke kruiswegvariant volgens het Marcusevangelie. Deze 15 eikenhouten staties hebben een vaste stek in de kerk, maar worden ook op verzoek uitgeleend.

Architectenwoning Hubert Semal

33

ADRES Arthur Matthyslaan 59, 2140 Borgerhout
RONDLEIDING om 10, 11, 14, 15 en 16 uur. DUUR 45 minuten. Groepen van 8 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. De eigenaar leidt je in heel de woning rond.

De architectenwoning van Hubert Semal werd opgericht in 1966. De gevel is opgebouwd uit een afwisseling van open en gesloten stroken. De leuning van het balkon, de kroonlijst en de bloembak benadrukken het horizontale karakter van de gevel. Het geheel wordt verlevendigd door het contrasterend materiaalgebruik en bijzondere kleuraccenten.

Het gelijkvloers staat op het plan ingetekend als hal, wintertuin en vestiaire, maar werd door Semal als bureauruimte gebruikt. De werkruimte werd van de hal gescheiden door een scharnierend kunstwerk van Jozef Cornelis. Afhankelijk van de stand van het ronde paneel is er meer of minder doorkijk naar achter mogelijk. Het werk is een voorstelling van het verleden en de toekomst van de stad. De achterkant verwijst naar de verschillende architectuurstijlen. Het werd speciaal voor deze ruimte ontworpen.

Via een draaitrap aan de inkom bereikt men de leefruimten. De eet- en woonkamer zijn van elkaar gescheiden door een centrale haard. Semal ontwierp ook het meubilair van de woning, zoals de buffetkast en de scheidingswand met de keuken. Een tweede draaitrap achteraan in de woning loopt van de kelder tot de slaapvertrekken op de tweede verdieping.

Hubert Semal was getrouwd met Maria Poels, dochter van beeldhouwer Albert Poels die in het naastliggende pand zijn woning en atelier had. Semal en Poels werkten vaak samen. Ook in deze woning zijn verschillende werken van de beeldhouwer aanwezig, waaronder een gestileerde naakte vrouw op de open haard en het grote reliëf aan de voorgevel dat ‘Verbeelding’ heet. Het is uitgevoerd in rode mainzandsteen en bevat een voorstelling van de zeven vrije kunsten: architectuur, muziek, fotografie, schilder-, dicht-, toneel- en beeldhouwkunst. Het werk maakte deel uit van de jubeltentoonstelling ’30 jaar Kunstkring ’t Getij’, een vereniging waarvan Poels stichtend lid was en waartoe later ook Semal toetrad. Ook het werk van Jozef Cornelis dat in de hal te bewonderen is, was op deze tentoonstelling te zien.

Architectenwoning Lode Wouters

34

ADRES Smetsstraat 7, 2100 Deurne
RONDLEIDING om 10.30, 11.30, 13.30, 14.30 en 15.30 uur. DUUR 20 minuten. Groepen van 8 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. Een gids van Visit Antwerpen leidt je rond.

De architectenwoning van Lode Wouters werd in 1961 gebouwd. Ook het kantoor van de architect was hier gehuisvest op de eerste verdieping. De voorgevel, gekenmerkt door open en gesloten vlakken van glas en baksteen ingepast in een strakke betonstructuur, vormt een zelfstandige, abstracte en dynamische compositie die doet denken aan het werk van de kunstschilder Piet Mondriaan. De betonnen skeletgevel bestaat uit een afwisseling van metselwerk en glaspartijen die zo veel mogelijk rechtstreeks in het beton zijn geplaatst. De opengaande ramen zijn gevat in houten kaders die achter de gevelsteen zijn verborgen. De uitkragende lekdrempels verlenen de gevel reliëf. De garagepoort en de inkomdeur zijn van gezandstraald triplexhout.

De woonkamer bestaat uit een zithoek en bevindt zich boven de half ingegraven garage met erachter een lager gelegen eetruimte en speelhoek, geflankeerd door een open keuken. Op de verdiepingen bevinden zich het architectenbureau, vier slaapkamers en een minimalistisch opgevatte badkamer. Veel van het vast meubilair in de woning is ontworpen door de architect, van het dressoir over de boekenrekken en tafels, tot de bed- en zitbanken. De meubels hebben vaak een dubbele functie. Zo doet een lage kast ook dienst als bureau, terwijl het meubel dat de keuken scheidt van de rest van de kamer eveneens als eettafel en opbergruimte wordt gebruikt.

De tuin is opgedeeld in twee delen, van elkaar gescheiden door een dwars geplaatste tuinberging. Het gestructureerd aangelegde eerste gedeelte is opgevat als een verlengstuk van de woning. De witte binnenmuur is doorgetrokken in de tuin en een vaste stenen tablet zorgt voor een verlenging van de keuken. Ook de pergola op plafondhoogte, die inkijk in de tuin moet voorkomen en het zicht op storende bebouwing vermijdt, draagt bij tot het tuinkamergevoel. Het tweede gedeelte van de tuin is niet aangelegd en deed dienst als speelruimte voor de kinderen. De beplanting van de voortuin bestaat uit klimplanten en struiken.

Woning Eduard Van Steenbergen

35

ADRES Wolfjagerslei 18, 2140 Borgerhout
RONDLEIDING om 10, 11 en 13 uur. DUUR 20 minuten. Groepen van 7 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. Een gids van Expeditie De Stad leidt je rond.

Deze woning werd in 1928 door Eduard Van Steenbergen gebouwd voor Victor Van den Berghe. De opdrachtgever was hoofdbibliothecaris van de openbare bibliotheken van Antwerpen en schreef in 1955 een boek over het oeuvre van de architect. De woning was opgericht als opbrengsthuis met afzonderlijk verhuurbare bovenverdiepingen met keuken en wasplaats. De typologie van eengezinswoningen met één of meer appartementjes of kwartieren om afzonderlijk te verhuren, werd tijdens de crisisjaren veelvuldig toegepast.

De woning werd opgetrokken in baksteen. De onregelmatige, hoekige erkers verlevendigen de gevel en verhullen tegelijkertijd de onregelmatige vorm van het bouwperceel. De glas-in-loodbeglazing is door de opdrachtgever uitgevoerd naar een ontwerp van Van Steenbergen. Voor het overige is de decoratie sober. Ze is vooral terug te vinden in de gedetailleerde uitwerking van functionele elementen, zoals het sierverband in het metselwerk en het raamschrijnwerk met kleinhouten. In 1952 werd een keldergarage toegevoegd naar een ontwerp van Van Steenbergen.

Van de binneninrichting, grotendeels ontworpen door Van Steenbergen, is weinig behouden. Een deel van de eetkamermeubilering van 1940 is bewaard, maar die was niet voor deze woning ontworpen. In de inkomhal ligt nog de oorspronkelijke kleurrijke tegelvloer in kubistisch patroon. De aanleg van de achtertuin — en tot de verbouwing van 1952 — de voortuin was eveneens uitgevoerd naar een ontwerp van Van Steenbergen. De hoofdstructuur bestond uit haagjes in twee verschillende kleuren. De beplanting is verdwenen, maar de ontwerptekeningen bleven bewaard.

Architectenwoning Barentsen

36

ADRES Cruyslei 1b, 2140 Borgerhout
RONDLEIDING om 11, 11.40, 13 en 13.40 uur. DUUR 15 minuten. Groepen van 6 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. De architect leidt je rond in het appartement op de eerste verdieping.
WEBSITE www.costudio.be

Albert Barentsen studeerde architectuur aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen en liep vervolgens gedurende vier jaar stage bij de modernistische architect Nachman Kaplansky. Na zijn legerdienst werkte hij als tekenaar bij openbare diensten. In 1946 wordt Barentsen deeltijds architect bij Tankage & Transport, het latere Anglo Belge des Pétrols, een dochteronderneming van British Petroleum. Hij tekende administratieve en technische gebouwen, petroleuminstallaties en pijpleidingen voor de vestigingen op het Antwerpse Petroleum-Zuid en de Gentse kanaalzone.

Daarnaast startte hij ook een zelfstandige praktijk. Hij bouwde appartementsgebouwen, rij- en landhuizen. Zijn voornaamste realisatie is zijn eigen woning uit 1958. Het op een hoekperceel opgetrokken huis was opgevat als een kangoeroewoning. Het gezin van de architect woonde op de bovenste verdieping, de ouders van zijn echtgenote op het gelijkvloers. Door de combinatie van materialen worden de gevelvlakken verlevendigd. Grote, asymmetrisch geplaatste raampartijen zorgen voor overvloedige lichtinval. De traphal wordt in de gevel gemarkeerd door een raster van 105 gekleurde glasdals.

In de tweede fase van zijn carrière concentreerde Barentsen zijn activiteiten vooral rond restauratie en archeologisch onderzoek. Hij publiceerde hierover. Samen met zijn echtgenote, een kunsthistorica, was hij vooral actief in het zuiden van de provincie Luik, in Vieuxville.

De huidige eigenaars kochten de woning in 2010 van de kinderen van de architect. Ze werd grondig verbouwd en omgevormd tot drie appartementen. De traphal en de gekleurde glasdals bleven behouden. De gevel werd gerenoveerd en het schijnwerk vervangen. De voordeur, met zijn opvallende, door de architect gesculpteerde handgreep, bleef bewaard.

Woning Léon Stynen

ADRES Cruyslei 62, 2100 Deurne
RONDLEIDING om 10, 11, 12, 13 en 14 uur. DUUR 20 minuten. Groepen van 10 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. De eigenaar leidt je rond op de gelijkvloerse verdieping.

Deze woning werd in 1928 door Léon Stynen ontworpen. Opdrachtgever was de dadaïstische dichter en criticus Paul Neuhuys. Hij werkte en woonde in Antwerpen, maar hij schreef in het Frans. Het huis was ontworpen als meergezinswoning, waarbij het gelijkvloers en de tweede verdieping een eenheid vormden en de eerste etage afzonderlijk verhuurd kon worden als kleine flat. De planindeling van dit vroege werk van Stynen is traditioneel opgevat volgens het 19de-eeuwse principe van het enkelhuissysteem: doorlopende kamers die ontsloten worden door een zijdelingse smalle gang.

De modernistische gevel wordt bepaald door de stalen bandramen. Er werd gespeeld met de verhouding en de indeling van de ramen. Het rechthoekig gedeelte van het raam op het gelijkvloers komt terug op de eerste verdieping en de vierkante vorm in het raam op de eerste etage wordt herhaald op de tweede verdieping. De lichte voordeur doorbreekt de massieve ingangstravee*. De plantenbak onder het raam suggereert een voortuin en bevat ook de brievenbusgleuf. De bepleistering van de gevel bevat een glinstering die het licht weerkaatst.

Woning Jul De Roover

38

ADRES Drakenhoflaan 122, 2100 Deurne
RONDLEIDING om 10.30, 11.30, 13.30, 14.30 en 15.30 uur. DUUR 25 minuten. Groepen van 7 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. De eigenaars leiden je rond.
WAT KAN JE BEKIJKEN? De woning is in renovatie. Vandaag kan je het gelijkvloers, de eerste en de tweede verdieping bekijken.

De aanvraag voor deze woning, ontworpen door Jul De Roover, dateert van 1959. Twee jaar later was het pand bewoond. Het perceel is trapeziumvormig waardoor het huis vooraan ruim twee meter smaller is dan achteraan. Dit zorgt voor een aantal schuine binnenmuren, onder meer in de hal en de eetkamer, wat een apart ruimtelijk gevoel geeft.

De scheidingsmuren en binnenmuren zijn opgetrokken in baksteen, de vloerplaten in gewapend beton. De voorgevel is bekleed met witte natuursteen, de achtergevel is in rode handvormsteen. De muuropeningen zijn allemaal even hoog, maar variëren in breedte. Het materiaal en de indeling van het schrijnwerk is gewijzigd waardoor de verfijning van de gevel gedeeltelijk verloren ging.

Op het gelijkvloers bevinden zich de garage en nutsruimten. Een centrale traphal, verlicht door twee koepels, leidt naar de eerste verdieping. Daar bevinden zich de leefruimten. De opdrachtgever, Maurice van Hecke, was notaris en had aansluitend bij de leefruimten zijn bureel. Deze ruimte was via een draaitrap achteraan afzonderlijk ontsloten. Op het gelijkvloers bevond zich zijn archief, dat hij eveneens via deze draaitrap vlot kon consulteren.

Naast architect was De Roover ook interieurontwerper. In het houtbewerkingsatelier Donche-Beuckerlaers, waar hij op 17-jarige leeftijd begon te werken, deed De Roover praktijkkennis op in meubel- en schrijnwerkerij. Er werd dan ook veelvuldig hout verwerkt in het interieur, gaande van de trap, over de ingemaakte kasten tot de bank van latwerk in de hal.

Eclectische woning

ADRES Mortselsesteenweg 15, 2100 Deurne
RONDLEIDING om 11, 12, 13, 15 en 17 uur. DUUR 15 minuten. Groepen van 7 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 28 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start. De eigenaar leidt je rond op de gelijkvloerse verdieping.
WEBSITE www.jandirx.be

Deze woning aan de Mortselsesteenweg behoorde tot de eerste bebouwing in deze straat en dateert uit het eerste kwart van de 20ste eeuw. Ze is opgetrokken in een reeks van vier woningen in gele baksteen, met decoraties in gekleurde en geglazuurde baksteen. Het is het enige pand dat nog over het originele schrijnwerk beschikt. De naastliggende poort, gedeeltelijk onder het buurpand, geeft toegang tot het achterliggende perceel.

De woning was opgetrokken voor een decorateur, wat de rijke decoratieve uitwerking van het interieur verklaart: de hal met marmerschildering, de deuren met gezandstraalde tekeningen in het glas, de moulures van het plafond en de Delftse tegeltjes; het zijn stuk voor stuk typische decoratieve elementen uit deze periode. Voor dit type van kleine burgerwoning zijn ze hier weliswaar zeer rijk aanwezig. Zo zijn bijvoorbeeld de bloemmotieven op de schouwmantel door de opdrachtgever met een kam en vingerafdrukken aangebracht. Het geeft een idee van de inspanningen die werden geleverd om deze woning te decoreren.

Infostand inventarisatie bouwkundig erfgoed Deurne

ADRES Lodewijk Van Montfortkerk, De Sevillastraat 89, 2100 Deurne
OPEN van 13 tot 18 uur
WEBSITE www.onroerenderfgoed.be

De herinventarisatie van het bouwkundig erfgoed in Deurne is volop aan de gang. Het project is een initiatief van het district Deurne en gebeurt in samenwerking met de stad Antwerpen en het agentschap Onroerend Erfgoed. Het project is gestart in maart 2017 en zal in april van volgend jaar helemaal afgewerkt zijn. Op dit moment zijn onderzoekers van het bureau GUMA volop op zoek naar informatie over 200 interessante woningen in Deurne. Hun teksten en foto's zullen stuk voor stuk gepubliceerd worden op de inventariswebsite van het agentschap Onroerend Erfgoed. Als je nu al benieuwd bent naar de panden die onderzocht worden, of als je meer informatie wilt over dit onderzoek, kun je terecht op de stand van het agentschap Onroerend Erfgoed in de Lodewijk van Montfortkerk.

Lodewijk Van Montfortkerk

40

ADRES De Sevillastraat 89, 2100 Deurne
OPEN KERK van 11 tot 18 uur
OPEN VOORBOUW van 13 tot 18 uur

De Heilige Lodewijk van Montfortkerk werd opgericht in het kader van het Domus Dei-programma van de katholieke kerk. Dat voorzag in de bouw van kerkgebouwen in nieuwe en groeiende naoorlogse wijken.

De grond waarop de kerk gebouwd werd, is aan de voorzijde nauwelijks tien meter breed. Erachter verbreedt het perceel naar 18 meter. In 1958 werd op het achterste gedeelte een voorlopige kerk gebouwd naar een ontwerp van Karel Angst. Doordat de kerk achteraan op het perceel werd ingeplant, ontstond aan de voorzijde — tussen de bestaande bebouwing — een binnenplaats. In de Knyffstraat zou later een definitieve kerk gebouwd worden, waarna dit gebouwtje tot parochiezaal zou worden omgevormd. Uiteindelijk vond het bisdom dat de kerk dienst kon blijven doen. De parochiezaal het Kriekenhof werd daarom in de Knyffstraat opgericht.

De kerk is een zaalkerk. De zijbeuken zijn immers zo smal dat ze nauwelijks voelbaar zijn. Aan weerszijden van de apsis* bevinden zich een bergruimte en de sacristie. De verlichting gebeurt via de hooggeplaatste ramen vanuit de zijbeuken. Er is ook zenitaal licht boven de apsis. Gezien het voorlopige karakter was het kerkgebouw erg bescheiden, met beperkte economische middelen ontworpen. De structuur werd daarom zeer licht gehouden en bestaat uit samengestelde houten liggers. Die is bovendien zichtbaar gelaten en is puur functioneel aangewend.

In 1965 werd aan de kerk een voorbouw toegevoegd naar een ontwerp van Lode Wouters, waardoor de kerk nu volledig is opgenomen in de lintbebouwing. Enkel het kruis, gevormd door een valse kroonlijst en een pijler, en de zichtbaar opgehangen klok verwijzen naar de achterliggende functie. De voorbouw gaf toegang tot de kerk en zou daarnaast de woning voor de kapelaan en een parochiezaal bevatten. De woning werd niet gerealiseerd en de parochiezaal werd na de voltooiing van het Kriekenhof omgevormd tot catecheselokaal. Vandaag wordt de voorbouw gebruikt door de Boeddhistische meditatiegroep Ehipassiko.

Burgemeester Jozef Nolfplein

MERKSEM

Burgemeester Jozef Nolfplein

In 1209 wordt Merksem voor het eerst vermeld in akten. De verbasterde schrijfwijze van 'Mercxhem aen de Dambrugge' wijst er echter op dat het gehucht ouder moet zijn. Vast staat dat dit gebied tot het midden van de achtste eeuw nog geregeld overstroomde door de Schelde en de Noordzee. Enkel de hoger gelegen gronden rondom de huidige Sint-Bartholomeuskerk konden worden bewoond. Waarschijnlijk vestigden zich hier in de zesde of zevende eeuw Frankische kolonisten, die het huidige Burgemeester Nolfplein als gemeenschappelijke graasweide gebruikten. Het feit dat hier aan het begin van de 13de eeuw een eerste kerk met kerkhof werd ingeplant, wijst erop dat de gronden op dat moment nog gemeenschapsbezit waren.

Aan het einde van de 15de eeuw werden in het gehucht 73 schoorstenen of woonhuizen geteld en moeten er een 400-tal inwoners geweest zijn. Een derde van deze schoorstenen behoorde toe aan zogenaamde hoven van plaisantie* — buitenhuizen van gegoede Antwerpenaren waren dat — die over het hele grondgebied verspreid lagen. De woningen en herbergen van winkeliers en ambachtslieden stonden rondom de Plaetse, de onmiddellijke omgeving van de Sint-Bartholomeuskerk. Een eeuw later was het inwonersaantal ongeveer verdubbeld, maar door de godsdiensttroebelen en het beleg van Antwerpen raakte Merksem zo goed als volledig vernield. De kerk brandde af en er bleven slechts elf huizen overeind. Het herstel zou zich maar langzaam voltrekken.

Tot in de 16de eeuw vormde Merksem samen met Schoten, Sint-Job-in-'t-Goor en Dambrugge een geheel dat toebehoorde aan het Land van Breda en bestuurd werd door de Markiezen van Bergen op Zoom. In 1561 werden Merksem en Dambrugge door de toenmalige markies te koop aangeboden op de Vrijdagse Markt in Antwerpen. Antoon Van Stralen, buitenburgemeester* van Antwerpen, kocht Merksem-Dambrugge en maakte er aldus een zelfstandige heerlijkheid* van. Het kreeg een eigen bestuur en dat vergaderde aanvankelijk in een herberg, afwisselend in Merksem en Dambrugge. In 1669 kocht men een stuk grond op het Catteveldeke, achter de Sint-Bartholomeuskerk, om een gemeentehuis op te richten dat tegelijkertijd dienst deed als school en gerechtsgebouw. De overgebleven gronden aan de Bredabaan en de huidige Borrewaterstraat werden verkocht aan verschillende eigenaars. Ook van het kerkhof werden in de loop der jaren stukken afgesplitst, verkocht en bebouwd.

In het midden van de 18de eeuw was de Bredabaan aan weerszijden bebouwd tussen de huidige Minister Delbekelaan en de Nieuwdreef.

Tijdens de volgende decennia werd dit gebied stilaan verder volgebouwd. Vanaf 1900 werd ook in de zijstraten bebouwing opgetrokken. Uiteindelijk werden zo goed als alle grote hoven verkaveld, zowel voor woningbouw als voor industriële vestigingen. Zo werden in 1874 de gronden van het Hof van Merxem door de Société Anonyme des Etablissements Industriels et Commerciaux de Merxem opgekocht. De vennootschap kreeg de toelating om twee nijverheidsdokken te graven en ze te verbinden met de Kempische Vaart. Dat was het begin van de industrialisering van de gemeente. In 1891 hadden zich in de omgeving van 'het dokske' al 16 bedrijven gevestigd.

Om het door de industrialisering toegenomen verkeer op te vangen, werd een bijkomende verbinding met Antwerpen gerealiseerd vanaf de Schijnpoort. Ook kwam er een viaduct over de Kempische Vaart, al bleek dat algauw te smal. Daarom werd in 1909 beslist om de oude Gasthuishoeve af te breken en zo de oprit van het viaduct te verbreden. Tegelijkertijd moest het Beukenhof plaats maken voor de Minister Delbeke- en de Frans de l'Arbrelaan, twee lanen tussen het viaduct en de Bredabaan. Om deze laatste te verbreden zouden de panden tussen de huidige Minister Delbekelaan en de Borrewaterstraat onteigend en afgebroken worden. Het oudste, organisch gegroeide gedeelte van de Bredabaan zou hierdoor verdwijnen. Door het uitbreken en de nasleep van de Eerste Wereldoorlog liepen de plannen echter vertraging op. Uiteindelijk werden de werken midden jaren dertig gerealiseerd.

Door de bevolkingstoename en de vele katholieke Antwerpenaren die niet op het zogenaamde geuzenkerkhof* van het Kiel begraven wilden worden, werd het kerkhof rond de Sint-Bartholomeuskerk algauw te klein. In 1886 werd daarom het kasteeltje achter de begraafplaats afgebroken en werd de grond bij het kerkhof gevoegd. Uiteindelijk zou de gemeente het park en de villa van de familie Joossens kopen om er in 1925 de nieuwe begraafplaats te openen. Het oude kerkhof werd later ontruimd. De laatste graven werden in 1936 verplaatst en rond de kerk werd het Burgemeester Jozef Nolfplein aangelegd. In de jaren zestig verrees hier het nieuwe gemeentehuis van Merksem.

Op het plein bevinden zich vandaag verscheidene relicten die nauw verbonden zijn met de geschiedenis van het district. Voorbeelden hiervan zijn de kaak (schandpaal) en de leeuw met het wapenschild, die afkomstig zijn van het voormalige gemeentehuis.

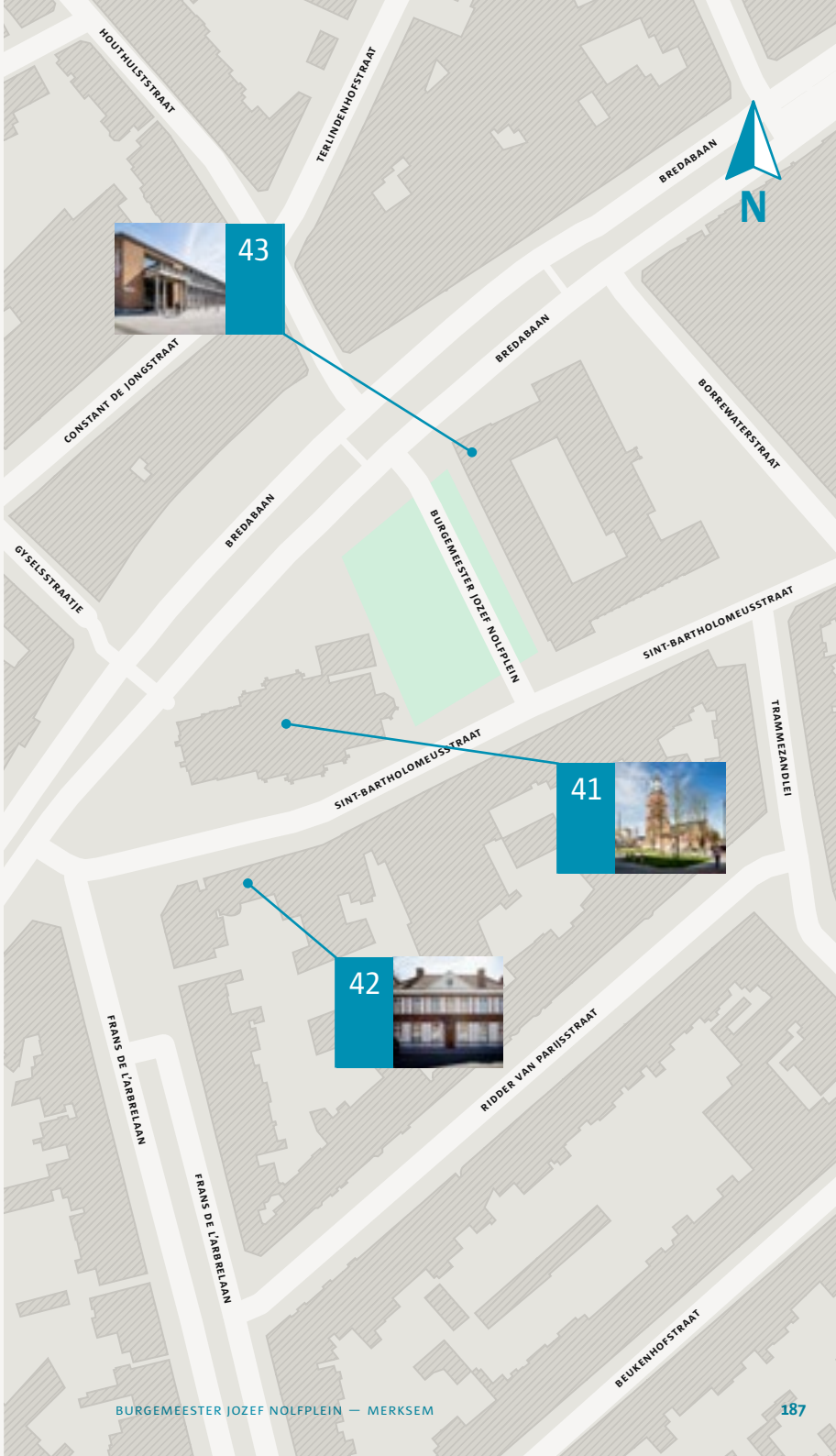

Op en rond het Burgemeester Jozef Nolfplein

WANDELING er starten doorlopend gegidste wandelingen van 10 tot 18 uur. Deze starten aan de kaak (schandpaal) op het plein voor de Sint-Bortholomeuskerk. Een gids van de Heemkundige Kring of een medewerker van de stedelijke dienst Monumentenzorg leidt je rond.

Het Burgemeester Jozef Nolfplein is, toeval of niet, doorheen de geschiedenis van Merksem steeds de plaats geweest van waaruit Merksem werd bestuurd. De gebouwen die er staan, worden tot de parels aan de kroon van Merksem gerekend.

Deze boeiende wandeling vertrekt aan de pastorie, die dateert van 1787, en gaandeweg wordt de geschiedenis van dit plein geschetst tegen de achtergrond van de geschiedenis van Merksem zelf. Het verhaal begint vanaf de 16de eeuw, want pas vanaf dan hebben we enige zekerheid over het uitzicht van deze plaats. De bezoeker krijgt een duidelijk antwoord op vragen zoals: Wie was burgemeester Nolf, de man die zijn naam aan het plein mocht geven? Wat was het Catteveldeke? Hoe lang staat de kerk hier? Wanneer en hoe kwam Merksem aan dit gemeente- en districtshuis? Hoe oud is de pastorie? Wat is de kaak en stond er altijd het beeld van Sint-Bartholomeus op?

Tentoonstelling MXPO 2017 uit het fotoalbum van Bomma Merxem

W

ADRES Hofke van Roosendael, Terlindenhofstraat 265, 2170 Merksem
OPEN 9 september van 11 tot 18 uur, 10 september van 13 tot 18 uur. Elke woensdagnamiddag in september en oktober van 14 tot 16.30 uur.
MEER INFO? Lia Somers, 03 644 37 99 of liasomers@yahoo.com
WEBSITE www.heemkring-merksem.be

Een fototentoonstelling die de mooiste foto's uit de rijke en omvangrijke collectie van de Koninklijke Kring voor Heemkunde Merksem vzw toont. In het museum treft de bezoeker zowel een prachtige portrettengalerij als zeer mooie tijdsbeelden en zichten uit een ver verleden van het mooie Merksem. Een groot aantal van de tentoongestelde foto's werd niet eerder vertoond en zal velen vervullen met een hartverwarmende nostalgie.

Sint-Bartholomeuskerk

ADRES Bredabaan 310, 2170 Merksem
OPEN van 14 tot 18 uur

De datum op het zegel van de parochie is 1217. Waarschijnlijk werd ze kort daarvoor afgescheiden van de Sint-Cordulaparochie van Schoten. De zelfstandige parochie kreeg een eigen kerk met doopvont, een eigen kerkhof en priester, canoniek recht én een eigen patroonheilige. De paus gaf Merksem in 1444 de toelating om de kerk de naam te geven van de plaatselijke patroonheilige Sint-Bartholomeus. Hij stond al op het zegel van 1217 vermeld als beschermheilige. Van de eerste kerk of kapel is voorts weinig gekend. De oudste afbeelding van de Sint-Bartholomeukerk is een bedevaartsvaantje* uit 1649, gegraveerd door Gaspar Bouttants.

In de loop der eeuwen werd de kerk meermaals verwoest en heropgebouwd. Dat gebeurde onder meer na het beleg van Antwerpen in 1585. Tussen 1617 en 1622 werd de kerk hersteld. De heroprichting van de toren op de 15de-eeuwse funderingen startte pas in 1649. Drie jaar later werd ook de klok teruggeplaatst. Maar in 1737 sloeg het noodlot toe toen de bliksem de torenspits trof. Die brandde volledig uit en ook de rest van de kerk raakte zwaar beschadigd. De toren werd weliswaar herbouwd met de typische vorm die wij vandaag nog kennen. De herstelling van de kerk zelf nam twee jaar in beslag en in 1767 werd ze ook

vergroot. Maar tijdens de Franse Revolutie werd opnieuw heel wat gestolen en verwoest — onder andere de klokken en het kruis.

Door een gigantische bevolkingstoename moest de kerk in 1833 vergroot worden. Er werden toen twee zijbeuken toegevoegd en in 1888 werden de bewoners van het vroegere Merksemse gedeelte van Dambrugge overgeheveld naar de parochie van Sint-Lambertus. Om de blijvende aangroei op te vangen werd in 1891 de Sint-Franciscusparochie gesticht. In 1923 volgde de parochie Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten, in 1938 Sint-Jozef en in 1963 Heilige Sacrament.

In 1938 werd de kerk naar een ontwerp van architect Jef Huygh opnieuw vergroot. Tijdens de Tweede Wereldoorlog raakte de kerk in 1944 wederom verwoest. Een V-bom sloeg in op de toren en vernielde ook het schip. Orgel en hoogzaal, preekstoel, biechtstoel, zijaltaren en gebeeldhouwde lambrisering — alles lag in puin. Enkel het hoogaltaar bleef betrekkelijk gaaf.

Het herstel duurde tot 1950. Vooral het beeldhouwwerk uit de 16de tot 19de eeuw stelde heel wat problemen. Door de meerdere bouwfasen en de veelvuldige wederopbouw zijn in de kerk verscheidene bouw- en kunststijlen terug te vinden, gaande van gotiek, barok, rococo* tot neogotiek, art nouveau en art deco. We vinden er werken van bekende kunstenaars: het hoofdaltaar uit 1645 is van Paschier, de zijaltaren zijn van W. Kerricx (1709–1710) en W. Pompe naar een ontwerp van E. Baets (1756), de eiken lambrisering uit 1650 is van J. Argent, de preekstoel uit 1725 en de communiebank uit 1734 zijn van Cornelius Struyff. Voorts zijn er werken van Albert Poels, Jan Huet en Jan Pieter van Bauerscheit de Jonge.

Pastorie Sint-Bartholomeus

42

ADRES Sint-Bartholomeusstraat 1a, 2170 Merksem
OPEN van 10 tot 18 uur

Hoewel de Sint-Bartholomeuskerk sinds begin 13de eeuw een pastoor had, was het wachten tot het einde van de 18de eeuw alvorens hij ook over een eigen woning kon beschikken. Tot dan trokken pastoors hun plan door hier en daar in te trekken, maar sinds de 16de eeuw werd er gespaard voor een eigen pastorie. Pastoor Backx was er in 1574 al in geslaagd het huis 'de Witten Engel' aan te kopen en in te richten, maar hij verkocht het pand opnieuw toen hij in 1581 uit Merksem vertrok.

In 1784 verkochten jonker Hendrik Jozef Geelhand, de laatste heer van Merksem, en zijn echtgenote Catharina Maria Peeters d'Aertselaer een stuk grond van 174 roeden aan pastoor Gaspar Barbiers. Met het gespaarde geld en een extra lening, die gedeeltelijk door het bisdom werd gefinancierd, werd in 1787 een pastorie gebouwd. Het was een dubbelhuis met een centrale gang met aan weerszijden kamers, waaronder een spreekkamer. De bakstenen gevel werd verlevendigd met details in hardsteen. In 1944 beschadigde een V-bom het gebouw zwaar. Gelukkig werd het vier jaar later hersteld door architect R. Van Hekken.

Districtshuis Merksem

ADRES Burgemeester Jozef Nolfplein 1, 2170 Merksem
OPEN van 10 tot 18 uur
RONDLEIDING om 10, 11, 12, 13, 14, 15 en 16 uur. DUUR 45 minuten. Groepen van 25 personen. Je kan je op Open Monumentendag inschrijven aan de balie van het districtshuis. Een gids van Expeditie De Stad leidt je rond.
MUZIEKCONCERT om 11, 14 en 16 uur. Klezmicnoiz brengt balkan Jazz vermengd met de beste Klezmer. Het is een unieke mix van joodse en Balkan klanken.
BUITEN klimmuur met begeleiding (kinderen)
WEBSITE www.ccmerksem.be

Hoewel Merksem in 1561 een zelfstandige heerlijkheid werd, heeft het geduurd tot 1701 vooraleer er een eigen dorpshuis kwam. Het bestuur vergaderde in een herberg, afwisselend in Merksem en Dambrugge. Het dorpshuis werd opgericht op het Catteveldeke achter de kerk en deed ook dienst als school en als 'dorpsgerechtshuis' — een soort vredegerecht. Wat van het aangekochte stuk grond aan de Bredabaan en de huidige Borrewaterstraat overbleef, werd verkocht aan meerdere eigenaars. Pas toen in 1768 ook de gevangenis er werd ondergebracht, trokken de schepenen opnieuw naar herbergen in de buurt.

Met de Franse Revolutie werden de heerlijkheden afgeschaft en vervangen door gemeenten met gekozen raadsleden en schepenen. Voortaan moesten die zich niet meer met rechtspraak of het notariaat bezighouden. Wel moesten zij vanaf dan huwelijken sluiten en de burgerlijke

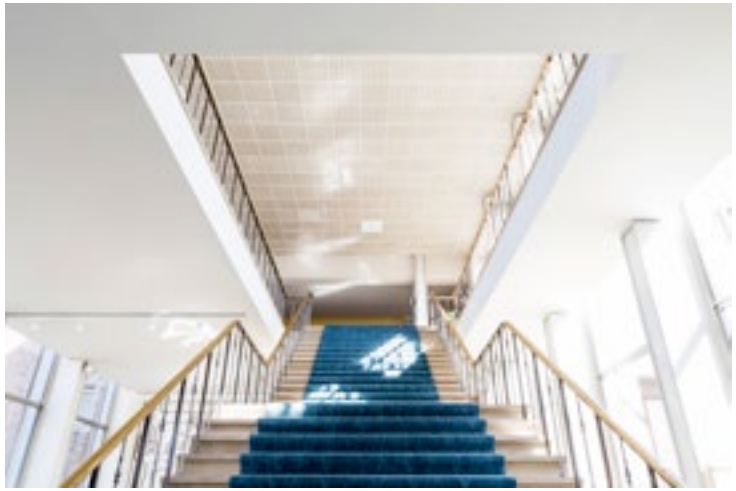

stand bijhouden. Het grote huis van notaris de Witte op de hoek van de Borrewaterstraat en de Bredabaan zou dienstdoen als tijdelijk gemeentehuis. Pas in 1891 kwam er een nieuw gemeentehuis op de hoek van de Bredabaan en de Nieuwdreef. Het ontwerp was van het architectenduo L. en H. Blomme. In 1944 brandde het gebouw echter volledig uit. Gelukkig kon men enkele brokstukken recupereren. Onder meer de heraldische leeuw met het wapenschild van Merksem, die aanvankelijk op de pui stond. Hij heeft nu een plaats gekregen voor het politiebureel aan de achterkant van het huidige districtshuis. Ook het grote Sint-Bartholomeusbeeld, dat in de voorgevel prijkte en nu naast de Sint-Bartholomeuskerk staat, en een gedenkplaat voor de Merksemse gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog werden gered. De gedenkplaat werd naar de begraafplaats aan de Van Heybeeckstraat overgebracht.

In 1951 werd een wedstrijd uitgeschreven voor het ontwerp van een nieuw gemeentehuis, die werd gewonnen door Victor Gorlé en J. Frissen. Het zou echter nog tien jaar duren voor de bouw van start ging. De werken duurden zeven jaar en werden afgerond in 1968. Het gebouw wist zich qua schaal en materiaalgebruik in te passen in de omgeving. Zijn monumentaliteit verkreeg het door een zuivere, strenge plancompositie en de strakke geleding in de gevel werd verlevendigd met in- en uitspringende gevelpartijen. De aankleding en inrichting van het interieur werd gerealiseerd door de Kortrijkse Kunstwerkstede De Coene naar het ontwerp van de Merksemse binnenhuisarchitect Jan Van Puyvelde. Het interieur kreeg een eigentijdse, functionele maar tegelijk representatieve vormgeving. Opmerkelijk zijn de wanden van gepolijst palissander- en teakhout, de bespanningen van perkament en de vloeren van Jura-natuursteen. De grote ruimtes werden van meet af aan verlicht door in de draagconstructies ingebouwde verlichtingsstroken. Het resultaat is een harmonisch samenhangend geheel met nog steeds een moderne en plechtstatige uitstraling.

Groen lint

HOBOKEN

Groen lint

De publieke ruimte van Hoboken gaat terug op een aantal historische domeinen. Tot het midden van de 19de eeuw had de gemeente een landelijk karakter met polders, bosgronden en heide. Er waren een drietal woonkernen: een in het centrum rond de parochiekerk en dorpsplaats, een aan de Kille in de polder en een op de heide rond de windmolen. De Kapelstraat vormde de verbinding tussen de Kille en de hoger gelegen gronden rond de kerk en de Dorpsplaats.

Voorts lagen er verspreid in het landschap hoeves en lusthoven; buitenverblijven van gegoede stedelingen waren dat. De mode om een buitengoed te bezitten was overgewaaid uit Italië. Aanvankelijk waren het vrij bescheiden domeinen — boerderijen waar de hoeveactiviteit doorslaggevend bleef. Vanaf de 17de eeuw werden er grotere gebouwen bijgebouwd en een deel van de landbouwgronden werd omgevormd tot park en siertuin. Het werden hoven van plaisantie*, louter voor het vermaak van de heer. Omstreeks 1550 waren er al een elftal buitenverblijven. Op het einde van de 18de eeuw waren het er 25.

Midden 19de eeuw onderging de landbouwgemeente Hoboken een gedaanteverandering. De fortengordel van de Brialmontomwalling werd aangelegd. Voor de bouw van Fort 8 werd 39 hectare van het grondgebied opgeslokt en het schootsveld* rond het fort, zo'n 585 meter, moest vrijgehouden worden. Bestaande bebouwing mocht blijven en mits toelating mocht men ook houten constructies oprichten. De domeinen Sorghvliedt en Schoonselhof vielen binnen de krijgsdienstbaarheid. De domeinen werden niet onteigend maar verloren wel veel grond aan de aanleg van het fort én de Krijgsbaan. In 1873 vestigde Cockerill Yards zich op een terrein van zes hectare aan de Schelde. In 1885 volgde de Société Anonyme pour le Paignage de Laines en in 1887 het derde grote bedrijf, namelijk NV Metallurgie. Ze vestigden zich naast elkaar. In 1930 telde Hoboken 416 bedrijven. De drie bovengenoemde ondernemingen bleven goed voor meer dan de helft van de arbeidsplaatsen.

Deze industrialisering ging gepaard met een bevolkingsexplosie. Een na een werden de buitenplaatsen verkaveld om woongelegenheid te scheppen voor de werknemers in de industrie en om tegemoet te komen aan de woningnood in de Antwerpse agglomeratie. Rond 1900 waren zo goed als alle lusthoven verdwenen. Broydenborgh, Sorghvliedt, Meerlenhof en Schoonselhof werden door de gemeente aangekocht en kregen een publieke functie.

De aankoop door de gemeente van verschillende groendomeinen op haar grondgebied heeft ervoor gezorgd dat de publieke open ruimte als een lint door de gemeente loopt. De Kioskplaats, zo genoemd naar de kiosk afkomstig van de Wereldtentoonstelling van 1895 die hier tot 1951 stond, was ooit een levendig dorpsplein. Na de sloop van het eclectisch gemeentehuis in 1984 werd het plein heraangelegd en omgevormd tot een verkeersplein met een afgescheiden voetgangerszone. De aansluitende Lelieplaats is nu een parking en geen plein. Het naburige Broydenborgpark wordt als doorgangsgebied gebruikt en heeft weinig relatie met de Lelieplaats en het aangrenzende Sorghvliedtpark. Vanuit dit laatste komt men bij Fort 8.

Het masterplan dat voor Hoboken werd opgemaakt, wil de centrumstedelijkheid verbeteren. De stedelijke open ruimten spelen daarin een grote rol. Een eerste doel van het plan is de Kioskplaats-Lelieplaats haar verblijfskarakter terug te geven. Daarnaast wil men het Broydenborgpark als groene link tussen het centrum en Fort 8 optimaliseren. Door de versterking van het lint worden de groene plekken in het centrum beter toegankelijk, en dat zonder de eigenheid van de parken zelf aan te tasten. Op cruciale plaatsen worden ook nieuwe doorsteken of toegangen gemaakt om de toegankelijkheid en zichtbaarheid van de parken te verbeteren. Open Monumentendag neemt je mee langs dit lint.

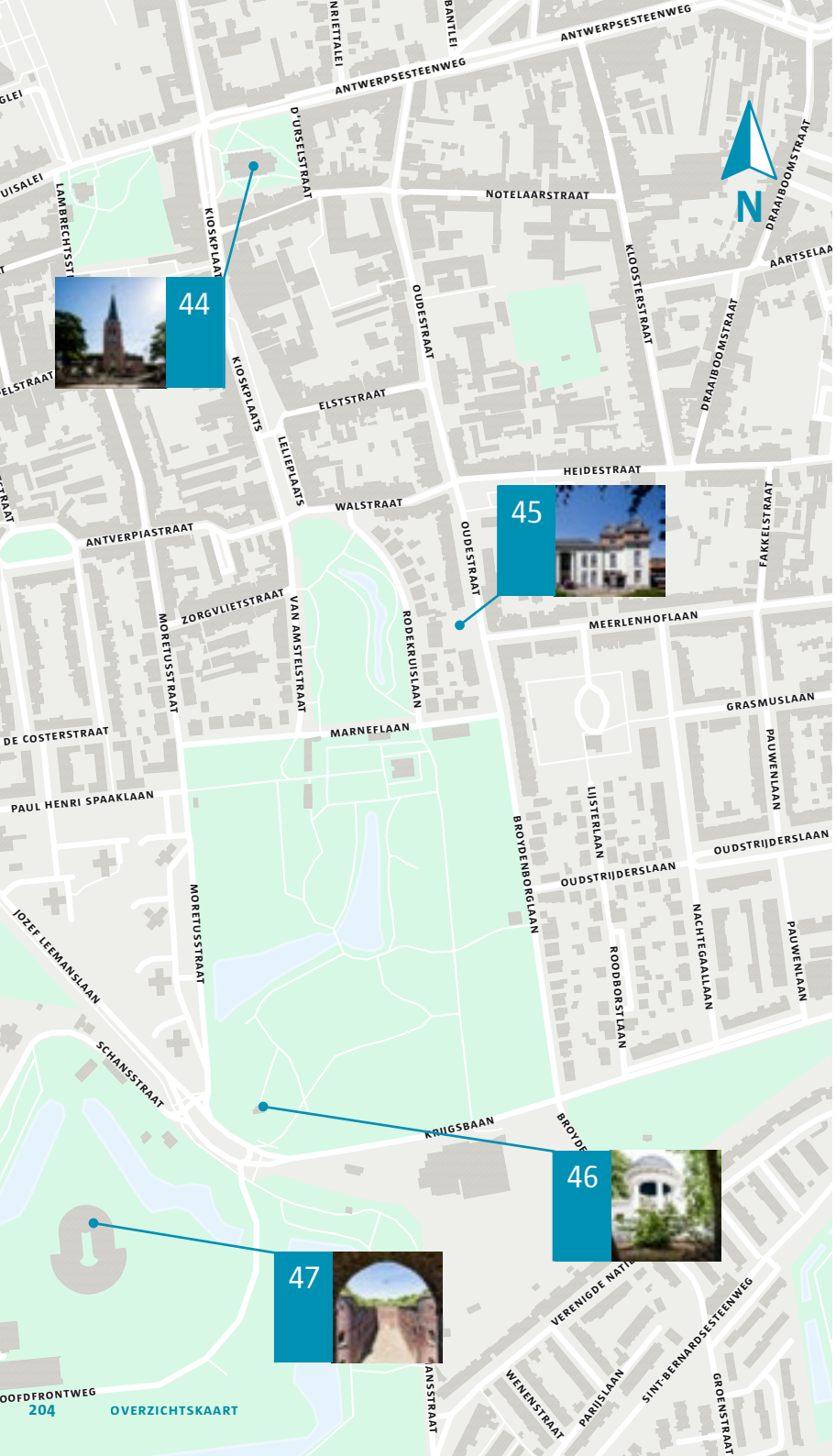

Wandeling van Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk tot Fort 8

W

WANDELING om 11 en 14 uur. DUUR 60 minuten. Groepen van 25 personen. Enkel na inschrijving via de balie van het Gravenhof. Dit kan van dinsdag tot vrijdag van 13 tot 17 uur, via 03 292 65 30 of gravenhof@stad.antwerpen.be. De wandeling start aan de inkom van de Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk op de Kioskplaats.
WEBSITE www.gravenhof.be en www.hoboken.be

Ontdek de geschiedenis van Hoboken met het nieuwe masterplan voor het centrum van Hoboken als rode draad. Op Open Monumentendag wordt de link gemaakt tussen het dorpscentrum, de groene zones die overblijven van de hoven van plaisantie* en het militair erfgoed. Vier locaties krijgen vandaag onze aandacht: de Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk aan de Kioskplaats, het kasteel Broydenborgh, het paviljoen belvedère in het Sorghvliedtpark en Fort 8.

Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk

44

ADRES Kioskplaats 80, 2660 Hoboken
OPEN van 11.15 tot 18 uur

Hoboken telt vier rooms-katholieke parochies. Onze-Lieve-Vrouw Geboorte is de oudste. Ze werd voor het eerst vermeld in 1135 als ‘capella’ onder het patronaat van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel van Antwerpen. Van het oorspronkelijke gebouw is niets bewaard. Het oudste stuk van de kerk is een gedeelte van het priesterkoor dat uit het begin van de 15de eeuw dateert en gotisch van stijl is.

Op het einde van de 16de eeuw werd de kerk grotendeels verwoest. Ze werd heropgebouwd en in 1612 opnieuw ingewijd. Haar huidige uitzicht kreeg de kerk in de 19de eeuw. Ook de pastorie werd toen opgericht. In 1830 werden de uiterste zijbeuken en de sacristie aan de kerk toegevoegd. Omstreeks 1867 werd de westzijde met drie traveeën* verlengd en kreeg de toren zijn huidige vorm. De plannen waren getekend door Eugeen Gife. In 1888 werd gestart met de gedeeltelijke reconstructie en herstelling van de kerk naar een ontwerp van Louis Gife, Eugeens zoon. Tegelijk werden de muuropeningen van het oude en het nieuwe gedeelte op elkaar afgestemd naar plannen die Eugeen Gife in 1873 had gemaakt.

Het meubilair in de kerk is deels afkomstig van het in 1784 afgeschafte klooster van de paters Brigitijnen, onder andere het 18de-eeuws koorgestoelte en de preekstoel uitgevoerd door Gaspar Moons. Ook het beeld van de Zwarte God, een legendarisch romaans kruisbeeld, werd van de kloosterkerk naar de parochiekerk overgebracht. In en tegen de kerk vindt men heel wat graven van kasteelheren en notabelen. In 2017 werden bij het opkuisen van het kolenkot wandtekeningen ontdekt. Het onderzoek naar de oorsprong loopt volop.

Kasteel Broydenborgh

45

ADRES Broydenborglaan 2, 2660 Hoboken
OPEN van 10 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? De ruimtes van Heemkundige Kring Hobuechen 1135 vzw.
WEBSITE www.hobuechen.be

In 1540 werd hier een speelhof gebouwd in opdracht van Balthasar van Wissenborch. Net als het Meerlenhof was het gelegen op de 'Balheyde'. Het pand wisselde geregeld van eigenaar. In een verkoopakte van 1574 werd het omschreven als 'een schoon stenen huys van plaisantie met eenen hoogen toren'. In 1689 werd het eigendom van Maria Tholincx, weduwe van Gilles du Bois, die ook eigenares was van Sorghvliedt. Zij legde tegenover het kasteel een brede laan met eiken aan. Het gemeentebestuur eiste wel dat zij daarvoor een jaarlijkse cijns van 6 florijnen zou betalen. Een deel van de naamgeving van deze laan verwijst nog naar deze eiken: Eikenlei. Het andere deel is nu de Meerlenhoflaan.

Het huidige uitzicht van het pand dateert van omstreeks 1830. Het kasteel was toen in het bezit van Jozef Verbist, een bankier. Hij liet een aantal oudere bijgebouwen slopen en een nieuw classicistisch kasteel oprichten, de huidige zuidvleugel. Tussen 1871 en 1929 breidde Adrien-Eugène van der Beken-Pasteel, provinciegriffier in Antwerpen, het gebouw uit met een nieuwe noordelijke vleugel in baksteen.

In 1929 kocht de gemeente Hoboken Broydenborgh aan. Een deel van de gronden werd verkaveld om de aankoopprijs te betalen. De rest van het domein werd omgevormd tot gemeentelijk park. Het bouwvallige oudere kasteel werd gesloopt. De 19de-eeuwse constructies werden omgevormd tot nijverheidsschool. Na de Tweede Wereldoorlog werd hier het stempellokaal ondergebracht en later volgde nog een gezondheidscentrum. In de jaren 1990 werd het gerestaureerd en het biedt nu onderdak aan verschillende verenigingen.

Paviljoen belvedère

46

ADRES Park Sorghvliedt, INGANG Marneflaan, 2660 Hoboken
OPEN van 10 tot 18 uur
RONDLEIDING om 10, 11, 12, 13, 14, 15 en 16 uur. DUUR 60 minuten. Inschrijven is niet nodig. Start aan de voet van de heuvel.
KLASSIEKE MUZIEK Het park Sorghvliedt was de speelhof van de rijke burgerij. Midden in het park werd een heuvel aangelegd met het paviljoen Belvedère. In dit gerestaureerde paviljoen brengen we verfijnde cultuur met klassieke muziek en high tea: thee, koffie, gebak en versnaperingen. Kamermuziek voor Louis XVI-harp en blokfluit door Wim Brabants (8-klep-penfluit) en Aurélie Vegas (enkelvoudige pedaalharp).

Wanneer de Antwerpse koopman Jean Kramp en zijn echtgenote in 1815 het domein Sorghvliedt kopen vermeldt de akte de verschillende onderdelen van het domein: het huis (kasteel) met tuinen, de pachthoeve, verschillende dreven en zelfs het bos met ijskelder tegen de Broydenborglaan. Van de belvedère was nog geen sprake.

Het koppel legt de tuin die bij aankoop in geometrische Franse stijl was uitgewerkt opnieuw aan als Engelse landschapstuin. De oude vijvers werden aangepast tot de huidige veel grotere waterpartijen en met de uitgegraven aarde werd tussen 1815 en 1830 een heuvel aangelegd waarop een soort tempeltje werd gebouwd als uitkijkpunt: het belvedère. De exacte bouwdatum noch de architect zijn gekend.

Het theepaviljoentje met classicistische stijlkenmerken is uniek in zijn soort. De combinatie van een monopteros* met een rechthoekig paviljoen is uniek in ons land. Het bouwwerkje past volledig in de traditie van het oprichten van follietjes, vaak nutteloze, bizarre bouwwerkjes die als decoratief element in de Engelse landschapstuin werden verwerkt.

Door jarenlange leegstand was het gebouw ernstig aangetast en de heuvel was sterk verweerd en afgekalfd. De belvedère is recent gerestaureerd. De originele elementen zijn zo veel mogelijk behouden of gereconstrueerd. De heuvel is hersteld en voorzien van bodembedekkers om de erosie tegen te gaan. Er is nu een platform rond de belvedère zodat de buitenruimte rond het paviljoen bruikbaar wordt.

Fort 8

47

ADRES Hoofdfrontweg, 2660 Hoboken
OPEN van 10 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? Het binnenfort, reduit, de gelijkvloerse en eerste verdieping.
RONDLEIDING om 10.30, 11.30, 12.30, 13.30, 14.30, 15.30 en 16.30 uur.
DUUR 150 minuten. Reserveren is niet nodig. De rondleiding start aan het witte houten huis in de Schansstraat 7.
DANSEN op het ritme van het orgel 'De Heen & Weer' De soldaten van Fort 8 zochten vermaak in de cafés van Hoboken. Tijdens de kermissen werd gedanst in de spiegeltenten op muziek van dansorgels. Deze sfeer komt terug tot leven met het oudste orgel uit het Hobokense orgelatelier Bursens 'De Heen en Weer'. Geen spiegeltent, wel een dansvloer in de droge gracht van het fort.

Omdat een integrale verdediging van België bij een aanval niet haalbaar was, werd een nieuw defensieconcept bedacht. Hierbij zou Antwerpen fungeren als nationaal reduit*. Het zou de laatste verschansing zijn waar het leger en de regering zich bij een aanval konden terugtrekken in afwachting van hulp uit het buitenland. Om dit te realiseren werd in 1858 beslist om de Spaanse vesten af te breken en een nieuwe verdedigingsgordel bestaande uit een omwalling, een vooruitgeschoven fortengordel en een overstromingsgebied in het noorden te voorzien: de Grote of Brialmontomwalling.

De bouw van de vesting was een kolossale onderneming die in totaal 40 miljoen frank kostte. De aannemer ging eraan failliet. Om de massale hoeveelheid baksteen voor de wallen en de forten te produceren werden steenbakkerijen opgericht of aangekocht. Kanalen werden gemoderniseerd en (spoor)wegen werden aangelegd om materiaal te kunnen vervoeren. Er werkten 13.000 arbeiders onafgebroken aan deze verdedigingsgordel, zowel burgers als soldaten. De werken werden in een recordtempo uitgevoerd en in 1864 was de vesting zo goed als voltooid. Op dat moment was de verdedigingsgordel door het toegenomen bereik van het artillerievuur militair gezien verouderd.

In 1906 werd beslist om een nieuwe, grote kringvesting te bouwen van noord naar zuid: Stabroek, Ertbrand, Brasschaat, Kapellen, Merksem, Schoten, 's-Gravenwezel, Oelegem, Broechem, Kessel, Lier, Koningshooikt, Duffel, Sint-Katelijne-Waver, Walem, Breendonk, Liezele, Bornem.

Linkeroever werd versterkt door forten Ruppelmonde, Haasdonk, Kruibeke en Zwijndrecht.

De Brialmontforten zouden de veiligheidsomwalling van de nieuwe vesting worden en werden in functie daarvan gemoderniseerd. De daken van de caponnières* en het hoofdgebouw werden met beton versterkt en tussen de forten werden 18 kleine betonnen schansen gebouwd. Fort 8 werd niet in deze nieuwe veiligheidsomwalling opgenomen en dus ook niet gemoderniseerd. Daardoor is dit het meest oorspronkelijk bewaarde fort van de linie. Het zou voortaan dienst doen als kazerne en opslagplaats.

De forten zijn zo goed als identiek en hebben een polygonale vorm. Aan de buitenzijde werden ze beschermd door een brede gracht, die een directe bestorming onmogelijk moest maken. Vanaf het glacis* kon men een dichtbij gekomen vijand makkelijk beschieten. Aan de binnenzijde van de gracht waren tien meter hoge wallen met caponnières opgeworpen om het fort te beschermen tegen direct vuur. Het hoofdgebouw was het bakstenen reduit met de verblijven voor de soldaten. Het moest ook fungeren als laatste verdediging wanneer de vijand al tot het terrein van het fort was doorgedrongen. Langs de achterzijde kon het bevoorraad worden via een brug over de gracht. Deze werd beschermd door twee lage batterijen.

Op 12 juli 1924 werd een deel van de fortengordel, waaronder Fort 8, door het Ministerie van Landsverdediging gedeclasseerd en de erfdienstbaarheden werden opgeheven. Het was nog wachten tot 1975 vooraleer het leger zich uit alle forten — op Fort 4 na — zou terugtrekken. In 1977 kocht de gemeente Hoboken Fort 8.

Momenteel wordt een deel van het fort gebruikt door Outfort CVBA als feest- en seminariezaal. In het reduit heeft de erfgoedvereniging Het Genootschap — Hoboken Explorers een bezoekerscentrum met een gidsenwerking. Die organiseert socioculturele evenementen, tentoonstellingen en optredens. Op de hoofdfrontweg is een oude legerloods omgevormd tot een sportschuur en hebben verschillende verenigingen hun clublokaal.

INTERVIEW

Den Brandt: misschien wel het mooiste park van het land

Patrick Dictus en **Frie Wils** verloren hun hart aan de Antwerpse parken. Hij is landschapsarchitect, zij werkleider bij de groendienst. Elke plek heeft volgens hen een eigen dynamiek, historische natuur en een eigen identiteit. Daar dragen ze samen met hun collega's meer dan gepassioneerd zorg voor. "We creëren en behouden schoonheid. Een heerlijke job!"

Overal werk, altijd vakantie

"Het Nachtegalenpark is geweldig," zegt Frie Wils. "Als ik hier ben, overvalt me vaak een vakantiegevoel. Let wel, ik blijf altijd werk zien. Dingen die beter kunnen, dingen die nog aangepakt moeten worden. Maar ik geniet ook ten volle van de vele verwezenlijkingen. Vanuit een sterke, gedragen visie hebben we samen met het team een werkbaar, haalbaar en duurzaam beheerplan ontwikkeld. Ik zie en ervaar de resultaten en ik weet ook dat het park nog beter zal worden in de toekomst. Het plan is doordacht, maar het biedt gelukkig ook ruimte om te anticiperen op de realiteit. De weersomstandigheden, bijvoorbeeld. *(lacht)* Droogte, vorst en regenperiodes vragen om een specifieke aanpak. Taken verschuiven, simpelweg omdat de natuur reageert op het klimaat."

Langetermijnvisie is noodzakelijk

"Een historisch park heeft een langetermijnvisie nodig," weet Patrick Dictus. "Het erfgoed dient afgestemd te zijn op de huidige functies. Er is immers veel veranderd tussen de 19de eeuw en nu. Erfgoed en recreatie verzoenen is niet altijd eenvoudig. Maar het installeren van een skatepark zorgt bijvoorbeeld wel voor intergenerationaliteit in parken. Zo zie je dat mensen samenbrengen ook deel uitmaakt van onze taak. We stellen het beheerplan op samen met een studiebureau, de betrokken diensten van de stad, het agentschap Onroerend Erfgoed, het Agentschap voor Natuur en Bos, de eigen monumentenzorg en vertegenwoordigers van het district. Het is een straffe stuurgroep van betrokkenen, allemaal gepassioneerd door hun vak. Het opmaken van

zo'n plan is een heel proces. Omwille van de administratieve molen zit er een groot tijdsverloop op. Maar die weg is nodig om de noodzakelijke middelen te vergaren bij de verschillende spelers. Als we geld vragen aan de overheid, dan kunnen we dat motiveren. We weten heel goed waarvoor we het nodig hebben. Dat neemt niet weg dat die budgetten goedgekeurd moeten worden. Als alles goed gaat, krijgen we de gevraagde centen en dan kan Frie samen met haar teams aan de slag."

Participatie van het publiek

"Continuïteit is belangrijk in het beheerplan," zegt Frie. "Het loopt dan ook tot het jaar 2035. De toekomst van de parken is op deze manier verzekerd. Ook al zijn wij tweeën tegen die tijd professioneel niet meer aan de slag, we weten dan dat we op onze beide oren kunnen slapen. We hebben immers de zekerheid dat de doordachte visie achter het huidige plan uitgedragen wordt."

"Tijdens participatieavonden wordt ook het publiek betrokken," zegt Patrick. "Een sterke, gedragen visie is nodig." Frie vult aan: "Een moeilijke ingreep zoals het verjongen van een dreef bijvoorbeeld, lukt op die manier." Patrick merkt op dat de parkbezoekers opgetogen zijn over de manier waarop over aanpassingen wordt gecommuniceerd. "Ook communicatieborden zijn een simpel maar sterk middel. De wijze van communiceren is belangrijk en daarom doen we dat geregeld ook rechtstreeks, bijvoorbeeld tijdens geleide wandelingen in het weekend."

"Stenen erfgoed is stabiel", gaat hij verder. "Groen erfgoed evolueert. Bomen worden ziek, oud en verdwijnen. Als een boom op een andere manier gesnoeid of niet gesnoeid wordt, merkt ook het publiek dat op. En vaak komt dan de vraag: 'Waarom moeten die oude bomen in godsnaam weg?' Dat is een terechte verzuchting." Frie: "Het is steeds een emotioneel verhaal wanneer bomen gekapt worden. Mensen zijn er soms erg aan gehecht. Het gebeurt dat een boom wordt geplant voor een verloren kindje. Soms zijn het ook ontmoetingsplekken. We trachten daar in de mate van het mogelijke rekening mee te houden. Elke boom die we kappen, wordt bovendien vervangen. Maar niet altijd op dezelfde plek." Patrick knikt. "En het zal sowieso een jongere boom zijn. Die is niet meteen 100 jaar oud natuurlijk. Maar reken maar dat we dit alles met zorg en het respect beheren."

Arbeidsintensief

"In een kasteelpark hoort een stuk 'formele tuin', een rozentuin bijvoorbeeld. Die kan je moeilijk wegdenken," zegt Patrick Dictus. "Het onderhoud is arbeidsintensief, maar het moet gebeuren. is nog zo'n plek die heel wat zorg vraagtNet doordat deze tuinen zo'n sterke uitstraling hebben, weet het publiek ze erg te waarderen."

"Een formele tuin duiden wij aan als 'een A-plek'. We werken met veel zorg aan de beeldkwaliteit van deze historische delen." Frie Wils: "Niet dat er in andere zones van het park minder hard wordt gewerkt. Bosgebied, dreven en stukjes natuur in het park vragen stuk voor stuk specifieke zorgen. We leiden onze mensen op tot specialisten."

Uitdagingen en creatieve oplossingen

"Een kasteel wordt beschermd als monument en krijgt doorgaans een specifieke functie toegewezen," zegt Frie. "Er wordt bijvoorbeeld een horecazaak in ondergebracht. Anders gaat het met de tempeltjes en de schuilhuisjes uit de 18de en 19de eeuw, evenals met de monumentale bruggen. Dat erfgoed is minder rendabel voor de stad. Het vraagt investeringen, maar je kan het geen lucratieve functie geven. Daardoor werden ze in het verleden ietwat stiefmoederlijk behandeld." Patrick verklaart: "Het budget is niet onbeperkt. Zo'n monumentale brug grondig renoveren kost handenvol geld. Dat is een grote hap uit het budget. Vroeger probeerden we dit zoveel mogelijk voor ons uit te schuiven, maar dat was niet de beste aanpak. Nu parkeren we budget in de meerjarenplanning voor zulke ingrepen." "Intussen tikt de klok", zegt Frie. "De natuur is ongenadig. Als je een gebouw niet gebruikt en het bijgevolg niet onderhoudt, vergaat het. Het agentschap Onroerend Erfgoed legt de stad trouwens op om hier zorg voor te dragen."

Het maakt dat de teams niet zelden creatief tewerk moeten gaan, volgens Patrick. "We recupereren bijvoorbeeld materiaal van andere schuilhuisjes om er eentje in de originele staat te herstellen. De 'getuigenwaarde' van die huisjes is groot. Maar ze allemaal herstellen, lukt ons simpelweg niet. We maken dus keuzes als goede huisvaders met een klein budget en véél goesting. Minder is dan misschien niet 'meer', maar we gaan nooit voor nep."

Het park is er voor iedereen

"De wereld komt samen in een park," zegt Frie. "We zien heel goed wat het doet bij de mensen. Er is zoveel behoefte aan grote, open ruimte en groen. Mensen leven te veel opeengepakt. Het groen is nodig om rust te bieden. Daar trachten we mee voor te zorgen. Maar een park is ook de perfecte locatie voor evenementen. Je moet er doorgaans geen straten voor afsluiten en lawaai zorgt minder voor overlast bij de buren. Maar parken mogen niet het slachtoffer worden van hun eigen succes. Er zijn evenementen in parken die de druk verhogen op erfgoed

en natuur. Daarom leggen we zones vast waar ze kunnen plaatsvinden. Zoals Jazz Middelheim, bijvoorbeeld." Patrick knipoogt. "We waken erover dat er zo weinig mogelijk schade wordt aangericht. Zorg dragen betekent af en toe ook streng zijn. Voor het algemeen belang."

"Natuurlijk zijn planten ook erfgoed, de oude bomen in het bijzonder", zegt Frie. "We proberen de originele soorten te behouden. Een beukendreef vervang je niet zomaar door lindebomen, maar weet dat we durven ingrijpen indien nodig. In het midden van de 19de eeuw was de Amerikaanse eik een ware hit. We hebben er intussen wel wat problemen mee. Die boomsoort is invasief en verspreidt zich te snel. Sommige Amerikaanse eiken vervangen we. Maar om het evenwicht te bewaren, geven we af en toe de voorkeur aan andere soorten." Patrick vult aan: "Zogenaamde 'agressieve invasieven' vormen in sommige gevallen een ware ecologische bedreiging. Die mijden we dus. Tegelijk trachten we het oorspronkelijke beeld te behouden. In de niet-historische parken hebben we veel meer speelruimte en gaan we voor een combinatie van inheemse en uitheemse boomsoorten. Natuurlijk zijn er nog andere parameters. Zo geven we de voorkeur aan bomen die bestand zijn tegen aantasting en ziektes. En we houden ook rekening met het veranderende klimaat. Sommige insecten en planten gedijen na verloop van tijd beter in noordelijkere contreien, daar zijn we ons van bewust. De aanplantingen gebeuren dan ook nooit ondoordacht."

Droomjob?

"Waarom doen wij zo graag wat we doen? Die vraag krijgen we wel beantwoord. Wij, en onze medewerkers, zijn gepassioneerd door het groen. We doen onze job dan ook heel graag. Er wordt veel gelachen en weinig geklaagd, de sfeer zit meer dan goed," zegt Patrick Dictus. "Dat is niet verwonderlijk, want je ziet het resultaat van wat je doet. Zo zie je het bos in het Muisbroek letterlijk groeien. Alles wordt beter en interessanter. Je krijgt als medewerker aan dit project 'instant satisfaction'. Samen creëren en behouden we schoonheid. En dat gevoel is wezenlijk voor de job: het doet ertoe." Frie Wils vermeldt ook de kans op eigenaarschap van het project bij de collega's. "Medewerkers gaan met tablets het terrein op. Ze bepalen hun eigen prioriteiten en kunnen zelfstandig aan de slag. Afhankelijk van het weer werken ze hun taken af. Dat maakt dat ze heel organisch te werk kunnen gaan en eigenaarschap creëren van wat ze dagelijks doen."

De ultieme parktip

Antwerpen telt heel wat parken, maar welke groene long heeft werkelijk het hart gestolen van dit duo? "Ik hou van Park Den Brandt, het is veel meer dan een jogzone," weet Frie. "Het park is harmonisch opgebouwd, met fijne hoogteverschillen en een mix van historische en oude bomen. Bovendien vloeit de open ruimte er over in de bosranden. Dat geeft je het gevoel je in een groter park te bevinden dan het in werkelijkheid is. Een extra leukigheid: Je hoort er weleens een bosuil." Frie vertoeft graag in de fruittuin, waar je ook vruchten en kruiden mag plukken. Je vindt haar daar om te lunchen. "De fruittuin is een feelgoodplek. Wie verder kijkt dan zijn neus lang is, ontdekt er ook een Boeddhabeeld. Dat is geen historisch erfgoed, nee," lacht ze. "Maar wie weet wordt het dat ooit nog."

Patrick: "Ik kom heel graag op het domein Muisbroek vlak bij Ekeren. Dat vormt, samen met het aangrenzende natuurreservaat Bospolder en het Ekers moeras, 170 hectare natuurgebied! Het opmerkelijke aan dit domein is dat het ligt tussen de autosnelweg, een woonzone en industrie, én dat het ondanks die ligging toch een volwaardig natuurgebied is. Ik kom er met mijn voeten op de grond. Het bos is overweldigend en groeit steeds verder aan. Dichter bij de stad, in het Nachtegalenpark, vind ik die rust ook. Daar is eveneens nog veel open ruimte en dat is voor mij perfect om tot reflectie te komen."

HET SCHOONSTE GEBOUW

monumentenprijs
stad antwerpen 2017

Heel Antwerpen kiest Het Schoonste Gebouw
De stad Antwerpen wil haar onroerend erfgoed de plaats geven die het verdient: in de schijnwerpers! Alle Antwerpse gebouwen met erfgoedwaarde die in de afgelopen vijf jaar zijn gerestaureerd, gerenoveerd of een nieuwe bestemming kregen, maken in 2017 kans op de titel van 'Het Schoonste Gebouw'.

De stad Antwerpen organiseert een wedstrijd waarbij iedereen kan stemmen op zijn favoriete gebouw. Bewonder de vijf kandidaten tijdens Open Monumentendag en stem jouw favoriet naar de overwinning via **www.hetschoonstegebouw.be** of vul het wedstrijdformulier in op de stand van Het Schoonste Gebouw op de Wapper of bij een van de vijf kandidaten. Stemmen kan nog tot 12 september. Door te stemmen maak je zelf kans op een overnachting voor twee in een charmante Bed & Breakfast in een erfgoedpareltje in neomoorse stijl.

Architectenwoning Walter Van den Broeck

48

ADRES Thaliastraat 37, 2600 Berchem
OPEN van 13 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? De gelijkvloerse en eerste verdieping. De bewoner en architect leiden je vandaag rond.
AANDACHT Er wordt telkens een groep van 10 personen binnengelaten. Wanneer deze buiten is, kan de volgende groep naar binnen gaan. Mogelijk moet je even wachten. Gelieve hiervoor respect te hebben.
WEBSITE www.rooilijn.be

Restauratie en verbouwing van een privéwoning

In 1927 ontwerpt Walter Van den Broeck voor zijn ouders deze modernistische woning. Voor zichzelf voorziet hij een appartement en werkruimte. Het is één van de eerste realisaties van de architect. De indeling is vrij traditioneel. De meest opmerkelijke ruimte is de werkstudio van Walter Van den Broeck, met het grote, zuidgerichte rasterraam de hoogste en lichtste ruimte van de woning.

Doorheen de jaren onderging het huis een groot aantal wijzigingen en het raakt steeds meer in verval door slecht onderhoud. In 2016 starten de nieuwe eigenaars-architecten met de renovatie. Daaraan gingen een interieuronderzoek en een vergelijkende studie naar het werk van de architect vooraf. De opdrachtgevers kozen voor het behoud van de nog aanwezige erfgoedelementen en voor nieuwe toevoegingen in lijn met het latere werk van Walter Van den Broeck. De verbouwing toont aan dat een interbellumwoning perfect kan voldoen aan de huidige normen op vlak van isolatie en energiezuinigheid. Het project verzoent tevens erfgoedwaarde met hedendaags wooncomfort.

De voorgevel werd hersteld en gereinigd en het pvc-buitenschrijnwerk werd vervangen door zwart geschilderd houten schrijnwerk volgens de originele indeling. In de achtergevel kreeg het grote atelierraam opnieuw zijn oorspronkelijke grootte en vorm met de typische rasterindeling. In het interieur werden zoveel mogelijk dezelfde materialen gebruikt als in de andere interieurs van Van den Broeck. Zo werden de Winckelmans-tegels opnieuw gelegd in de typische kleuren per ruimte: groen in de inkomhal, geel in het toilet en wit en zwart in de keuken en badkamer. De balustrade en binnenwanden rond de vide werden uitgevoerd in donker, tropisch hout en figuurglas en ook de visgraatparket werd helemaal vernieuwd.

Brouwerij De Koninck

49

ADRES Mechelsesteenweg 291, 2018 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? Je wordt in het poortgebouw ontvangen door de architecten van POLO Architects en kan vervolgens een parcours volgen langs de binnenstraat, Duvel-bar/De Koninck-bar, brouwershuis, ambachten (winkels open tot 13 uur), atelierkelder en shop.
De Brouwerij Experience Tour hoort niet bij het gratis programma van Open Monumentendag.
WEBSITE www.dekoninck.be

Stadsbrouwerij wordt eigentijdse trekpleister
In 1827 koopt de familie De Koninck de afspanning 'De Plaisante Hof'. In 1833 vestigt brouwerij 'De Hand' zich hier definitief. Door verschillende uitbreidingen wordt de site een lappendeken van monumentale magazijnen, historische brouwhallen, een gisttoren uit het interbellum en allerhande aanbouwsels. Vandaag is De Koninck de oudste nog actieve brouwerij in de binnenstad waar naast het legendarische Bolleke ook andere verbazende bieren worden gebrouwen. Daarnaast is de brouwerij ook begonnen aan een nieuw hoofdstuk met nieuwe, bruisende activiteiten op de site. Daarvoor besloot de brouwerij tot een strategische renovatie. In de zomer van 2015 opende de vernieuwde stadsbrouwerij haar deuren voor het publiek.

Het complex is niet beschermd als monument maar werd wel gerestaureerd met respect voor de bestaande erfgoedelementen. Je kan er nu zelf een interactieve tour maken door de brouwerij. In verschillende themaruimtes komt de bezoeker alles te weten over Antwerpen als bierstad, Belgische bieren en het complete brouwproces.

Het project is een interessante mix van erfgoed met behoud van de originele functie, aangevuld met nieuwe, commerciële functies. Verschillende 'ambachten' namen hun intrek op de site en zorgen voor nieuw leven in de brouwerij. Zo vind je er nu ook een chocolatier, kaasaffineur, culinair fotograaf, bakker, slagersatelier, restaurant en een *rooftop bar.*

Tussen de verschillende gebouwen loopt nu een semipublieke binnenstraat waar je letterlijk door de geschiedenis van de eeuwenoude familiebrouwerij wandelt. De nieuwe, opvallende toegangspoort maakt duidelijk dat De Koninck vandaag meer is dan een brouwerij alleen. Een boeiend stuk 'productieve stad' is zo, op verrassende wijze, gered en herboren.

© Paul Jongeneelen

De Roma

50

ADRES Turnhoutsebaan 286, 2140 Borgerhout
OPEN van 10 tot 17.30 uur
RONDLEIDING doorlopend
VIDEOREPORTAGE over de grote renovatiewerken die in de zomer van 2015 aan de binnen- en buitenkant van het gebouw werden uitgevoerd.
MINIMUSEUM De oude projectcabine is als minimuseum waarheidsgetrouw ingericht met allerhande attributen uit de jaren vijftig.
WEBSITE www.deroma.be

Volksschouwburg én levend monument dankzij vele vrijwilligers

De Roma werd in 1927 gebouwd als schouwspelzaal met appartementsverdiepingen. Architect Alphonse Pauwels ontwierp het gebouw in art decostijl. De inkom werd in 1958 heringericht naar een ontwerp van Rie Haan. Na 20 jaar leegstand brachten vrijwilligers het gebouw vanaf 2003 weer tot leven dankzij jaren van kleine en grote herstellingswerken. In 2015 volgde dan een grondige restauratie van de gevels en de daken van Kinema Roma en de aanpalende appartementen. Ook het interieur werd vernieuwd en gerestaureerd. De Roma kreeg een nieuw dak en langs de buitenkant werd alles volledig geïsoleerd en bekleed met leien. Het balkon werd vernieuwd, het plafond werd geschilderd en kreeg ruim 1.400 nieuwe led-lampjes. De zes houten plafondroosters werden door de leerlingen van een vakschool nagemaakt naar het originele model. De binnenmuren ondergingen een speciale behandeling waardoor de oude muurverf weer zichtbaar werd. Beschadigingen aan het stucwerk in de zaal en de foyer werden bewust niet gerestaureerd, om zo de gevolgen van de tand des tijds zichtbaar te houden. De vergulde sierornamenten kregen wel een nieuwe laag.

De Roma is als volksschouwburg uniek in zijn soort. Liefst 400 vrijwilligers werken dagelijks mee om de voorstellingen en concerten mogelijk te maken. De Roma bewijst dat participatie meer kan zijn dan praten en vergaderen. De betrokkenheid van de vrijwilligers is gigantisch waardoor zij vandaag de ambassadeurs zijn van een levend monument. Als bezoeker van een concert of voorstelling ervaar je nog steeds de magie en de nostalgie van de majestueuze film- en variétézaal van weleer. De zaal ademt erfgoed, door het mooie interieur, maar ook door de vele verhalen die de ronde doen. Ze is, net als vroeger, opnieuw een echte volksschouwburg én een prachtig erkend monument waar iedereen tegen een democratische prijs kan genieten van cultuur en vermaak.

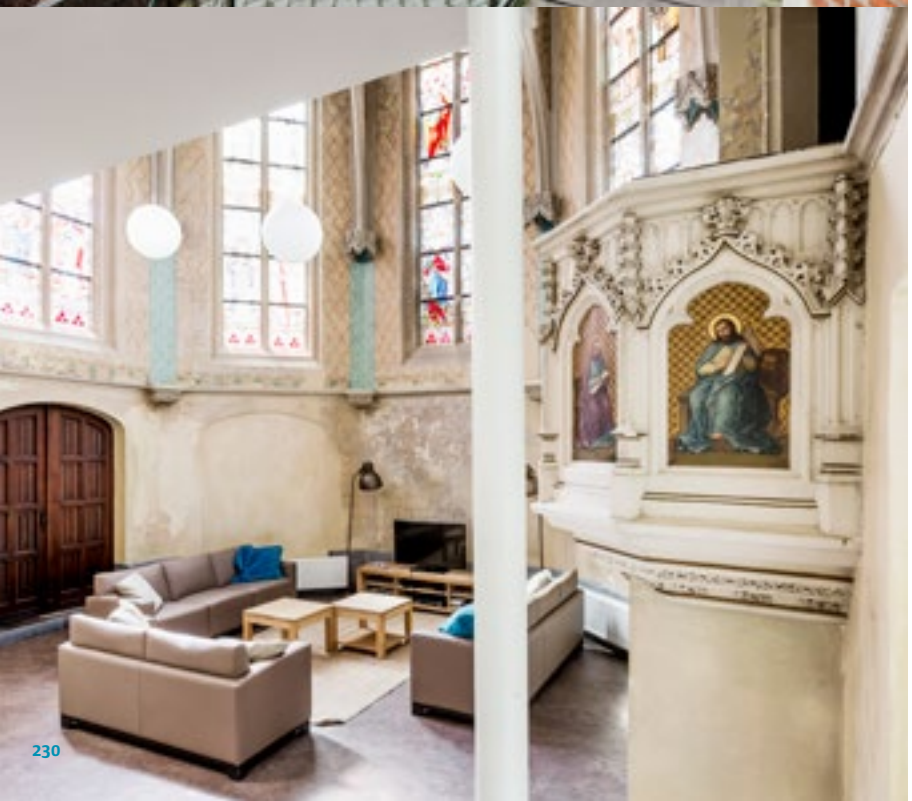

De Grote Robijn

ADRES Korte Sint-Annastraat 4, 2000 Antwerpen
VAN STRAELENTOREN open van 10 tot 18 uur
KAPEL EN VLEUGEL AAN DE STRAATZIJDE KORTE SINT-ANNASTRAAT open van 12 tot 18 uur
PROJECTVOORSTELLING over de inrichting van het binnengebied, Jeugdzorg Emmaüs, Arktos, De Loodsen, De Kleine Jacob
CAFETARIA hier kan je een drankje nuttigen
RONDLEIDING om 12, 13, 14, 15, 16 en 17 uur. DUUR 60 minuten. Groepen van 15 personen. Vooraf reserveren is niet nodig.
WEBSITE www.jeugdzorgemmaus.be

Klooster wordt opvangcentrum voor jongeren
Het pand werd in de 16e eeuw opgericht door oud burgemeester François van der Dilft en was vanaf 1565 eigendom van Antoon Van Stralen. In 1902 kopen de zusters Apostolinnen het complex om er een klooster met kapel van te maken. In 1926 richten ze er het O.L.V. Middelaresinstituut op om meisjes kans op onderwijs te geven. In 1998 verhuizen de laatste zusters. De gebouwen worden overgedragen aan 4 organisaties, waaronder Jeugdzorg Emmaüs. Zij maken er onder andere een oriëntatie- en opvangcentrum voor jongeren van.

In 2014 start een grondige renovatie, met respect voor het historische karakter van het gebouw, om van de Grote Robijn een hedendaags gebouw te maken dat het pedagogische werk in het opvangcentrum maximaal ondersteunt. Het centrum moet voor kwetsbare jongeren een warme, rustige en gemoedelijke thuisomgeving bieden die onmiddellijk vertrouwd aanvoelt.

De vleugel met de Van Stralentoren doet dienst als ontvangstruimte en kantoren voor de medewerkers. De neogotische kapel (1907) kreeg een tussenniveau en een nieuwe functie als leefruimte met keuken voor 2 leefgroepen. De originele preekstoel heeft een bijzondere plek gekregen in de leefruimte op het gelijkvloers van de kapel. De zolderruimte is nu een vergaderruimte. De glas-in-loodramen achter het altaar werden volledig gerestaureerd, maar die aan de zijkanten werden vervangen door helder glas voor extra lichtinval. Alle authentieke gevels werden volledig gerestaureerd. Ook het buitenschrijnwerk werd behouden en waar mogelijk gerestaureerd.

© Luc Roymans

Pakhuis ’t Glorie

52

ADRES Oranjestraat 54a, 2060 Antwerpen
RONDLEIDING om 10.30, 13.30, 15.30 en 17 uur. De eigenaars en architecten leiden je in het volledige gebouw rond. DUUR 30 minuten. Groepen van 15 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Inschrijven kan vanaf 1 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.
TENTOONSTELLING **‘verbeelding van het onbewuste’** schilderkunst van Frapee (Frans Peerlings).
WEBSITE www.sculp.it; www.glorie.today

Van pakhuis tot woonhuis met kantoor

Het pakhuis, achter de woning in de Oranjestraat 54, dateert uit 1875. Het is bijna volledig bewaard en het enige overblijvende pakhuis in de huizenrij van de Oranjestraat. Het wordt gebouwd door koopman Jan Baptist Ceulemans net na de sloop van de Antwerpse omwalling, toen er in de buurt van het Koninklijk Entrepot aan het Willemdok verschillende pakhuizen werden gebouwd. Vaak waren ze een combinatie van een woon- en een pakhuis met binnenkoer. Dergelijke panden hebben een gelijkaardig grondplan met aan de straatzijde een huis met staminee op het gelijkvloers en op de verdiepingen een woning voor de conciërge of natiebaas. Een inrijpoort geeft toegang tot de (gekasseide) binnenkoer en het achtergelegen pakhuis. De gevels van de opslagplaatsen hebben vaak ook hijsbalken en laadvallen om de goederen over de verschillende verdiepingen te transporteren.

Het pakhuis had in de loop der jaren verschillende functies als pomphuis, fabricage- en herstelplaats voor jute zakken, kolenbergplaats, garage met verfcabine… Na de restauratie kreeg het pakhuis een nieuwe bestemming als woonhuis met kantoor. De nieuwe eigenaars-architecten willen pakhuis ’t Glorie ook een publieke functie geven als platform voor culturele ontwikkeling en evenementen.

De verbouwing houdt in alles rekening met de ruimtes en de structuur van het oude pakhuis. Zo is er in het nieuwe ontwerp geen enkele binnenwand geplaatst om het karakter van de originele opbouw te bewaren. Dat geeft soms ludieke ontwerpkronkels, zoals de volledig functionele wc in een oude garderobekast. De renovatie van pakhuis ’t Glorie combineert zo tijdloze ingrepen met hedendaagse architecturale elementen waardoor de sfeer en de ziel van het gebouw een nieuwe impuls krijgen.

Ontdek de verborgen kapellen van Antwerpen

Wist jij dat er in Antwerpen tal van kleine kerken en kapellen zijn? Vele liggen eerder verstopt in de stad. Stuk voor stuk vertellen ze een boeiend deeltje geschiedenis. Ben je benieuwd? Download dan de **Antwerp Museum App** en volg de route 'Ontdek de verborgen kapellen van Antwerpen'. Wandelend door de oude stad werpt deze route een blik op tien wonderlijke, maar eerder verborgen of vergeten gebedshuizen in Antwerpen. Ze zijn meer dan 200 jaar oud. Van kasteelkapel over huiskapel tot kapellen van godshuizen: in Antwerpen vind je van elke variant een exemplaar terug. Soms moet je alleen heel goed kijken. Prikkelt deze wandeling je nieuwsgierigheid? Zou je graag nog meer te weten komen over deze verborgen pareltjes? Volg de route en bezoek dan zeker vijf exemplaren op Open Monumentendag. Hieronder vind je een korte beschrijving van de kapellen die je op deze dag kan bezoeken. Deze route werd ontwikkeld op initiatief van Filip Reyntjens met de hulp van Laurine Hendrickx, Guy Vermeylen en het MAS.

Kapel De Dames Instituut Dames van het Christelijk Onderwijs — Hotel du Bois

ADRES Lange Nieuwstraat 24, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur

Uit twee bestaande herenhuizen bouwde Jan Pieter van Bauerscheidt in de 18de eeuw een hotel, een benaming die toen verwees naar een stadspaleis. Vanaf 1834 vestigde de school van de Dames van het Christelijk Onderwijs zich in het pand. Pas bij de heropbouw na de Tweede Wereldoorlog zagen de zusters hun kans om een nieuwe kapel te bouwen. Dit maakt de kapel de jongste van de wandeling, maar het interieur is wél 18de-eeuws. Dit is een van de laatste kansen om de kapel te bezoeken, want deze wordt in 2018 afgebroken.

Sint-Barbaragodshuis Instituut Dames van het Christelijk Onderwijs — Hotel du Bois

ADRES Lange Nieuwstraat 24, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur

In de 15de eeuw richtten de drie zusters Van Lille en Nicolaas Boot, de kerkmeester van de kathedraal, het godshuis op. Het moest acht behoeftige vrouwen onderdak bieden. Vlak voor zijn dood in 1505 liet Boot dit kapelletje bouwen. Een jaar later volgde de inwijding. Dit is veruit de kleinste kapel van de wandeling. Ze is amper enkele vierkante meters groot. In 2018 wordt de kapel gerestaureerd.

Ignatiuskapel Universiteit Antwerpen

ADRES Prinsstraat 13a, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 17 uur

Het Hof van Liere is het visitekaartje van de Universiteit Antwerpen. Slechts weinigen weten dat er ook een kapel is terug te vinden. Arnold van Liere was in de jaren 1501–1529 bijna onafgebroken schepen of burgemeester van Antwerpen. Vanaf 1515 liet hij het stadspaleis bouwen. Het gebouw onderging nadien talrijke verbouwingen en vervulde verschillende functies. Zo was het onder andere een jezuïetencollege, een militair hospitaal en een kazerne. De kapel staat tussen twee mooie binnenkoeren en aan de straatzijde bestaat ze uit een indrukwekkende natuurstenen trapgevel. Ze wordt vandaag nog steeds gebruikt voor huwelijken en uitvaarten.

Begijnhofkerk en begijnhof Antwerpen

ADRES Rodestraat 39, 2000 Antwerpen
OPEN van 12 tot 18 uur

Het begijnhof in de Rodestraat verving vanaf 1545 het vroegere begijnhof Curtis Syon, dat zich buiten de stadswallen aan het einde van de Begijnhofstraat bevond. Het nieuwe begijnhof strekte zich oorspronkelijk uit van de Ossenmarkt tot aan de Paardenmarkt. Een jaar later vond de inwijding van het eerste bescheiden kerkje plaats. De grotere driebeukige kerk kwam in de loop van de 17de eeuw tot stand. Tijdens de Franse bezetting werd het geheel openbaar verkocht. In 1822 konden de begijnen opnieuw een deel van de grond bemachtigen. Niet veel later startte de wederopbouw van de kerk. Hier kan je onder andere een prachtig schilderij van Jacob Jordaens bewonderen.

Keizerskapel

ADRES Keizerstraat 21–23, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? Het gelijkvloers, de crypte en de Sint-Annagang.
FAMILIEZOEKTOCHT Doe mee aan de familiezoektocht en ontdek allerlei interessante dingen over meteorieten en andere ruimteobjecten.
TENTOONSTELLING **'Hemelstenen'** meteorieten en objecten uit de ruimte

De lakenbereiders van het droogscheerdersambacht richtten deze kapel op in de jaren 1513–1514. Om die reden wordt ze ook weleens de Sint-Annakapel of Droogscheerderskapel genoemd. De Keizerskapel is een pareltje van Brabantse hooggotiek. Het barokke interieur omvat beelden van de grote meesters uit die tijd met als blikvanger de preekstoel. Momenteel is de kapel geopend als museum en wordt ze regelmatig gebruikt voor huwelijken, dopen, begrafenissen en worden er op verzoek rondleidingen gegeven.

Boeiende monumenten in de binnenstad en erbuiten

Achter de schermen van het Vleeshuis

ADRES Museum Vleeshuis, Vleeshouwersstraat 38–40, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 17 uur
RONDLEIDING om het uur start een rondleiding.

Volg een rondleiding achter de schermen van het Vleeshuis, tot in de nok van het dak, en kom op plaatsen waar museumbezoekers normaal nooit komen. Een gids vertelt de rijke geschiedenis van het Vleeshuis, van het gildenhuis van de vleeshouwers tot het muziekmuseum Klank van de Stad.

Het Brouwershuis: een goed bewaard geheim?

ADRES Adriaan Brouwersstraat 20, 2000 Antwerpen
RONDLEIDING om 10, 11.30, 13, 14.30 en 16 uur. Groepen van 20 personen. Enkel na inschrijving via 03 292 61 00 of 03 292 61 01. De kans is klein dat er op Open Monumentendag nog vrije plaatsen zullen zijn.

Het Brouwershuis is uniek: een waterdistributiecentrale uit de 16de eeuw. De technische installatie is nog quasi intact. Eeuwenlang — tot 1930! — leverde Het Brouwershuis water aan brouwerijen en huizen in de omgeving. Het is al jaren voor het publiek gesloten, maar je kan met Open Monumentendag een kijkje nemen achter de schermen. Binnenkort wordt het gerestaureerd.

Atelierflat Jozef Peeters

ADRES De Gerlachekaai 8, 2000 Antwerpen
RONDLEIDINGEN om 10, 11.30, 13.30 en 15 uur. **DUUR** 60 minuten. Groepen van 11 personen. Enkel na reservatie via 03 22 11 333. Inschrijven vanaf 1 augustus. Graag aanwezig zijn 10 minuten voor de rondleiding start.

Wie binnenkomt in de atelierflat van abstract kunstenaar Jozef Peeters waant zich in een driedimensionaal schilderij. Peeters (1895–1960) woonde samen met vrouw en kinderen in dit hoekappartement met zicht op de Schelde. Met geometrische kleurvlakken gaf hij aan iedere kamer een eigen sfeer. De deuren bewerkte hij met duizenden potloodlijntjes. De flat was bovendien het centrum van zijn artistieke gedachtegoed.

Instituut Dames van het Christelijk Onderwijs

ADRES Lange Nieuwstraat 24, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
WAT KAN JE BEKIJKEN? De historische gedeeltes en de tuin: de erekoer, het Sint-Barbaragodshuis, het keldertje Van Dyck, de kapel, de refter Christina van Zweden. De klaslokalen kan je vandaag niet bezoeken.

Op den Buiten in het hart van de Koekenstad

ADRES Het Verloren Brood, Korte Sint-Annastraat 15, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur
RONDLEIDING doorlopend.

Hartje Antwerpen, in de studentenbuurt, in de schaduw van de 16de-eeuwse Van Straelentoren en geklemd tussen twee huizen staat een gietijzeren poortje dat onopvallend toegang verleent tot een uitzonderlijk rustig en zeer oud steegje. Het Verloren Brood-steegje vertoont alle karakteristieken van een typisch Antwerps binnenhofke met een voormalige boerderijwoning aan de straatzijde en achteraan een koestal, een hooizolder en een boerenerf. Daarachter een aaneenrijging van schilderachtige lage huisjes rond een pomp, gedecoreerd met een lichtarm en een beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand. Het Steegje was ook gekend als ‘Den Verloren Kost’ of ‘Het Straatje achter de Koeiboer’ of ‘Onder de Van Straelentoren’ en vindt zijn oorsprong ergens rond 1550.

AMUZ

ADRES Kammenstraat 81, 2000 Antwerpen
OPEN van 10 tot 16 uur
RONDLEIDING inschrijven kan via
https://goo.gl/forms/ec8VvYytSVWohQ7H2.

De voormalige Sint-Augustinuskerk is een parel van vroegbarokke architectuur, verborgen in het hart van Antwerpen. Het fascinerende verhaal van de gerenoveerde kerk en de realisatie van de nieuwe infrastructuur vormt de basis voor dit unieke bezoek. De rondleidingen bieden u ook een blik achter de schermen van AMUZ als concertgebouw en -organisator. Maar ook zonder rondleiding is de Sint-Augustinuskerk tijdens Open Monumentendag te bezichtigen. Kom gerust binnen want de deuren van onze foyer staan wijd open.

Tentoonstelling: een Lutherse lente in Antwerpen

ADRES Sint-Andrieskerk, Waaistraat, 2000 Antwerpen
OPEN elke zondag van 14 tot 17 uur, van 4 augustus tot 31 oktober

In het Lutherjaar 2017 herdenken we het begin van de reformatie. Precies 500 jaar eerder, op 31 oktober 1517, publiceerde Maarten Luther in Wittenberg zijn 95 stellingen tegen de aflatenhandel. Het was het startpunt van de reformatie, die een einde bracht aan de kerkelijke eenheid in Europa.

De tentoonstelling gaat over de vroegste jaren van de hervorming in Antwerpen. Daarbij gaat het niet om de theologische of historische achtergronden van het Lutheranisme, maar komen de twijfels en angsten van de mensen die het beleefden aan bod. Wie voor Luther koos, kon immers alles kwijtraken: vrijheid, bezit, job, vrienden, familie, zelfs het leven. Ook vandaag staan mensen soms voor verscheurende keuzes, of gaan ze gebukt onder fundamentele twijfels. De tentoonstelling wil daarom een brug slaan tussen de Antwerpenaar van 500 jaar geleden en die van nu.

Van Huygh tot huidige

ADRES Sint-Laurentiuskerk, Markgravelei 93, 2018 Antwerpen
OPEN van 13 tot 18 uur
RONDLEIDING doorlopend.

Bezoek van het kerkgebouw met aandacht voor het eerste ontwerp van de architect J. Huygh tot de huidige restauratie. Doorlopende Powerpointvoorstelling met foto's.

Grote Open Monumenten Rommelmarkt

ADRES Paradeplein, 2018 Antwerpen
OPEN van 11 tot 18 uur

De bewoners van het Groen Kwartier nodigen je uit voor een bezoek aan dit heerlijk stukje erfgoed nabij het station Antwerpen-Berchem. Op Open Monumentendag kan je niet enkel wandelen langs de monumentale gebouwen van het voormalige Militaire Hospitaal, maar is er ook een rommelmarkt die georganiseerd wordt door de bewoners.

Familiezoektocht in het Groen Kwartier

ADRES Artsen Zonder Grenzenstraat 32 (start), 2018 Antwerpen
OPEN van 11 tot 18 uur

Soldaat Swa zag vanmorgen tijdens zijn wachtronde een wit gedaante wegvluchten. Het leek wel een spook! De soldaat besluit op pad te gaan om uit te zoeken wat het precies is. Help jij hem hierbij? Aan de hand van verrassende mysteries, grappige doe-opdrachten en leuke weetjes los je hopelijk het mysterie op.

Ciné National

ADRES Lange Beeldekensstraat 152, 2060 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur

Ciné National opende de deuren in 1918. De eerste eigenaar was apotheker Frans Holemans, die de zaal liet ontwerpen door architect Adolphe Van Copenolle. Ze bood plaats aan 650 bezoekers beneden en 250 op het balkon. Aanvankelijk bestond het programma uit een mengeling van toneel, zang en film. Hij had een groot huisorkest in vaste dienst om het filmprogramma en de zangers te begeleiden. Midden

jaren 1920 werd de zaal overgenomen door beenhouwer Achiles Gijles, die eind jaren 1920 een geluidsinstallatie liet plaatsen. De National nam vooral de grote producties over na hun passage in de middenstad, maar kreeg in 1938 een belangrijke concurrent in de Festa. Die opende dat jaar in de Offerandestraat en was veel moderner en comfortabeler. Na de oorlog schakelde Ciné National vooral over naar *double bills**, zoals veel buurtzalen. In de jaren 1950 werd de zaal een onderdeel van het Heylen-concern. Ze werd in 1968 gesloten en tot 1987 bleef de Festa de laatste zaal in de Seefhoek.

Filmhuis Klappei

ADRES Klappeistraat 2, 2060 Antwerpen
OPEN van 10 tot 18 uur

Filmhuis Klappei is gevestigd in het voormalig politiekantoor aan de Klappeistraat 2.

Kruidentuin en flora op het Sint-Fredeganduskerkhof

START Volksmuseum Deurne, Koraalplaats 2, 2100 Deurne
RONDLEIDING om 10.30, 11.30, 14 en 16 uur. DUUR 60 minuten.

In Vlaanderen zijn nauwelijks nog natuurlijke landschappen. Gelukkig heeft Deurne nog enige cultuurlandschappen behouden die zelfs terug natuurlijke begroeiing beginnen te vertonen. Een daarvan is het begraafpark Sint-Fredegandus met zelfs zeldzame mossoorten als gevolg van de vele oude grafmonumenten. Ook de oude appel- en perenrassen dragen er toe bij, alsook de 119 notelaars, de levens- en dodenbomen (taxus). De voortuin van het museum herinnert aan het tuinbouwverleden van Deurne, toen de gewone landman nog leefde van rapen en koolstronken en van wat hij vond in de natuur. Bekijk de vele kruiden en de verschillende koolsoorten.

Heemkring Berchem — Zoldermuseum Schaliënhoeve

ADRES Rooiplein 6, 2600 Berchem
OPEN van 11 tot 17 uur

De Schaliënhoeve is de laatste resterende hoeve van het eens zo landelijke Berchem. Deze Kempische hoeve dateert van rond 1550 en is vastgesteld bouwkundig erfgoed. Op de zolder van het woonstalhuis kan je, in het museum van de Heemkring Berchem, de speciale dakconstructie bezichtigen. De schuur van deze grote hoeve biedt onderdak aan het gekende Restaurant-Brasserie Park-West.

Wens je nog meer informatie of heb je vragen? Dan kan je steeds contact opnemen met Paul Gysen via museumbeheer@heemkundeberchem.be of op het nummer 03 292 51 15.

Op de hoogte blijven van het Antwerps onroerend erfgoednieuws?

Wil je als eerste weten wie de winnaar van Het Schoonste Gebouw is? Ben je er graag bij wanneer je een archeologische werf kan bezoeken? Blijf op de hoogte en schrijf je in voor onze nieuwsbrief. Dat doe je door een mailtje te sturen naar **monumentenzorg@stad.antwerpen.be** met in het onderwerp 'nieuwsbrief'.

Erfgoeddag in Antwerpen

Zondag 22 april 2018 van 10 tot 18 uur zwaaien musea, erfgoedverenigingen en heemkundige kringen hun deuren open voor Erfgoeddag. In Antwerpen zijn er op de 18de editie van Erfgoeddag op meer dan 40 locaties gratis rondleidingen, expo's, lezingen, wandelingen, demonstraties en workshops. Het centrale thema is 'Kies voor erfgoed'.

Alle activiteiten zijn gratis. Het volledige programma zal te vinden zijn op www.erfgoeddag.be.

Verklarende woordenlijst

BUITENBURGEMEESTER ambt ontstaan in de 15e eeuw. Antwerpen telde toen twee burgemeesters. De buitenburgemeester stond in voor de veiligheid en de vertegenwoordiging van de stad naar buiten.

HEERLIJKHEID middeleeuwse bestuursvorm waarbij de vorst zijn bestuurlijke en juridische rechten van een bepaald gebied in leen gaf aan een heer.

GEUZENKERKHOF de begraafplaats van het Kiel had afgebakende zones waar niet rooms-katholieken werden begraven.

BEDEVAARTSVAANTJE driehoekig vlaggetje in stof of papier dat als souvenir uit bedevaartsoorden werd meegenomen.

SCHEPENHUIS locatie waar de schepenbank, de voorloper van de huidige schepencolleges, haar vergaderingen hield.

MYSTERIESPELEN vorm van middeleeuws toneel. Geestelijken verbeelden daarbij een gebeurtenis uit de bijbel.

GOUDEN EEUW periode in de geschiedenis van een land of cultuur dat boven andere periodes uitsteekt, voor Antwerpen de 16e eeuw.

VAL VAN ANTWERPEN in 1585 werd Antwerpen na een langdurige belegering door de Spaanse troepen van Alexander Farnese heroverd wat leidde tot de scheiding der Nederlanden.

CONTRAREFORMATIE hervormingsbeweging binnen de katholieke kerk die aanving tijdens de 16e eeuw.

HOVEN VAN PLAISANTIE buitenverblijf voor gegoede burgers, ontstaan vanaf de 15e eeuw.

THÉÂTRE À L'ITALIENNE theaterprincipe in de 16e eeuw in Italië ontstaan. Kenmerkend was de halfronde zaalvorm, uitgebouwd met verschillende balkons.

TRAVEE verticaal gevelvlak dat door de gevelindeling als een eenheid kan beschouwd worden.

VLAAMSE PROVINCIE geografisch gebied van de jezuïetengemeenschap.

VLUGSCHRIFT brochure, folder, pamflet.

SODALITEIT geestelijke broederschap.

CAISSON verdiept liggend ornamenteel paneel aan een plafond, gewelf of koepel.

CONCILIE VAN TRENTE vergaderingen gehouden tussen 1545 en 1563 waar de misstanden binnen de katholieke kerk en de door de protestanten betwiste geloofspunten werden besproken.

ROCOCO Europese stijlperiode in de beeldende kunsten in de 18e eeuw, gekenmerkt door onregelmatigheid, sierlijkheid, asymmetrie en rijk uitgewerkte ornamenten.

SCHOOTSVELD gedeelte van het terrein dat door een wapen onder vuur kan worden genomen.

KOPSTATION spoorwegstation waar treinen niet meer verder kunnen rijden.

REFUGE toevluchtsoord.

FRIES versierde horizontale strook.

LUNET/BRILSCHANS klein werk met twee schuine, naar buiten gerichte zijden (facen) en twee naar achter gerichte zijden (flanken). De keel is open of op een eenvoudige wijze afgesloten door een borstwering of een muur met schietgaten.

OSTTRUPPEN uit Russen bestaande eenheid van het Duitse leger.

TIMPAAN vlak in fronton of boogveld vaak versierd met beeldhouwwerk.

FOLLY decoratief, vaak bizar bouwwerk opgetrokken in tuinen of parken.

APSIS halfronde of veelhoekige afsluiting van een bouwwerk, gewoonlijk een kerk.

MONOPTEROS rond gebouw met koepelvormig dak en een ring van zuilen dat geen afgesloten ruimte heeft.

REDUIT zelfstandig verdedigbaar werk binnen een fort dat dient om de verdediging na de val van de hoofdwal te kunnen voortzetten.

CAPONNIÈRE in het gebastioneerd stelsel een gedekte doorgang naar een voorgelegen werk, in het polygonaal stelsel aan de voet van een wal gelegen uitbouw van waaruit de gracht wordt bestreken.

GLACIS flauw aflopend talud, buiten de contrescarp van een vestingwerk, dat vanaf de wal of de gedekte weg met vuur kan worden bestreken

DOUBLE BILLS een voorstelling in een cinema of theater dat bestaat uit twee vertoningen.

Literatuurlijst

Adriaenssens I., Verhoeven K., Het gebeurde achter de schermen: geschiedenis en renovatie van de Opera in Antwerpen, ANTWERPEN, 2008.

Asaert G., Honderd huizen aan de Grote Markt van Antwerpen: vijf eeuwen bewoningsgeschiedenis, ZWOLLE, 2005.

Baetens R. e.a., Het 'soete' buitenleven. Hoven van plaisantie in de provincie Antwerpen, 16de-20e eeuw, ANTWERPEN, 2013.

De Brabander G., Na-kaarten over Antwerpen, BRUGGE, 1988.

Degueldere G., Eeuwenlang marktleven te Antwerpen, ANTWERPEN, SD.

Denissen S., Lombaerde P., de Mets D., Van nederzetting tot metropool: archeologische-historisch onderzoek in de Antwerpse binnenstad, ANTWERPEN, 1982.

De Somer P., Het Centraal station van Antwerpen, een levend monument, ANTWERPEN, 1986.

Dierickx H., Geschiedenis van Hoboken, HOBOKEN, 1982.

Eyckerman T., Gids voor Antwerpen: moderne architectuur, TURNHOUT, 1989.

Govaerts B., Victor Jacobslei 1-27 (en enige andere panden en straatbeelden): het verhaal van een straat, BERCHEM, 1995.

Hebbelinck K., 'Friedrich Eduard Keilig en het stadspark van Antwerpen', in: *Monumenten en landschappen*, 28/2, 2009, 46-70.

Het Koninklijk Paleis: bouwer en bewoners, tent. cat. INTERNATIONAAL CULTUREEL CENTRUM, 1970.

Horions L., Jacobs E, Stevens M., Merksemse nostalgie in prentkaarten, MERKSEM, 1992.

Lauwers F., De Antwerpenaar en zijn statiekwartier, GENT, 1992.

Lauwers F., Antwerpen, een geschiedenis van het marktleven. Nie Warm Nie Willen, ANTWERPEN, 2006.

Maclot P., Bouwhistorisch onderzoek, analyse en waardenstelling van de Rubenssite: het als monument beschermde Rubenshuis, Wapper 9-15 en Hopland 13, en Kolveniershof en Rubenianum, Kolveniersstraat 16-20, onuitgegeven studie, ANTWERPEN, 2016.

Malliet A., 'Gebouwen van architect Eduard Van Steenbergen uit het interbellum', in: *Monumenten en Landschappen,* 12/3, 1993, 8–32.

Manderyck M., Van Hunsel H., Van Langendonck L., De Bourlaschouwburg te Antwerpen: een tempel voor de muzen, TIELT, 1993.

Mannaerts R., Een sleutel voor de Sint-Carolus Borromeuskerk te Antwerpen, voorheen Sint-Ignatiuskerk van de jezuïeten, ANTWERPEN, 2002.

Michielsen L.J., Van Soom L., Merksem tussen nu en toen, MERKSEM, 1984.

Nicolaï K., Geschiedenis van Berchem in straten en pleinen, BERCHEM, SD.

Philippart F., Atlantikwall: bunkers van de Tweede Wereldoorlog in België, S.L., 2014.

Schoeters H., Het Koninklijk Atheneum te Antwerpen 175 jaar: de geschiedenis van een school en haar rol in de Vlaamse Beweging 1807-1982, ANTWERPEN, 1982.

Soly H., Urbanisme en kapitalisme te Antwerpen in de zestiende eeuw. De stedenbouwkundige en industriële ondernemingen van Gilbert Van Schoonbeke, ANTWERPEN, 1974.

Stockmans J.B., Deurne en Borgerhout sedert de vroegste tijden tot heden, BRUSSEL, 1975.

Tijs R., Henry van de Velde en zijn Antwerpse bijdrage, ANTWERPEN, 1987.

Tritsmans B., Waardevolle bijkomstigheden: Stedelijk groen in beleid en beleving: Antwerpen 1859-1973. Antwerpen 1859-1973, onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit Antwerpen, ANTWERPEN, 2014.

Tritsmans B., 'Agorafobie in een modernistische metropool? Gebruik, betekenis en aanleg van stadspleinen in negentiende-eeuws Antwerpen', in: *De negentiende eeuw,* 36/1, 2012, 28-46.

Van den Bossche H., 'Het Boekenbergpark te Deurne', in: *Monumenten en Landschappen*, 1/6, 2002, 10-20.

Van den Berghe V., Eduard van Steenbergen: bouwmeester en binnenhuiskunstenaar, 1889-1952, ANTWERPEN 1955.

Van den Borne S., Van Severen E., Cultuurhistorische studie, analyse en waardering van de Groenplaats te Antwerpen, onuitgegeven studie, ANTWERPEN, 2014.

Van Driessche T., 'teneinde de historische werkelijkheid op een zo volmaakt mogelijke wijze te benaderen. Emiel Van Averbeke en de herschepping van het Rubenshuis', in: *Monumenten en landschappen,* 32/2, 2013, 32-43.

Van Goethem H., Antwerpen en de jezuïeten 1562-2002, ANTWERPEN, 2002.

Van Ruyssevelt A., Stadsbeelden Antwerpen anno 2001. Een gids-inventaris van de beelden en de monumenten, ANTWERPEN, 2001.

Van Soom L., Merksem in 1000 zichten en gezichten, Merksem, 1989.

Voet L., Asaert G., Soly H., De stad Antwerpen van de Romeinse tijd tot de zeventiende eeuw. Topografische studie rond het plan van Virgilius Bononiensis 1565, BRUSSEL, 1978.

Wagemans S., Centraal Station, spoorwegkathedraal. Antwerpen op de rails, toen en nu, ANTWERPEN, 2011.

http://inventaris.onroerenderfgoed.be

Colofon

GEORGANISEERD OP INITIATIEF VAN HERITA

Coverfoto
Woning Eduard
Van Steenbergen

Lokaal comité
A. Cortvriendt,
E. Daelman, V. De Boeck,
R. De Graef, A. De Roeck,
G. Donckers, A. Klaes,
R. Mannaerts,
I. Michielsen, S. Migom,
J. Pandelaers,
R. Steenmeijer, D. Wyns,
C. Wijckmans en
M.-H. Van Tichelen

Teksten
Met dank aan Dirk Wyns,
Jan Pandelaers,
Jo Braeken, Joris Snaet,
Lia Somers,
Lotte De Voeght,
Manuel Leuridan,
Serge Migom, Tine Jacobs
en de deelnemers

Interviews
Spindokter

Redactie
Eline Daelman, Dries Jansen

Eindredactie
Ruben Aerts

Ontwerp & opmaak
Benjamin Martijn, Duall

Foto's locaties
Lucid – www.lucidlucid.com

Foto's interviews
Spindokter

Verantwoordelijke uitgever
Patricia De Somer, Grote Markt 1,
2000 Antwerpen

Wettelijk depotnummer
D/2017/0306/81

Met dank aan alle deelnemers, gidsen,
vrijwilligers en stedelijke diensten voor
hun medewerking!